ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ – ΚΟΣΜΗΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΚΑΛΛΥΝΤΙΚΟ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Σπουδαστής: *Μαρία Κόκκα*
Α.Μ.: 2813

Καθηγητής: Δρ. Χρήστος Δούκας

Θεσσαλονίκη 2007 - 2008

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΚΑΛΛΥΝΤΙΚΟ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. Πρόλογος	σελ. 1
Β. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	σελ. 4
(1) Ορισμός των καλλυντικών	σελ. 4
(2) Χρώμα και Αρχαία Καλλυντικά	σελ. 6
(3) Αρώματα	σελ . 6
(4) Κρέμες	σελ. 10
(5) Σαπούνια	σελ. 10
Γ. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	σελ. 13
(1) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην **αρχαία Αίγυπτο**	σελ. 13
(2) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στη **Βαβυλώνα και την Ασσυρία**	σελ. 18
(3) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην **αρχαία Ελλάδα**	σελ. 19
(4) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στα **χρόνια του Ιησού**	σελ. 43
(5) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην **αρχαία Ρώμη**	σελ. 49
(6) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στις **Ισλαμικές χώρες**	σελ. 56
(7) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην **Ινδία**	σελ. 57
(8) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στις **χώρες της Άπω Ανατολής**	σελ. 61

Κίνα	σελ. 62
Ιαπωνία	σελ. 63
Δ. Από το Μεσαίωνα μέχρι τον 20ο αιώνα – Η Ύστερη εποχή	σελ. 64
(1) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στο **Μεσαίωνα**	σελ. 64
(2) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην **Αναγέννηση**	σελ. 68
(3) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην **Ελισαβετιανή περίοδο**	σελ. 71
(4) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στα **χρόνια της υπερβολής**	σελ. 74
(5) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στα **Βικτωριανά χρόνια**	σελ. 76
(6) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στον **20ο αιώνα**	σελ. 78
1920	σελ. 78
1930	σελ. 82
1940	σελ. 84
1950-1960	σελ. 85
1970-1980	σελ. 89
1990-2000	σελ. 91
Ε. Επίλογος	σελ. 94
Στ. Βιβλιογραφία	σελ. 96

Α. Πρόλογος

“Pulchrum est id quod visum placet”
(«Ωραίο είναι αυτό
που προκαλεί ευχαρίστηση στο βλέμμα»)
Θωμάς Ακινάτης

Η ιστορία της φροντίδας του ανθρώπινου σώματος και δέρματος έχει τις ρίζες της στη στιγμή εκείνη που ο άνθρωπος μπόρεσε να δει την αντανάκλαση του εαυτού του, το είδωλό του, στο νερό μιας λίμνης. Από τότε κύλησε πολύ νερό στο αυλάκι της κοσμετολογίας. Η περιποίηση του σώματος σχετίστηκε άμεσα με τα εκάστοτε πρότυπα ομορφιάς και την προσπάθεια να ανταποκριθούν σε αυτά οι περισσότεροι. Η διατήρηση της αιώνιας νεότητας και της αφθαρσίας του ανθρώπινου σώματος - σε πείσμα του χρόνου που κυλάει - αναπόφευκτα τέθηκε αντιμέτωπη με το αμείλικτο ερώτημα «μα, τι είναι επιτέλους η ομορφιά»;

Η ερώτηση αυτή επιδέχεται πολλές απαντήσεις, αλλά προσφέρει λίγα μόνο συμπεράσματα. Η σύντομη αναδρομή στην ιστορία της ομορφιάς που θα επιχειρηθεί με την παρούσα εργασία και η χρήση των καλλυντικών στο βωμό της διατήρησής της θα προσπαθήσει να δείξει δύο πράγματα. Πρώτα από όλα ότι οι ιδέες και τα ιδανικά για την ομορφιά βασίζονται στην εποχή που τα δημιουργεί. Η συναισθηματική αντίδραση ως προς το ωραίο δεν είναι μία[1], αλλά διαφοροποιείται ανάλογα με τον ψυχισμό των ατόμων, τα ρεύματα της κάθε εποχής και τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες και επικρατούσες αντιλήψεις. Και κατά δεύτερο λόγο ότι οι άνθρωποι ασχολούνται περισσότερο με την κοινωνία που εκφράζει τα ιδανικά αυτά παρά με την ιδιότητα της ίδιας της ομορφιάς.

Άδικα προσπάθησαν άλλοτε και προσπαθούν ακόμα μερικοί να προσδιορίσουν συγκεκριμένα τα αντικειμενικά στοιχεία ή γνωρίσματα που αρκούν για να επιβάλλουν μια εικόνα στην καλαισθησία μας και όταν απουσιάζουν ή υπολείπονται σε ένταση, η εντύπωση αφήνει τα αισθητήριά μας αδιάφορα ή τα ενοχλεί. Κανένα φυσικό πλάσμα δεν είναι ωραίο ή άσχημο καθαυτό, αλλά γίνεται ωραίο ή άσχημο, αποκτά δηλαδή μια θετική ή αρνητική αξία

[1] Για τον Πλάτωνα για παράδειγμα η θεώρηση του ωραίου είναι μεταφυσική. Το ωραίο δεν είναι αυτά τα ίδια, τα πολλά αισθητά πράγματα, αλλά μία και μόνη ιδεατή ομορφιά.

αισθητική, όταν με τις ιδιότητές του διεγείρει τη συνείδηση να λειτουργήσει αισθητικά και να το επιδοκιμάσει ή αποδοκιμάσει. Το κάλλος τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχικό επίπεδο αναδείχθηκε από τους αρχαίους Έλληνες σε πρωταρχικό μέλημα ζωής. Η επίτευξη της αρμονίας αποτελούσε έναν επιτυχημένο συνδυασμό αυτών των δύο.

Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι το μυστικό της ομορφιάς κρυβόταν στις αναλογίες του προσώπου. Διαίρεσαν λοιπόν το πρόσωπο σε τρία μέρη. Από τη γραμμή των μαλλιών ως τα φρύδια, από τα φρύδια ως το πάνω χείλος και από το πάνω χείλος ως το πηγούνι. Τα μέρη αυτά έπρεπε να είναι μεταξύ τους ίσα. Την ιδανική αυτή αναλογία ονόμασαν «χρυσή τομή». Για τους αρχαίους Έλληνες, η ομορφιά ήταν θέμα μαθηματικών.

Οι ζωγράφοι της Αναγέννησης «κράτησαν» τα μαθηματικά, αλλά διαίρεσαν το πρόσωπο σε επτά τμήματα. Το πρότυπο ενός αγγέλου, ζωγραφισμένο από τον Μποτιτσέλι, ταυτίστηκε με το ιδανικό της ομορφιάς, ιδανικό που χρησιμοποίησαν και οι προ-ραφαηλικοί ζωγράφοι του 19ου αιώνα. Το Μεσαίωνα, η *Αφροδίτη* του ζωγράφου Κράναχ, με τα μακριά λευκά μέλη και το λυγερό κορμί, που θύμιζε κάπως σχήμα αχλαδιού, αντιπροσώπευε το ιδανικό του τέλειου σώματος. Άλλοι καλλιτέχνες που δεν τους ικανοποιούσαν ούτε οι κλασικές ούτε οι αναγεννησιακές αναλογίες για την τελειότητα του ανθρώπινου κορμιού, ακολούθησαν άλλη μέθοδο, τη σύνθεση. Ένας από τους πιο σημαντικούς ήταν ο Ρέϋνολντς (18ος αιώνας) που σταχυολογούσε από τους ανθρώπους γύρω του διάφορα χαρακτηριστικά και τα «συναρμολογούσε» για να δημιουργήσει αυτό που, κατά τη γνώμη του, ήταν το πιο αρμονικό και πιο όμορφο πρόσωπο. Έλεγε ότι αφού δεν μπορεί να βρεθεί το τέλειο στην ίδια τη ζωή, η ομορφιά δεν θα μπορούσε να είναι μαθηματική εξίσωση. Ο εικοστός αιώνας διαχώρισε το πραγματικό από το ιδανικό. Οι καλλιτέχνες έπαψαν πια να ζωγραφίζουν πιστά τα πρόσωπα και τα σώματα, γιατί τα ιδανικά τους για την ομορφιά έγιναν περισσότερο υποκειμενικά παρά συγκεκριμένα. Η τέχνη στράφηκε στην αφαίρεση. Για παράδειγμα, τα χωρίς πρόσωπο σώματα του γλύπτη Μπρανκούζι και οι πελώριες γλυπτικές φόρμες του Μουρ.

Η ομορφιά βρίσκεται γύρω μας, απλώνεται μπροστά στα μάτια μας. Μπορεί να θαυμάζεται, να αντιγράφεται, να ζωγραφίζεται ή ακόμα και να αμφισβητείται. Η παραδοχή της στηρίζεται στον θεατή και όχι στο ίδιο το άτομο που είναι φορέας ή όχι αυτής. Το αποτέλεσμα είναι συνήθως να καταλήγουμε και εμείς να βλέπουμε τον εαυτό μας μέσα από τα μάτια των άλλων ανθρώπων και να εφαρμόζουμε τα κριτήρια των άλλων σε αυτά

που αντικρίζουμε εμείς οι ίδιοι μπροστά στον καθρέφτη μας. Μολονότι όλοι συντροφευόμαστε από την εικόνα μας, αυτή εν τέλει δεν είναι η πραγματική μας εικόνα. Είναι η εικόνα που πλάστηκε από τις κρίσεις που περιμένουμε πως οι άλλοι θα κάνουν για εμάς.

Β. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ
(1) Ορισμός των καλλυντικών

Η λέξη «*καλλυντικό*» προέρχεται από την ελληνική λέξη «*κάλλος*» (ομορφιά), που σημαίνει ωραίο, όμορφο[2]. Ως καλλυντικό ορίζεται κάθε παρασκεύασμα, προορισμένο για επάλειψη, ψεκασμό, ραντισμό, εισαγωγή ή με άλλο τρόπο εφαρμογή στο ανθρώπινο σώμα με σκοπό τον καθαρισμό, τον καλλωπισμό, την αύξηση της ελκυστικότητας ή την αλλαγή της εμφάνισης. Πρόκειται για φυσικά ή τεχνητά προϊόντα, κατάλληλα να «καλλύνουν», να ομορφύνουν το δέρμα, το σώμα, το πρόσωπο. Χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση της ομορφιάς του ανθρώπου ή μερών του ανθρώπινου σώματος και εξαφάνιση πιθανών ελαττωμάτων.

Ανάλογα με τη χρήση για την οποία προορίζονται διακρίνονται σε καλλυντικά του δέρματος, των τριχών και του σώματος. Ανάλογα με τη δράση τους διακρίνονται σε μαλακτικά, στυπτικά, χρωστικά, αποχρωστικά, αρωματικά.

Στα καλλωπιστικά είδη ανήκουν οι κρέμες και τα γαλακτώματα προσώπου για καθαρισμό ή αναζωογόνηση του δέρματος, τα αρώματα, οι πούδρες, τα ειδικά σαπούνια, τα αποσμητικά, το κραγιόν, το ρουζ, οι μπριγιαντίνες, τα χρώματα-βαφές μαλλιών, το βερνίκι νυχιών, οι μάσκες ομορφιάς, οι οδοντόπαστες, τα υγρά για λουτρό ή τα ατμόλουτρα[3].

Οι πρακτικές της προσωπικής περιποίησης και κοσμετολογίας έχουν την προέλευσή τους στις απαρχές του πολιτισμού, όταν είχαν σχέση με την πρακτική της φαρμακευτικής. Αρχικά επρόκειτο για φυτικά αποκλειστικά προϊόντα, που αποτελούν ακόμα και σήμερα την βάση πολλών καλλυντικών και η ενέργειά τους εξηγούνταν με δεισιδαιμονίες και παράλογα αίτια, ενώ η χρήση τους προορίζονταν για θρησκευτικούς και μαγικούς σκοπούς. Το βάψιμο κυρίως του προσώπου ήταν πολύ συνηθισμένο σε τελετουργίες. Σιγά-σιγά η χρήση τους περιορίστηκε σε καθαρά καλλωπιστικούς σκοπούς.

Οι αρχαιολογικές ανασκαφές μάς έχουν αποδείξει ότι ακόμα και στις προϊστορικές περιόδους οι άνδρες και οι γυναίκες

---

[2] Αντίστοιχα η αγγλική λέξη «cosmetics» έχει τις ρίζες της στον ελληνικό όρο «κοσμητικός», που σημαίνει ικανός στη διακόσμηση, για να μεταφερθεί στον καλλωπισμό του σώματος με τον όρο «καλλυντικά».

[3] Βλ. τόμος 30, Εγκυκλοπαίδεια ΥΔΡΙΑ, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων Α.Ε., Αθήνα, 1983.

ενδιαφέρονταν να βελτιώσουν την εμφάνισή τους. Πίνακες, γλυπτά, φωτογραφίες, καθώς και γραπτά κείμενα είναι λίγοι από τους τρόπους που έχουμε για να γυρίζουμε πίσω στην ιστορία και να μελετάμε τους συναρπαστικούς τρόπους φροντίδας του δέρματος και τη χρησιμοποίηση των καλλυντικών στους προηγούμενους πολιτισμούς.

Οι άνθρωποι πάντοτε διακρίνονταν στο να προσπαθούν να κάνουν τους εαυτούς τους πιο ελκυστικούς. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες έχουν χρησιμοποιήσει μια ατέλειωτη ποικιλία υλικών και υποκατάστατων καλλυντικών για το δέρμα και τα μαλλιά. Καθώς παρακολουθούμε τη βελτίωση των στυλ στην ομορφιά από τα αρχαία χρόνια μέχρι τους μοντέρνους καιρούς μπορεί να μη βρίσκουμε τις αλλαγές τόσο ελκυστικές. Ό,τι παρουσιάζεται ως όμορφο για ένα σύνολο ανθρώπων μπορεί να παρουσιάζεται ως μη ελκυστικό σε ένα άλλο σύνολο. Οι περισσότεροι άνθρωποι απολαμβάνουν την αλλαγή στη μόδα των ρούχων, στο στυλ των μαλλιών και στη χρήση των καλλυντικών.

Για να ανασυστήσουμε την πραγματική «καθημερινή» ζωή μιας κοινωνίας, σε ορισμένη χρονική περίοδο, θα πρέπει να κατορθώσουμε να επισημάνουμε αυτή την πληθώρα μικρών συνηθειών πρακτικών τρόπων συμπεριφοράς, ψυχικών διαθέσεων, προτιμήσεων, αναγκών, προλήψεων, που υφαίνουν τον ιστό της ύπαρξης και που τα περισσότερα από αυτά γίνονται με τόσο λίγο συνειδητό τρόπο, ώστε να ξεχνούν να τα καταγράφουν. Κι ωστόσο αυτά καθορίζουν το «κλίμα» μιας εποχής, αυτά που τη διαφοροποιούν από μια άλλη, έστω και πολύ κοντινή, γιατί αυτά τα μικρά ήθη και έθιμα είναι υπερβολικά ευμετάβλητα.

Καθώς η ιστορία ολόκληρου του ανθρώπινου γένους διακρίνεται σε τάξη των κυρίων και τάξη των υποτακτικών – ανθρώπων προορισμένων να τους υπηρετούν - η ιστορία των καλλυντικών ξεκίνησε ως μια δεξιοτεχνική ενασχόληση των ανθρώπων της κατώτερης κοινωνικής τάξης με απώτερο σκοπό την περιποίηση των γυναικών της ανώτερης τάξης.

Η παρούσα εργασία θα προσπαθήσει στη συνέχεια να παρουσιάσει ορισμένους από τους τρόπους με τους οποίους οι άνδρες και οι γυναίκες προσπάθησαν στο πέρασμα του χρόνου να διατηρήσουν και βελτιώσουν την εξωτερική φυσική τους εμφάνιση.

(2) Χρώμα και Αρχαία Καλλυντικά

Τα ντοκουμέντα από την αρχαία εποχή δείχνουν πως χρωστικές ουσίες χρησιμοποιούνταν για τα μαλλιά, το δέρμα και τα νύχια, και επίσης πως το τατουάζ είναι μια αρχαία πρακτική. Οι χρωστικές ουσίες φτιάχνονταν από μούρα, από τους φλοιούς των δένδρων, φυτά, καρύδια, βότανα, φύλλα δένδρων, και πολλά άλλα υλικά και πολλά από αυτά χρησιμοποιούνται από την αρχαία εποχή μέχρι τις σημερινές ημέρες.

Ο καολίνης είναι μια σκόνη αντιμονίου χρώματος ασημόλευκου σκληρή κρυσταλλική, είναι ένα μεταλλικό υλικό το οποίο έχει σχέση με το αρσενικό και τον ψευδάργυρο, και χρησιμοποιούνταν εκτενώς στην χημική βιομηχανία και φαρμακευτική. Ήταν γνωστός στους αρχαίους Αιγύπτιους σαν σκιά ματιών. Επίσης το έβαζαν στα βλέφαρα για να τα κάνουν να δείχνουν μεγαλύτερα και πιο φωτεινά. Το φούμο χρησιμοποιόταν για να σκουραίνουν τα φρύδια και τις βλεφαρίδες και ακόμη χρησιμοποιούνταν σαν ένα είδος σκιάς.

Το κόκκινο οξείδιο του σιδήρου χρησιμοποιούνταν στην προετοιμασία του βαψίματος του προσώπου. Ορισμένα από τα συστατικά που χρησιμοποιούνταν στην αρχαία καλλυντική προετοιμασία θεωρούνται πολύ επικίνδυνα με τα σημερινά επιστημονικά κριτήρια.

(3) Αρώματα

Η χρήση των αρωμάτων είναι ένας τύπος φροντίδας της ομορφιάς στην οποία αρωματικά αιθέρια έλαια από βότανα, λουλούδια, φρούτα και φυτά όλων των ειδών χρησιμοποιούνται σαν ενεργά συστατικά σε ποικίλες προετοιμασίες ομορφιάς. Τα

αιθέρια έλαια που είναι βασικά συστατικά σε λεπτά αρώματα και καλλυντικά επιδρούν λειτουργικά σαν ενυδατικά, γαλακτώματα, καθαριστικά, τονωτικά, χαλαρωτικά, απαλλυντικά, μαλακτικά και θρεπτικά. Η χαλάρωση και η ηρεμία που προσφέρουν τα αρώματα είναι άλλωστε τα συναισθηματικά στάδια που ενδιαφέρουν για την απόκτηση και διατήρηση της υγείας και της νεότητας.

Από τους αρχαίους ακόμα χρόνους οι άνθρωποι ήξεραν πώς να χρησιμοποιούν τα φυτικά εκχυλίσματα σαν μέρος της καλλυντικής προετοιμασίας. Υπάρχουν πολλές αναφορές για ευρύτατη χρήση αρωμάτων, λιβανιού, βοτάνων και αρωματισμένων λαδιών. Πολλά κείμενα στη Βίβλο και άλλα αρχαία γραπτά αναφέρονται ευθέως στο λιβάνι και στην επίδραση των αρωμάτων. Τακτική χρήση γίνονταν από τους Αιγυπτίους στις τελετές τους, καθώς και στην προσωπική τους ζωή με επάλειψη του δέρματός τους με αρωματικά εκχυλίσματα και έλαια. Όταν ο τάφος του Τουταγχαμών ανοίχτηκε το 1922, μετά από τρεις χιλιάδες χρόνια, βρέθηκαν δοχεία αρωμάτων ανάμεσα στους θησαυρούς. Οι Εβραίοι ήταν επίσης πρωτοπόροι στην τέχνη της αρωματοποιίας και οι αρχαίοι Έλληνες εισήγαγαν την τέχνη της παραγωγής αρωμάτων στους Ρωμαίους. Στην Ινδία, που φημίζεται για την αφθονία της στην ποικιλία λουλουδιών και φρούτων, οι άνθρωποί της δημιούργησαν το αρωματικό ρετσίνι και άλλες μορφές αρωμάτων. Τα αρώματα στην Κίνα χρονολογούνται χιλιάδες χρόνια προ Χριστού και αναφορές γι’ αυτά μπορεί να βρει κάποιος στα αρχαιότερα γραπτά αρχεία. Οι Κινέζοι έχουν πιστωθεί την ανακάλυψη της χρήσης του μόσχου, για το οποίο μάλιστα πίστευαν ότι έχει και θεραπευτικές ιδιότητες. Η Γερμανία, η Γαλλία, η Αγγλία, η Ισπανία και η Ιταλία έχουν όλες μακρά παράδοση στην ανακάλυψη και την παρασκευή αρωμάτων, γεγονός που ενθάρρυνε την τέχνη της αρωματοποιίας. Τα μέλη της βασιλικής αυλής, κυρίως, χρησιμοποιούσαν τα αρώματα σε σακουλάκια, λάδια, κολώνιες, αρωματισμένο νερό, πάστες, πούδρες και μυραλοιφές.

Τα αρώματα διακρίνονται σε αρώματα φυτικής και αρώματα ζωϊκής προέλευσης. Όσα ανήκουν στην πρώτη κατηγορία προέρχονται από διάφορα μέρη των φυτών (άνθη, καρπούς, φύλλα, φλοιούς, ρίζες), όπως η βιολέτα, το γιασεμί, η λεβάντα, το θυμάρι, η κανέλλα, η βανίλια. Όσα ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία προέρχονται από διάφορα μέρη ζώων με εκχύλιση αλκοόλης, όπως είναι η άμβρα (από το πεπτικό σύστημα: εντερόλιθοι) ενός κήτους, φυσητήρα, (του φυσόλου του μακρυκέφαλου), ο μόσχος, ουσία που εκκρίνεται από τον αφαλό ενός ζώου, του μοσχοφόρου μόσχου του Τονκίν, το ζιβέτ (από ένα είδος γάτας), το καστόριο

(από τους κάστορες). Εκτός από τον μόσχο του Τονκίν χρησιμοποιείται επίσης ευρέως στην αρωματοποιία και το λάδι του μόσχου που προέρχεται από τον αδένα του αρσενικού ελαφιού. Το ζώο αυτό έχει γενέτειρα το Θιβέτ και την Κίνα. Μία από τις ουσίες που χρησιμοποιούνται για την παρασκευή ζωικών αρωμάτων είναι ένας συγκεκριμένος τύπος λαδιού με ιδιαίτερα έντονο άρωμα που εκκρίνεται από τη μοσχογαλή της Αφρικής. Παρά το γεγονός ότι το άρωμα ενεργεί απωθητικά για τα άλλα ζώα, εκτιμάται από τους αρωματωποιούς σαν ιδανική στερεωτική ουσία σε ορισμένα ακριβά αρώματα.

Από τα φυτά παρασκευάζεται από τα αιθέρια έλαια, ανιθόλη στο ανισέλαιο., μενθόλη στο λάδι της μέντας, γερανόλη στο ροδέλαιο.

Τα φυτικής προέλευσης αρώματα διακρίνονται, ειδικότερα, σε ποικιλίες ή, όπως έχει επικρατήσει στην ορολογία της κοσμετολογίας, σε χαρμάνια. Πιο συγκεκριμένα:

- Τα χαρμάνια των λουλουδιών, όπου περιλαμβάνονται το τριαντάφυλλο, η πασχαλιά, το νούφαρο, το γιασεμί, η μανόλια.
- Τα χαρμάνια των ανατολίτικων αρωμάτων, όπου περιλαμβάνονται ποικιλίες καρυκευμάτων και δίνουν την εντύπωση του λιβανιού.
- Τα χαρμάνια των πικάντικων αρωμάτων, όπου περιλαμβάνονται η κανέλα, το γαρύφαλλο και η βανίλια.
- Τα δασώδη ή ξυλώδη χαρμάνια που περιλαμβάνουν σανδαλόξυλο, ροδόξυλο ή κέδρο.
- Τα χαρμάνια φρούτων που βασίζονται στο φρέσκο άρωμα των φρούτων όπως τα ροδάκινα, το γλυκολέμονο ή τα λεμόνια. Τα περισσότερα ανδρικά αρώματα αποτελούν ένα συνδυασμό μυρωδιάς βοτάνων, καρυκευμάτων και εσπεριδοειδών.

Για την παρασκευή των φυτικής προέλευσης αρωμάτων χρησιμοποιείται η μέθοδος της έκθλιψης[4], της απόσταξης με

[4] Μέθοδος, όπου τα απαραίτητα έλαια, εκθλίβονται και απομονώνονται από τα στοιχεία, βλ. σελ. 61, Gerson, J., Στοιχεία Κοσμετολογίας, επιμ: Δημοπούλου, Σ., εκδόσεις Ίων, Αθήνα, 1996.

υδρατμούς[5], της εκχύλισης των φυτικών μερών με πτητικούς οργανικούς διαλύτες[6], της εξαγωγής[7], του εμβρέγματος[8].

Η ελληνική χλωρίδα είναι πλούσια σε αρωματικά φυτά, γνωστά από αρχαίους χρόνους, στα οποία και γίνονται αναφορές από τον Θεόφραστο, τον Διοσκουρίδη, τον Πλίνιο και άλλους συγγραφείς για τις αρωματικές τους ιδιότητες.

Στην αρχαιότητα τα αρώματα αρχικά χρησιμοποιούνταν για θυμίαση, κάπνισμα (γαλλικά parfum, ιταλικά profumo, από το λατινικό: per fuum = με καπνό), με καύση ξύλου ή αρωματικών ρητινών (κυπαρίσσι, λιβάνι, σάνταλο) που αποτελούσε ουσιαστικό στοιχείο του θρησκευτικού τελετουργικού πολλών λαών (στην Αίγυπτο χρησιμοποιούνταν μεγάλες ποσότητες κατά την ταρίχευση και την ταφή των νεκρών, στο Ισραήλ στο Ναό του Σολομώντα). Αναφορά σε αρώματα γίνεται και στην αρχαία Βαβυλώνα, την εποχή ήδη του Χαμμουραμπί γύρω στο 2.100 π.Χ., όπου μάλιστα σημειώνεται ότι ήταν πολύ διαδεδομένη η χρήση τους. Πανάρχαια ωστόσο είναι και η χρήση αρωμάτων με τη σημερινή έννοια, των εύοσμων δηλαδή μειγμάτων, που από τους Αιγύπτιους και άλλους ανατολικούς λαούς πέρασε στην αρχαία Ελλάδα και από εκεί στη Ρώμη. Στη Ρώμη μάλιστα κατά την περίοδο ιδίως της Αυτοκρατορίας η χρήση ξεπέρασε κάθε μέτρο (λέγεται ότι τα κύπελλα για το κρασί ήταν κατασκευασμένα από αρωματικό υλικό).

Η Αλεξάνδρεια στους χρόνους των Πτολεμαίων αποτελούσε ονομαστό κέντρο παραγωγής αρωμάτων, τα οποία ήταν τότε κυρίως φυτικής προέλευσης από αιθέρια έλαια (τριαντάφυλλου, λάδι κανέλλας, γαρίφαλο) και λιγότερο ζωϊκής προέλευσης, όπως η άμβρα και ο μόσχος.

Κατά τον Μεσαίωνα η χρήση περιορίστηκε κάτω από την επίδραση της αυστηρής χριστιανικής ηθικής σε λατρευτικούς και μόνο σκοπούς, με εξαίρεση το Βυζάντιο, καθώς το εμπόριο αρωματικών ουσιών γινόταν από την Ανατολή με κέντρο την

---

[5] Μέθοδος, όπου χρησιμοποιείται υδρατμός για το διαχωρισμό των αρωματικών ελαίων από το νερό, βλ. σελ. 60 – 61, ό. π.

[6] Μέθοδος που επιτυγχάνεται με την τοποθέτηση του φυτικού υλικού σε ένα δοχείο με διαλυτικό (αιθέρας ή πετρέλαιο). Το διαλυτικό διαπερνά το φυτικό υλικό και, όταν αφήνει το υλικό, τα αρωματικά έλαια έχουν συγκρατηθεί, βλ. σελ. 61, ό.π.

[7] Μέθοδος, όπου τοποθετούνται στρώματα πετάλων λουλουδιών, ή άλλων στοιχείων, σε φράγματα που έχουν αλειφτεί με λίπος, βλ. σελ. 61, ό.π.

[8] Μέθοδος, όπου χρησιμοποιείται ζεστό λίπος. Τα πέταλα λουλουδιών ή άλλα στοιχεία βυθίζονται μέσα σε ζεστό λίπος, το οποίο απορροφά τα απαραίτητα έλαια, βλ. σελ. 61, ό.π.

Αραβία. Στην υπόλοιπη Ευρώπη, νέα άνθιση σημειώθηκε μόλις άλλαξαν οι οικονομικές συνθήκες που επέτρεψαν την ανάπτυξη στενών εμπορικών σχέσεων με την Ανατολή, από όπου και έρχονταν οι πιο περιζήτητες αρωματικές ουσίες. Καθοριστικός υπήρξε εν προκειμένω ο ρόλος των Σταυροφοριών, αφού επέτρεψε τη μεταφορά από την Ανατολή των πανάκριβων αρωμάτων από την Αραβία, την Ινδία, την Περσία.

Στην Ιταλία κατά την Αναγέννηση γνωρίζουν και πάλι μεγάλη διάδοση (λέγεται ότι αν υπήρχε κάποια γιορτή, άλειφαν τα αντικείμενα οικιακής χρήσης ή και τα ζώα ακόμα με αρώματα[9]. Η Ιταλία κατείχε την πρώτη θέση στην παραγωγή αρωμάτων εξάγοντας σημαντικές ποσότητες σε Γαλλία και Αγγλία καθ' όλο τον 17ο αιώνα, ενώ στα τέλη του αιώνα αυτού εμφανίζεται σαν μεγάλος ανταγωνιστής η Γαλλία, η οποία απέκτησε με τον καιρό στο διεθνές πεδίο την κυριαρχία που διατηρεί μέχρι και σήμερα. Η μεγάλη άνθιση της αρωματοποιίας στη Γαλλία σημειώνεται ιδίως στην εποχή της Αικατερίνης των Μεδίκων και έπειτα επί Λουδοβίκου ΙΔ΄. Στη Γερμανία η βιομηχανία παρασκευής αρωμάτων αρχίζει περίπου το 1700 με επίκεντρο τη περιοχή της Κολωνίας.

(4) Κρέμες

Καλλυντικά για την αναζωογόνηση της επιδερμίδας, η οποία χρησιμοποιείται και ως απαραίτητη βάση για το σωστό μακιγιάζ. Αποτελούνται από ορυκτά, λάδια, κερί μέλισσας ή ορυκτό σε γαλάκτωμα, με νερό, με βόρακα και αρωματικά λάδια. Με συνθετικό κερί γίνονται περισσότερο αφρώδεις. Οι μαλακές περιέχουν ζωϊκά λίπη, ενώ οι διαφανείς παρασκευάζονται από σαπούνι σε γαλάκτωμα με γλυκερίνη και νερό με πρόσθεση διαφόρων αρωμάτων και λαδιών. Οι λευκαντικές παρασκευάζονται από αμμωνιούχο υδράργυρο και οξυζενέ.

(5) Σαπούνια

Ο όρος σαπούνι απαντά για πρώτη φορά στην ελληνική γλώσσα στο έργο του γιατρού Αθηναίου. Ωστόσο ήταν γνωστό τουλάχιστον πριν από 2.500 χρόνια, καθώς υπάρχουν ενδείξεις πως στην αρχαία Αίγυπτο χρησιμοποιούσαν ήδη πριν από το

[9] Βλ. σελ. 352, τόμος 2, Εγκυκλοπαίδεια ΔΟΜΗ, Αθήνα.

1.500 π.Χ. ένα μείγμα ελαίου και υδάτινων διαλυμάτων ανθρακικών αλάτων, με σκοπό τον καθαρισμό[10]. Οι πρώτες σχετικές πληροφορίες από την αρχαιότητα για χρησιμοποίηση σαπουνιού ανευρίσκονται στον Γαληνό κατά τον 2ο αιώνα. Ο Γαληνός μάς δίνει την πληροφορία ότι τα σαπούνια παρασκευάζονταν από λίπος, έκπλυμα τέφρας (αλυσίβας) και άσβεστο και ενεργούσαν θεραπευτικά και καλλυντικά για το σώμα. Ο Πλίνιος αναφέρει ότι οι Φοίνικες παρασκεύαζαν ήδη το 600 π.Χ. ένα είδος σαπουνιού από λίπος κατσίκας και τέφρας ξύλου. Σύμφωνα και πάλι με τον Πλίνιο, οι Γαλάτες και οι αρχαίοι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν ένα προϊόν για να αλείφουν τις τρίχες από στεάτα και τέφρα ξύλου που είχε ανάλογες ιδιότητες με το σαπούνι, χωρίς να μάς πληροφορεί ωστόσο εάν το χρησιμοποιούσαν και για τον καθαρισμό και τον καλλωπισμό του σώματός τους. Το σαπούνι των Γερμανών θα είχε λογικά παρασκευαστεί από κάλλιο, γιατί μόνο τέτοιο θα μπορούσε να παρασκευαστεί με τη χρήση τέφρας φυτών της ξηράς, ενώ το σκληρότερο σαπούνι των Γαλατών παρασκευαζόταν με νατριούχο τέφρα θαλάσσιων φυτών. Οι Άραβες παρασκεύαζαν σαπούνι από λίπη ή έλαια και εκχύλισμα τέφρας, στο οποίο προσέθεταν σβησμένη άσβεστο και το χρησιμοποιούσαν τόσο για την πλύση των υφασμάτων όσο και για την καθαριότητα του σώματος.

Στη Ρώμη η χρήση του σαπουνιού ήταν ευρέως γνωστή, καθώς οι Ρωμαίοι είχαν διδαχθεί τον τρόπο παρασκευής του από τους αρχαίους λαούς της Μεσογείου, καθώς και από τους Κέλτες. Λόγω του γεγονότος ότι στις μεσογειακές χώρες απαντά άφθονη τέφρα θαλάσσιων φυτών και άφθονο ελαιόλαδο οδηγηθήκαμε πολύς νωρίς στην ανάπτυξη βιομηχανίας σαπουνιού στα μεσογειακά λιμάνια.

Για πρώτη φορά απαντά βιομηχανία σαπουνιού στη Μασσαλία κατά τον 9ο αιώνα, η οποία κατά τον 11ο αιώνα προόδευσε σημαντικά με τους Σταυροφόρους. Τον 15ο αιώνα τα κύρια κέντρα παραγωγής σαπουνιού βρίσκονται στις ιταλικές πόλεις Σαβόνα και Βενετία, ενώ τον 17ο στη Γένοβα. Με το εμπόριο που διεξήγαγαν οι ιταλικές πόλεις έφτασε εν τέλει το σαπούνι και στη Β. Ευρώπη. Κατά τον 17ο αιώνα, και μετά από μια μικρή οπισθοχώρηση που παρατηρήθηκε στην ανάπτυξη της βιομηχανίας σαπουνιού στη Μασσαλία, παρατηρείται νέα άνθιση και έκτοτε συνεχή εξέλιξη. Στην Αγγλία εισάγεται σαπούνι από τον

---

[10]Βλ. σ. 1 επ., τόμος 47, Εγκυκλοπαίδεια ΥΔΡΙΑ, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων Α.Ε., Αθήνα, 1983.

14^{ο} αιώνα, ενώ στη Γερμανία και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή της Βαυαρίας κατά τον 17^{ο}, ενώ κατά τα μεσαιωνικά χρόνια θεωρείται περίπου ως είδος πολυτελείας. Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής παρασκευάζεται για πρώτη φορά σαπούνι μόλις στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, όταν με την ανακάλυψη του Leblanc, δόθηκε στο εμπόριο σόδα σε μεγάλες ποσότητες και άρχισε έτσι η αθρόα εισαγωγή τροπικών λαδιών και λιπών σε κολοσσιαίες ποσότητες.

Η μέθοδος παρασκευής σαπουνιών τουλάχιστον μέχρι τον 13^{ο} αιώνα παραμένει άγνωστη. Πιθανολογούμε ότι ακολουθούνταν μια διαδικασία βρασμού λιπαρών υλών με ανθρακικό νάτριο ή κάλιο. Αργότερα, επινοήθηκε η καυστικοποίηση των ανθρακικών διαλυμάτων με άσβεστο, προτού χρησιμοποιηθούν για την παρασκευή σαπουνιού. Αποτέλεσμα αυτού ήταν προφανώς και η σαπουνοποίηση πλέον των γλυκεριδίων και όχι μόνο η εξουδετέρωση των υπαρχόντων ελεύθερων λιπαρών οξέων.

Γ. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Στο μέρος αυτό θα εκτεθούν τα στοιχεία σχετικά με τη χρήση των καλλυντικών ουσιών και την προσπάθεια καλλωπισμού του ανθρώπινου σώματος και δέρματος στους - κατά γενική ομολογία - σημαντικότερους πολιτισμούς του αρχαίου κόσμου.

(1) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην αρχαία Αίγυπτο

Οι παλαιότερες χρήσεις των καλλυντικών έχουν ανιχνευθεί στους αρχαίους Αιγυπτίους, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν την καλλυντική προετοιμασία για την προσωπική τους χρήση, για τις θρησκευτικές τελετές, καθώς και για την προετοιμασία των νεκρών κατά την ταφή τους. Το λιβάνι πρωτοστατούσε στις θρησκευτικές τελετές τους, όντας η πλέον ακριβή και περιζήτητη μορφή αρώματος.

Οι χτένες και οι καθρέφτες ήταν συχνά περίτεχνα αντικείμενα της τουαλέτας. Η Κλεοπάτρα, η βασίλισσα της Αιγύπτου, λέγεται ότι χρησιμοποιούσε καλλυντικά και αρώματα γενναιόδωρα στο σώμα της, στο πρόσωπο, στα μαλλιά και στα νύχια της. Η κομμωτική ήταν μια υψηλή τέχνη με περίπλοκα χτενίσματα και περίτεχνες περούκες και αξεσουάρ για τα μαλλιά.

Ο πίνακας είναι από το χρυσό θρόνο του Αιγύπτιου Βασιλιά Τουταγχαμών, που ανακαλύφθηκε το 1922. Η σκηνή δείχνει τη Βασίλισσα να αλείφει το Βασιλιά με αρωματικά έλαια, τα οποία πιστεύεται ότι είναι η βασιλεία του.

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι έδιναν υπερβολικά μεγάλη σημασία στην υγιεινή και τον καλλωπισμό του σώματός τους. Αφιέρωναν

πολύ χρόνο, σκέψη και φροντίδα στην ατομική καθημερινή καθαριότητα και εισήγαγαν ένα είδος μπάνιου που αργότερα υιοθετήθηκε από τους Έλληνες και τους Ρωμαίους. Μετά το λουτρό τους μπάνιο οι Αιγύπτιοι συνήθιζαν να διατηρούν το δέρμα τους λιπαρό απλώνοντας αρωματικά έλαια, λοσιόν, ή αλοιφές.

Πληροφορούμαστε πως όταν ο Σινουχίτ αμνηστεύτηκε και γύρισε στην Αίγυπτο, φρόντισε πρώτα από όλα να κάνει αποτρίχωση, να χτενιστεί, να αλείψει το σώμα του, όχι με άλειμμα από κάποιο δέντρο, αλλά με λιβάνι άριστης ποιότητας[11]. Οι Αιγύπτιοι συνήθιζαν να πλένονται πολλές φορές κατά τη διάρκεια της ημέρας. Το πρωί μόλις ξυπνούσαν, όπως και πριν και μετά από τα κύρια γεύματα. Τα σκεύη καθαριότητας αποτελούνταν από μια λεκάνη και ένα αγγείο με στόμιο. Η λεκάνη ονομαζόταν «*σάουτυ*», από τη λέξη «*σα*», που σημαίνει «*άμμος*», ενώ το αγγείο ονομαζόταν «*χεσμενύτ*» από τη λέξη «*χεσμέν*», που σημαίνει «νάτριο». Τα δύο αυτά στοιχεία μας δίνουν βάσιμους λόγους να πιστέψουμε ότι έβαζαν ανθρακική σόδα στο νερό του αγγείου και άμμο στη λεκάνη. Στο νερό, με το οποίο ξέπλεναν το στόμα τους, έβαζαν για αντισηπτικό ένα άλλο αλάτι που ονομαζόταν «*μπεντ σουαμπού*», λέξη, η οποία αποτελεί παράγωγο του «*ουάμπ*» (καθαρός, αγνός) και ήταν μια στερεοποιημένη πάστα από απορρυπαντική ουσία που άφριζε (στάχτη ή αργιλόχωμα)[12].

Οι άντρες μετά από το μπάνιο τους πήγαιναν στον κουρέα για περιποίηση των μαλλιών, των χεριών και των ποδιών τους και αντίστοιχα οι γυναίκες έχαιραν περιποίησης του σώματος και των μαλλιών τους από ειδικευμένους κομμωτές της εποχής.

Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της σημασίας που απέδιδαν στην περιποίηση, διαφαίνεται μέσα από την ιδιαίτερη προσοχή και επιμέλεια με την οποία οι κουρείς φύλασσαν τα μικροεργαλεία και τα ξυράφια τους (στα οποία είχαν προσαρμόσει μια λάμα νέου τύπου). Πιο συγκεκριμένα, τα τοποθετούσαν μέσα σε δερμάτινες θήκες με χερούλι και τις θήκες με τη σειρά τους μέσα σε εβένινα κουτιά. Το περιεχόμενο των κουτιών αυτών, τσιμπιδάκια, ξυστήρι, ψαλίδια διαφόρων μεγεθών για νύχια ποδιών ή χεριών, μαρτυρά

---

[11] Βλ. σελ. 78 Μοντέ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Αίγυπτο την εποχή των Ραμσή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα.

[12] Βλ. σελ. 78 Μοντέ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Αίγυπτο την εποχή των Ραμσή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα.

την περιποίηση που επεφύλασσαν για τους Αιγυπτίους της εποχής εκείνης.

Αρχαία αιγυπτιακά κείμενα κάνουν αναφορές σε εμπόρους φαρμάκων με μύρα, αλοιφές σε κρυστάλλινα ή αλαβάστρινα βαζάκια ή βαζάκια από οψιδιανό, σακουλάκια που τα έκλειναν από πάνω με κορδόνι και περιέκλειαν πράσινη σκόνη (μαλαχίτη) ή μαύρη σκόνη (θειούχο μόλυβδο), ουσίες που τίθεντο στην υπηρεσία του καλλωπισμού τους για το μακιγιάζ των ματιών. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι οι Αιγύπτιοι έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση στη δημιουργία σχιστών ματιών, μέθοδος που τους προφύλασσε ταυτόχρονα και από την αντανάκλαση του φωτός, τη σκόνη, τον αέρα και τα έντομα.

Όσον αφορά τα καλλυντικά που χρησιμοποιούσαν, αξίζει να αναφερθεί ότι για την αποφυγή της κακοσμίας του σώματος, ιδίως κατά την περίοδο της μεγάλης ζέστης, τρίβονταν για πολλές ημέρες με μια αλοιφή, που είχε σα βάση το τερεβινθέλαιο και το λιβάνι. Αυτό το ανακάτευαν με αρώματα, καθώς και με σπόρους ενός φυτού, το είδος του οποίου μας είναι άγνωστο. Στα σημεία, όπου συνδέονταν δύο μέρη του σώματος έβαζαν άλλα παρασκευάσματα που ομόρφαιναν, ξανάνιωναν την επιδερμίδα, έκαναν πιο σφιχτή τη σάρκα, καταπολεμούσαν τους λεκέδες και τα σπυριά του προσώπου. [13]

Για να επιτύχουν το αποτέλεσμα της σφιχτής σάρκας δημιουργούσαν μια σκόνη από αλάβαστρο και ανθρακική σόδα, καθώς και ένα είδος αλατιού αναμεμειγμένο με μέλι. Άλλες συνταγές που χρησιμοποιούσαν είχαν ως βάση το γαϊδουρινό

[13] Βλ. σελ. 78-79, Μοντέ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Αίγυπτο την εποχή των Ραμσή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα.

γάλα, ενώ γνώριζαν μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να απαλλαγούν από τις περιττές τρίχες του σώματος.

Το δέρμα του κεφαλιού αποτελούσε για τους Αιγυπτίους αντικείμενο αδιάκοπης φροντίδας, οπότε χρησιμοποιούσαν καλλυντικά για καταπολέμησης των γκρίζων μαλλιών, αποφυγή άσπρων φρυδιών, φαλάκρας, ξαναφυτρώματος μαλλιών. Ειδικότερα για το πρόβλημα των άσπρων φρυδιών είχαν επινοήσει μια συνταγή, που είχε ως βάση το ρετσινόλαδο, εξαιρετικό κατ' αυτούς προϊόν για τέτοιου είδους προβλήματα. Ένα εξαιρετικά σοφό παρασκεύασμα που ανευρίσκουμε σε ένα σύγγραμμα χειρουργικής της εποχής εκείνης, με τον φιλόδοξο τίτλο «*Για να μεταμορφώνεται ο γέρος σε νέο*», βασίζεται σε σπόρους μοσχοσίταρου, τη γνωστή χέλμπα για τους Άραβες. Αφού άφηναν τους σπόρους να ξεραθούν στον ήλιο, τους καθάριζαν, ξεχώριζαν τα τσόφλια από τον καρπό και παρασκεύαζαν μια ζύμη από τσόφλια και καρπό σε ίση ποσότητα. Την άφηναν μέχρι να εξατμιστεί εντελώς το νερό και εν συνεχεία την έπλεναν, την στέγνωναν και τη μετέτρεπαν σε σκόνη. Με βάση τη σκόνη αυτή παρασκεύαζαν μια άλλη ζύμη, την οποία θέρμαιναν, με αποτέλεσμα το σχηματισμό στην επιφάνειά της μικρών στρωμάτων λαδιού. Με μια ειδική διαδικασία έπαιρναν το λάδι αυτό και το τοποθετούσαν σε δοχείο από σκληρή πέτρα, όπως είναι η οψιδιανή. Το λάδι αυτό ισχυρίζονταν πως έδινε εξαιρετική λάμψη και χρώμα στην επιδερμίδα, ενώ επίσης χρησιμοποιούνταν ευρύτατα για φαλάκρα, κοκκινίλες, φακίδες, σημάδια του γήρατος. Παρά το καταπληκτικό αποτέλεσμα που εξασφάλιζε θεωρούνταν ότι ήταν εξαιρετικά χρονοβόρο στην προετοιμασία και πολύ ακριβό για την ελάχιστη ποσότητα που παρασκεύαζαν [14].

Οι γυναίκες της αρχαίας Αιγύπτου είχαν τελειοποιήσει τη χρήση της ώχρας, καθώς και τις βαφές για τα μαλλιά, τα μάγουλα και τα μάτια, όπως μπορεί να παρατηρήσει κάποιος και μέσα στα έργα της αιγυπτιακής τέχνης. Οι Αιγύπτιοι είχαν τελειοποιήσει και τη διαδικασία απόσταξης των αιθέριων ελαίων από βότανα, μια διαδικασία που λίγο πολύ χρησιμοποιείται σχεδόν ανέπαφη ακόμα και σήμερα. Τα χτενίσματα ποικίλουν ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και την κοινωνική θέση. Τα κεφάλια των παιδιών ξυρίζονταν εντελώς ή έκοβαν τα μαλλιά τους πολύ κοντά αφήνοντας μια

---

[14] Βλ. σελ. 78-79, Μοντέ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Αίγυπτο την εποχή των Ραμσή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα.

μπούκλα στο πλάι του κεφαλιού. Αυτό το χτένισμα το αποκτούσαν με την έναρξη της εφηβείας τους και το διατηρούσαν καθόλη τη διάρκεια αυτής. Συχνά τα μεγαλύτερα αγόρια ξύριζαν τα κεφάλια τους, ενώ τα κορίτσια συνήθιζαν να αφήνουν μια μακριά αλογοουρά στη μέση της πλάτης τους. Οι άνδρες είχαν συνήθως κοντά μαλλιά που άφηναν να διακρίνονται τα αυτιά τους ή εναλλακτικά μικρές μπούκλες από τον κρόταφο έως τον αυχένα.

Τα χτενίσματα των γυναικών διακρίνονταν για τη μοναδικότητά τους και την ιδιαιτερότητά τους σε σχέση με τα αντίστοιχα των αντρών. Οι γυναίκες επέλεγαν ανάλαφρα, φυσικά, κυματιστά χτενίσματα. Οι γυναίκες του Παλιού Βασιλείου επέλεγαν κοντά κουρέματα ή κότσους στο μήκος του πηγουνιού. Ωστόσο, στο Νέο Βασίλειο συνήθιζαν να έχουν μακριά μαλλιά ή φορούσαν περούκες. Διακοσμούσαν τα μαλλιά τους με λουλούδια και λινές κορδέλες, ενώ το προτιμώμενο εκλεκτό κόσμημα ήταν ένα κομψό χρυσό άνθος λωτού.

Οι άνθρωποι των κατώτερων κοινωνικών τάξεων υιοθετούσαν πιο απλά χτενίσματα και φτηνά στολίδια από πέταλα και φρούτα. Τα παιδιά συνήθιζαν να στολίζουν τα κεφάλια τους με φυλακτά από μικρά ψάρια για να τα προστατεύουν από τους κινδύνους που έκρυβε ο Νείλος. Μερικές φορές φορούσαν δαχτυλίδια ή βραχιόλια, ενώ οι αρχαίοι Αιγύπτιοι συγκρατούσαν τα μαλλιά τους με καρφίτσες από ελεφαντόδοντο ή μέταλλο.

Οι περούκες, που έκαναν την εμφάνισή τους σε πολύ πρώιμο στάδιο στην ιστορία περιποίησης και διατήρησης της ανθρώπινης ομορφιάς, ήταν πολύ διαδεδομένες και τις φορούσαν τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες ή ακόμα και τα παιδιά μέσα και έξω από το σπίτι. Λόγω του ότι έπρεπε να φοράνε διαφορετική περούκα κάθε ημέρα, υπήρχε μια τεράστια ποικιλία από το είδος αυτό. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο οι βασίλισσες ή οι γυναίκες της ανώτερης τάξης μπορούσαν να φορέσουν περούκα με μακριά

μαλλιά που απαρτιζόταν από τρία μέρη, καθώς όλες οι υπόλοιπες ήταν συνήθως πιο κοντές και με κυματιστές μπούκλες.

(2) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στη Βαβυλώνα και την Ασσυρία

Η αναφορά για τον καλλωπισμό θα ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, αν επρόκειτο αποκλειστικά και μόνο για την εύπορη τάξη. Για τους επαγγελματίες δεν υπάρχει αμφιβολία πως δεν είχαν τα μπάνια που θα συναντήσουμε στα ανάκτορα και στις πλούσιες κατοικίες. Γρήγορο πλύσιμο στις όχθες των καναλιών ή στις νεροδεξεμενές στην αυλή, λουτρά ατμού, μερικές φορές, όπως τα γνώριζαν οι Σκύθες, απλώνοντας μέσα σε κλειστό δωμάτιο νερό επάνω σε υπερθερμασμένες πέτρες, εντριβές και χρήση εργαλείων που σε εξαιρετικές περιπτώσεις αντικαθιστούσαν τα ξέστρα της Αρχαιότητας.

Ένα άλλος τρόπος καλλωπισμού, πολύ διαδεδομένος σε όλη την κοινωνία, με εξαίρεση τις πολύ χαμηλές τάξεις, είναι το άλειμμα με λάδι ολόκληρου του σώματος και των μαλλιών. Η συνήθεια αυτή είχε δύο σκοπούς: να μαλακώσει την ερεθισμένη και στεγνή, από τον ξερό αέρα και τις τόσο συχνές ανεμοθύελλες, επιδερμίδα και να δράσει, κυρίως, με την αντιπαρασιτική της ενέργεια πάνω στα μαλλιά, γιατί η μάστιγα αυτή ταλαιπωρούσε την αρχαία Μεσοποταμία και αρκετές δυτικές χώρες. Διαπιστώνει κανείς από τα ανάγλυφα που έχουν διασωθεί πως ήταν ιδιαίτερα συνηθισμένο για όλες τις κοινωνικές τάξεις να έχουν γένια και μακριά μαλλιά.

Οι αρχαίοι Σουμέριοι δεν είχαν μαλλιά και γένια, ωστόσο στη Βαβυλώνα, ο λαός είχε κοντή γενειάδα, ενώ οι αξιωματούχοι και γενικά οι άνδρες ώριμης ηλικίας είχαν μακριά και τετράγωνη γενειάδα. Η μόδα αυτή ήταν αντίθετη με τα ξυρισμένα χείλη και τα πηγούνια μιας μεγάλης κατηγορίας πολιτών.

Η περιγραφή του βαβυλωνιακού καλλωπισμού μάς οδηγεί να μιλήσουμε για ένα απαραίτητο προϊόν, το σαπούνι, που η εξαφάνισή του για ένα χρονικό διάστημα και η αντικατάστασή του από κάποιο υποκατάστατο, είχε γίνει ιδιαίτερα αισθητή. Οι Βαβυλώνιοι δεν γνώρισαν ποτέ το φίνο σαπούνι, το σαπούνι πολυτελείας, αλλά ένα μείγμα που το κατασκεύαζαν οι ίδιοι ή το αγόραζαν. Από τους χρόνους κιόλας της 3ης δυναστείας της Ουρ, οι πινακίδες αναφέρουν μαζί με τις μερίδες που έδιναν σε μερικούς και το λάδι κάποιου φυτού, το οποίο και ταύτισαν με ένα φυτό του γένους των ιπποουριδοειδών. Η στάχτη του τελευταίου έχει σόδα και ποτάσσα και το χρησιμοποιούν ακόμη και σήμερα στη μπουγάδα. Μαλάζοντας τη στάχτη αυτή με λάδι και φίνο άργιλο, έφτιαχναν ένα προϊόν ανάλογο με το σαπούνι, που η ενέργειά του είναι εν μέρει μηχανική και οφείλεται στην προστριβή των μορίων της αργίλου[15] .

Ο κουρέας που το σουμερικό του όνομα σήμαινε «το υψηλό χέρι», (GALLABU), ξύριζε κατά τελετουργικό τρόπο τους ιερείς και τους πιστούς. Ξύριζε τους σκλάβους, είτε για να χρησιμεύσει αυτή η κουρά σα διακριτικό σημάδι περισσότερο από ένα συνηθισμένο μαρκάρισμα, είτε για να ετοιμάσει τη θέση όπου θα έκαναν αυτό το σημάδι. Το κούρεμα αυτού του ατόμου είχε συμβολική αξία. Μαθαίνουμε από τους νόμους ότι αν ένας γιος ή ένας υιοθετημένος γιος, απαρνιόταν τους γονείς του, οι τελευταίοι αυτοί θα τον ξύριζαν και θα τον πούλαγαν για σκλάβο[16].

(3) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην αρχαία Ελλάδα

Ο Έλληνες της αρχαιότητας έκαναν υπερβολική χρήση αρωμάτων και καλλυντικών ουσιών κυρίως για θρησκευτικές τελετές ή για προσωπική χρήση, αλλά και για ιατρικούς σκοπούς.

Οι Ελληνίδες χρησιμοποιούσαν μια προπαρασκευή από άσπρο μόλυβδο, άλειφαν με καολίνη τα μάτια τους, και χρησιμοποιούσαν ζωηρό κόκκινο χρώμα στα μάγουλα και στα χείλη. Το βερμίλιο είναι μια έντονη κόκκινη μπογιά η οποία αποτελείται από θειούχο υδράργυρο και φτιάχνεται τρίβοντας

---

[15] Βλ. σελ. 75-76, Κοντενώ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στη Βαβυλώνα και στην Ασσυρία, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989.

[16] Βλ. σελ. 76, Κοντενώ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στη Βαβυλώνα και στην Ασσυρία, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989.

θειούχο υδράργυρο σε ψιλή σκόνη. Το προϊόν αυτό μετά αναμιγνύεται με αλοιφή και εφαρμόζεται στο πρόσωπο με τον ίδιο τρόπο που χρησιμοποιούμε τα σύγχρονα καλλυντικά.

Οι Έλληνες πίστευαν στην καθαριότητα και έχτιζαν περίτεχνα μπάνια. Αυτοί επίσης ανέπτυξαν θαυμάσιους τρόπους χτενίσματος των μαλλιών, φροντίδας του δέρματος και των νυχιών.

Όσον αφορά την ατομική υγιεινή, αξίζει να αναφερθεί ότι το πρωινό πλύσιμο, πολύ πρόχειρο αναμφίβολα, γινόταν στα γρήγορα, πριν από το πρωινό κολατσιό, το «άριστον», στο οποίο κατανάλωναν τα κατάλοιπα του τελευταίου γεύματος της προηγούμενης ημέρας[17].

Ο Όμηρος που συνήθως είναι τόσο σπάταλος σε γραφικές λεπτομέρειες, δεν περιγράφει πουθενά αυτό το πλύσιμο. Οι άνθρωποι της εποχής του δεν ασχολούνταν με το σώμα τους το πρωί, αλλά στο τέλος του απογεύματος, πριν από το δείπνο και ύστερα από τη δουλειά της ημέρας. Μια εξαίρεση μόνο εμφανίζεται σε αυτή τη συνήθεια, σε όλη την ομηρική ποίηση. Ο Τηλέμαχος, αφού αποβιβάστηκε το πρωί στην Πύλο, αφού έφαγε, ήπιε και φλυάρησε όλη την ημέρα με το Νέστορα και τους γιους του, πήγε στο κρεβάτι χωρίς να περάσει από το μπάνιο. Την άλλη ημέρα, πρωί-πρωί, διορθώνουν αυτή την παράλειψη και ο ξένος παραδίδεται στις φροντίδες της ωραίας Πολυκάστης, της πιο ωραίας κόρης του γερο-βασιλιά, που γνωρίζει τις εξαιρετικές φιλοφρονήσεις που πρέπει να προσφέρει σε έναν υψηλό ξένο.

Η πραγματική τουαλέτα, γίνεται συνήθως στο τέλος της ημέρας, σε ειδική αίθουσα που βρίσκεται στην ακτίνα των γυναικών, η οποία είναι εφοδιασμένη με λουτήρες από καλογυαλισμένη πέτρα. Δούλες ραντίζουν τον λουόμενο, από το κεφάλι μέχρι τα πόδια, με ζεστό νερό, που το μεταφέρουν μέσα σε λέβητες. Τρίβουν το σώμα του και το αλείφουν ύστερα ελαφρά με εκλεκτό λάδι, που καμιά φορά είναι αρωματισμένο. Πλένουν και στεγνώνουν με ιδιαίτερη φροντίδα τα μακριά μαλλιά και τα γένια, όπως κάνει ο Οδυσσέας στη διάρκεια του μπάνιου, που παίρνει μόνος του στον ποταμό, παράμερα από τη Ναυσικά και τις δούλες της. Τους χτενίζουν ή μάλλον τους ξεμπλέκουν τα μαλλιά με τη βοήθεια της φυσικής χτένας που σχηματίζεται από τα δέκα δάχτυλα. Ο Όμηρος δεν μνημονεύει πουθενά το χτένι, που το γνώριζαν ωστόσο οι κλασικοί συγγραφείς και μας δείχνει ακόμη

---

[17] Βλ. σελ. 42, Μιρώ, Α., Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου, μτφρ: Παναγιώτου, Κ., Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

την Ήρα να χτενίζεται μόνη της με αυτό τον πρωτόγονο τρόπο, πριν τα πλέξει.

Τα μακριά μαλλιά και η περιποιημένη γενειάδα είναι διακριτική ένδειξη και ακόμη προνόμιο των ευγενών και της τάξης των πολεμιστών. Η κόμη των ομηρικών ηρώων, είναι συνήθως ξανθιά, δείγμα ίσως αριστοκρατικότητας. Υπάρχει όμως μια περίπτωση που αποτελεί εξαίρεση. Όταν ο Οδυσσέας, ύστερα από το μπάνιο του στο ποτάμι, επανεμφανίζεται μπροστά στη Ναυσικά και στη συντροφιά της, το κεφάλι του είναι πλαισιωμένο από μακριές μπούκλες «*με το χρώμα του λουλουδιού υάκινθος*». Στα πιο πρόσφατα μέρη της Οδύσσειας, είναι αλήθεια, ξαναγίνονται ξανθές. Ίσως η μόδα να είχε αλλάξει στη διάρκεια του αιώνα. Ίσως, επίσης, το ξανθό χρώμα των μαλλιών των μεγάλων αρχηγών να είναι τεχνητό, γιατί η γενειάδα του Οδυσσέα παραμένει μαύρη.

Χάρη στον Όμηρο μπορούμε να διαμορφώσουμε μια πληρέστερη εικόνα της ζωής των γυναικών της αριστοκρατίας. Ο καλλωπισμός των γυναικών είναι μια δουλειά σημαντική και επιτηδευμένη, που διεξάγεται με διακριτικότητα και σεμνότητα μέσα στα απομονωμένα γυναικεία διαμερίσματα. Έτσι, όταν η Ήρα θελήσει να αναδείξει όλα τα σωματικά της χαρίσματα, πριν επισκεφτεί τον Δία, τον οποίο άλλωστε επιζητά να γοητεύσει, απομονώνεται στο δωμάτιό της, που το κλειδώνει με ένα μυστικό κλειδί:

«*Το ποθητό κορμί με αθάνατο νερό ξεπλένει πρώτα,*
να φύγει η λέρα, διπλομάλαμα μετά λάδι αλείφτη,
ευωδιαστό, θεϊκό, πανέμνοστο. Να το κουνούσες μόνο
στου Δία μπροστά το χαλκοκάτωφλο, το αρχοντικό παλάτι,
γη κι ουρανό με μιας θα γέμιζε με τη μοσκοβολιά του.
μ' αυτό το πάγκαλό της άλειψε κορμί, μετά εχτενίστη,
κι έπειτα πλέκει με τα χέρι της στραφταλιστές πλεξούδες,
θεϊκές, πανώριες, απ' τ' αθάνατο να κρέμουνται κεφάλι»[18].

Οι γυναίκες δεν πηγαίνουν στο λουτρό που βρίσκεται στο ισόγειο, στην ακτίνα των υπηρετριών, και το οποίο διαθέτει πέτρινους λουτήρες. Για τις γυναίκες υπάρχουν φορητοί μετάλλινοι λουτήρες, που τους χρησιμοποιούν στα διαμερίσματά τους. Ο Μενέλαος πήρε σα δώρο δύο τέτοιους ασημένιους λουτήρες από

[18] Βλ. σελ. 211, Μιρώ, Α., Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου, μτφρ: Παναγιώτου, Κ., Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

τον οικοδεσπότη του Πόλυβο, κατά τη διάρκεια της παραμονής του στις Θήβες της Αιγύπτου[19].

Μινωϊκή Κρήτη:

Ένα πολύ διαδεδομένο επάγγελμα στη Μινωϊκή Κρήτη ήταν του παρασκευαστή αρωμάτων, αλοιφών και ψιμυθίων. Στις μυκηναϊκές πινακίδες τον ονομάζουν AREPAJOO, ή αλοιφοποιό. Τα αποκαλούμενα δοχεία του Χαμαϊζι κυκλοφορούσαν από τα Μάλια σε ολόκληρη την Κρήτη. Είναι βέβαιο ότι τα μικρά μινωϊκά φιαλίδια από άργιλο και κυρίως από αλάβαστρο, που εξάγονταν στη Συρία, τη Φοινίκη και στην Αίγυπτο, περιείχαν πολύτιμα λάδια και αλοιφές, ενώ στις υδρίες, στους αμφορείς και στους πίθους έβαζαν κυρίως κρασί. Κι αυτό ωστόσο ακόμη ήταν αρωματισμένο. Τα καλλυντικά δεν προορίζονταν μόνο να σκεπάζουν τις φοβερές μυρωδιές των ανθρώπων που πλένονταν λίγο ή καθόλου ή ακόμη και για να διεγείρουν τις ερωτικές επιθυμίες. Σε όλο τον κόσμο της Εγγύς Ανατολής, όπου θεωρούσαν τη μυρωδιά σαν την εκδήλωση των βασικών ιδιοτήτων κάθε ατόμου, ανθρώπου ή θεού, έπαιζαν τεράστιο μαγικό, θρησκευτικό ρόλο ή ακόμη και ιατρικό. Ήταν λάδια ζωής, ικανά να ξανανιώσουν, να αναμορφώσουν, ακόμη και να αναστήσουν. Τα χρησιμοποιούσαν για να αλείφουν τόσο τους ζωντανούς όσο και τους νεκρούς ή τα είδωλα των θεών.

Μπορεί να σπάνιζαν οι πραγματικές αίθουσες λουτρού, ξέρουμε ωστόσο ότι οι χώροι καθαρμού αφθονούσαν στα μεγάλα ιερά. Τα χαρακτηριστικά αρωματικά προϊόντα που εισήγαγαν οι Κρήτες από την Αίγυπτο, τον Λίβανο, τη Συρία και την Κύπρο ήταν βάλσαμο, κανέλλα, κιννάμωμο, κνα, σμύρνα, νάρδο, σπέρματα της ελαιφόρτου μορίγγης. Βρίσκουμε στο έδαφος της Κρήτης αρκετές πρώτες ύλες, που εξηγούν την εξαγωγή αρωμάτων και καλλυντικών σε όλη την ανατολική Μεσόγειο. Με την προελληνική λέξη *βρένθυς* ονόμαζαν ένα αρωματικό λάδι που έβγαζαν από ένα είδος μανδραγόρα[20].

Όσοι παρασκεύαζαν αρώματα, άντρες ή γυναίκες, έκοβαν με κοπίδι και έπειτα κοπανούσαν στο γουδί τα αρωματικά μέρη της ίριδας, του σαφράν, του κρίνου, της μαντζουράνας, της μυρτιάς, του καλοκασιού, της φασκομηλιάς, της κύπειρου, των λουλουδιών και των καρπών της κυδωνιάς και άφηναν επί πολλές ημέρες τον

---

[19] Βλ. σελ. 208, Μιρώ, Α., Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου, μτφρ: Παναγιώτου, Κ., Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

[20] Βλ. σελ. 238, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

πολτό να μουσκέψει στο νερό μιας λεκάνης. Ο οπός ή αιθέριο έλαιο ανέβαινε στην επιφάνεια. Επιτάχυναν το ανέβασμά του με ένα ελαφρύ βράσιμο ή έστιβαν τον πολτό μέσα σε ένα λινό πολύ λεπτό πανί. Έτσι το αιθέριο έλαιο έβγαινε μέσα από τις ίνες του υφάσματος. Μετάγγιζαν κατόπιν το υγρό και το ανακάτευαν με ένα λιπαρό διαλυτικό, είτε με κάποιο φυτικό λάδι, όπως της ελιάς, του σησασμιού, του πικραμύγδαλου, του ρίκινου, της κολοκύθας, του λιναριού ή του κάρδαμου είτε με κάποιο ζωϊκό λίπος, κατά κανόνα του βοδιού, στο οποίο πρόσθεταν λίγο αλάτι για να μην ταγγίζει. Σύμφωνα με άλλη τεχνική μέθοδο, το ξάφρισμα, έβαζαν τα τριαντάφυλλα για παράδειγμα, να μουσκέψουν στο λάδι[21].

Ανάμεσα στις ρητίνες και τις γόμμες δέντρων που χρησίμευαν ως ύλη στερεωτική στην Κρήτη, χαρακτηριστικές είναι το κόμμι κάποιου κίστου, το λαύδανο, που το μαζεύουν προσεκτικά στη βόρεια περιοχή του Μυλοπόταμου και που σήμερα ακόμη μετά από τόσους αιώνες εξάγεται ακόμη. Οι Μινωϊτες ωστόσο χρησιμοποιούσαν σίγουρα τη γόμμα του στύρακα ή αγριοκυδωνιά, του νάρθηκα, του κέδρου, του κυπαρισσιού και του πεύκου του Χαλεπιού, που η μυρωδιά τους έκανε τα κρητικά βουνά να μοσχοβολούν[22]. Καθόριζαν, όπως και οι γείτονές τους, τις αναλογίες των αρωμάτων και πρόσθεταν στη διάλυση κάποια ορυκτή, χρωστική ουσία.

Η τέχνη των αρωματοποιών ήταν κάτι ανάμεσα στην απλή μαγειρική και την πραγματική χημεία. Τα επαγγελματικά μυστικά τα φύλαγαν ζηλότυπα. Έφτιαχναν το κρητικό λιβάνι με το κόμμι κάποιου κίστου και κάποιου σχίνου που το άφηναν να ξεραθεί. Το έκαιγαν μέσα σε μικρά λιβανιστήρια, τα οποία με το τρυπητό καπάκι που είχαν επέτρεπαν την εξάτμιση της μυρωδιάς απλών αρωματικών σπόρων, όπως του κέδρου, του γλυκάνισου και του κορίανδρου.

Είναι πολύ πιθανό να υπήρχαν και κομμωτές: εκτός από το γεγονός ότι βρέθηκαν πολυάριθμα μπρούτζινα ξυράφια και ότι οι άνδρες δεν είχαν γενειάδες, η μόδα απαιτούσε, γύρω στα 1500, μακριά μαλλιά που κρέμονταν σε βοστρυχωμένα τσουλούφια στους ώμους και μπουκλάκια ανασηκωμένα στο μέτωπο.

---

[21] Βλ. σελ. 238-239, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

[22] Βλ. σελ. 239, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

Τα πρόσωπα των Κεφτιού, που έβλεπαν τους σύγχρονους του Τούθμωση του Γ΄, ήταν σκεπασμένα από πολύπλοκες δερματοστιξίες, δηλαδή τατουάζ [23].

Η μόδα του χτενίσματος στη μινωϊκή Κρήτη άλλαζε αδιάκοπα και ήταν πολύ περίεργη. Τα χιλιάδες αγαλματίδια που ανακαλύφθηκαν στα ιερά μαρτυρούν μια ανεξάντλητη φαντασία. Οι κομψές γυναίκες σήκωναν κλιμακωτά με φουρκέτες από κόκαλο ή μέταλλο τις μπούκλες των μαλλιών τους που σχημάτιζαν πλακούντες, πυραμίδες, τούφες, κότσους, φλόγες, τις άφηναν να ανεμίζουν στους ώμους τους ή τις έδεναν με φαρδιές ταινίες ή τις μάζευαν κάτω από δικτυωτούς κεκρύφαλους, και τις στόλιζαν με λουλούδια.

Οι Αιγύπτιοι ζωγράφοι της θηβαϊκης νεκρούπολης φρόντισαν να υπογραμμίσουν τις ψεύτικες μπούκλες στο μέτωπο των Κεφτιού, τα μακριά κατσαρά τσουλούφια που έπεφταν τους ώμους, τις ζωγραφιές σε διάφορους τόνους του ίδιου χρώματος, πάνω στα χλωμά πρόσωπα και πολλές φορές γύρω στα μέσα του 15ου αιώνα π.Χ., τις πλάγιες λωρίδες ενός δικτυωτού κεκρύφαλου και την οριζόντια ταινία ενός κεφαλόδεσμου που τον φορούσαν πολύ ψηλά στο κεφάλι. Δεν επρόκειτο για σύμβολο δουλείας ή κατωτερότητας, αλλά για κομψότητα που ξαναβρίσκουμε σε πολλές κρητικές αναπαραστάσεις[24]. Ανατρέχοντας στη μινωϊκή τέχνη διαπιστώνουμε ότι επαναλαμβάνονταν αδιάκοπα οι όροι

---

[23] Βλ. σελ. 386, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

[24] Βλ. σελ. 391-392, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

κομψότητα, νεότητα, πρωτοτυπία. Πραγματικά, ο πολιτισμός αυτός μας δίνει τόσο την εντύπωση της λεπτότητας όσο και την εντύπωση της χαράς της ζωής. Με τον ίδιο τρόπο που πλένονταν στους λουτήρες, που αλείφονταν με αρωματικά αποστάγματα, που βάφονταν με διάφορα χρώματα, που στολίζονταν με κοσμήματα, με τον ίδιο τρόπο διατηρούσαν και λουλούδια με βολβούς μέσα σε ζωγραφισμένα αγγεία, κρίνους, ίριδες, υάκινθους, νάρκισσους, σύμβολα ενός ιώνιου παράδεισου.

Όλοι οι λαοί της Εγγύς Ανατολής από την Αίγυπτο ως τη Βαβυλωνία και από τη Μικρά Ασία ως την Πελοπόννησο, θεωρούσαν τα αρώματα σαν την ψυχή των πραγμάτων, την πιο ευαίσθητη έκφραση της προσωπικότητας των ανθρώπων και των θεών. Η ευχαρίστηση ή η αποστροφή που ένιωθαν τα ρουθούνια τους γι' αυτά τα «αιθέρια έλαια» είχαν εν μέρει θρησκευτικό ή μυστικιστικό χαρακτήρα. Οι μυρωδιές, σα μια απέραντη γραφή, τους βοηθούσαν για να δώσουν κάποια σημασία στον κόσμο. Φορτωμένες με σύμβολα, αξίες και τελικούς σκοπούς δεν προορίζονταν, όπως σήμερα, να διεγείρουν απλώς τις αισθήσεις: μιλούσαν στο μυαλό και στην καρδιά.

Οι Έλληνες της κλασικής εποχής ασχολήθηκαν ελάχιστα με το να μάς δώσουν να καταλάβουμε τις μυρωδιές που ανάσαιναν. Μας μιλούν μόνο για δυσοσμίες ή καμιά φορά για τα μύρα των εταίρων. Οι Μυκηναίοι χαίρονταν τη μυρωδιά του ξύλου του κέδρου, του έβενου, της τούγιας, το άρωμα κάποιου παλιού κρασιού, το άρωμα του τριαντάφυλλου, της βιολέτας, του νάρκισσου και του ζουμπουλιού. Οι αξιωματούχοι, οι πλούσιοι, οι ισχυροί επέμεναν να αρωματίζονται καθημερινά για να αποκτήσουν μεγαλύτερη προσωπικότητα ή για να γίνει η παρουσία τους περισσότερο αισθητή και για να αποκτήσουν ταυτόχρονα μεγαλύτερο κύρος.

Κατά τα μυκηναϊκή χρόνια αρωματοποιοί ονομάζονταν «*αυτοί που βράζουν τις αλοιφές*», ALEPHAZOOI ALEIPHOZOOI[25]. Πιθανολογούμε ότι πρέπει να είχαν πολύ μεγάλη θέση μέσα και έξω από τα ανάκτορα, αν σκεφτούμε ότι τα αρώματα, οι αλοιφές και τα καλλυντικά χρησιμοποιούνταν τόσο στη λατρεία όσο και σε μη θρησκευτικές χρήσεις, στην περιποίηση των ζωντανών, αλλά και των νεκρών, ότι αρωμάτιζαν τα κρασιά, τα τρόφιμα ακόμη και τα έπιπλα, ότι η μυρωδιά ήταν η ευαίσθητη ψυχή των θεών, των ανθρώπων, των πραγμάτων και ότι τα είδη της αρωματοποιίας

---

[25] Βλ. σελ. 101, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στη μυκηναϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

στάθηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα μία από τις πιο σημαντικές εισοδηματικές πηγές των ελληνικών πόλεων.

Στην εποχή που μας απασχολεί, ολόκληρα φορτία από φιάλες, οινοχόες, ψευδόστομους αμφορείς σφραγισμένους με κερί, που χωρούσαν δύο με τρία λίτρα αρωματικά έλαια, ξεκινούσαν από τα λιμάνια της Πελοποννήσου και της Κρήτης για όλα τα παράλια της Μεσογείου. Οι συμπληρωμένες με τις σημειώσεις του Θεόφραστου και του Πλίνιου του Πρεσβύτερου, καθώς και από τις λαϊκές παραδόσεις, τις πινακίδες της Πύλου, μάς δίνουν αρκετές πληροφορίες σχετικά με τη δουλειά της σημαντικής αυτής βιοτεχνίας, που ήταν συνδεδεμένη με τόσες άλλες και που την έλεγχαν οι άρχοντες των ναών και των ανακτόρων. Τον 13ο π.Χ. αιώνα αναφέρονται έλαια του φασκόμηλου, της κύπερης, του ρόδου. Το ελαιόλαδο ανακατεμένο με λίγο αλάτι, για να μην ταγγίζει, αποτελεί πολύ συχνά το είλημα, τη βάση ή σύμφωνα με τους ειδικούς το «σώμα» ή την «ουρά» του αρώματος. Με τη βοήθεια κάποιας ρητίνης ή μιας γόμμας δένδρου, ο τεχνίτης δένει σε αυτό ένα μύρο που εξατμίζεται πολύ συχνά, το χυμό κάποιου μέρους του φυτού, της ρίζας, του βλαστού, των φύλλων, των λουλουδιών ακόμη και των καρπών ή των σπόρων.

Ο τεχνίτης της εποχής εκείνης δεν γνωρίζει βέβαια τον αποστακτήρα, αλλά ξέρει ωστόσο τη συμπύκνωση και τη μετάγγιση. Χρησιμοποιούσε τρεις μεθόδους, που και σήμερα ακόμη βρίσκονται σε χρήση, την έκθλιψη των αρωματικών ουσιών των φυτών με τη βοήθεια ενός πανιού που το έστιβαν πολύ καλά, «την δια λίπους παραλαβή» ή την «εν θερμώ εκχύλιση» και την κατόπιν «ζυμώσεως παραλαβή των αρωματικών υλών ή ψυχρά έκθλιψη». Ανακατεύει τα αιθέρια έλαια για να κατασκευάσει σύνθετα αρώματα, με πιο λεπτό και πιο σταθερό αρωματικό άνθος. Ανάμεσα στα φυτά, που μας αναφέρονται, είναι η ίριδα, ο κρόκος, το άνθος της αμπέλου, η μαντζουράνα, το κυδώνι, ο αρωματικός σχίνος, το γλυκάνισο και πολύ πιθανό με τη μορφή συμπλόκων το άνηθο, η αγριοδαμασκηνιά, η τερεβινθίνη, ο κέδρος και ο ύσωπος[26]. Ζητάει ακόμα να τον προμηθεύσουν από τη Συρία και τη Φοινίκη με λιβάνια και σμύρνα, κινάμμωμο και άμωμο.

Ενδεικτικά όλων των παραπάνω είναι τρία λογιστικά κομμάτια που διασώζονται και είναι ιδιαιτέρως εύγλωττα για τη δραστηριότητα των αρωματοποιών και τη σπουδαιότητα των

---

[26] Πινακίδα της Πύλου, Ένα 219, για περισσότερες πληροφορίες, βλ. σελ. 102, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στη μυκηναϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

αρωμάτων στην καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων της μυκηναϊκής εποχής.

«Ο Κόκκαλος προμήθευσε στον Ευμήδη την ακόλουθη ποσότητα ελαιόλαδου: 18 μεγάλα μέτρα (των 39 λίτρων) για αλοιφές. Λάβαμε από το αρωματοποιείο 38 ψευδόστομους αμφορείς»[27].

«Να τι έδωσε ο Αλξόιτας στον Θυέστη, αυτόν που βράζει τις αλοιφές, σαν συστατικά για κάποιο άρωμα: 6 μέτρα κορίανδρου, 6 κύπερης, 16 δεμάτια ίριδας, 2,5 μέτρα αρωματικούς καρπούς (άρκευθου;), 20 μέτρα κρασί, 2 μέλι, 2 δεμάτια μάραθο, 2 μέτρα χυμό άγουρων σταφυλιών»[28].

Είναι γνωστό ότι κατά τη ρωμαϊκή εποχή ο κρόκος, ο άκορος ή αρωματικός σκίνος, το μέλι, το κρασί έμπαιναν καμιά φορά στη σύνθεση αρωμάτων από τριαντάφυλλο. Τέλος, στην Πινακίδα PY, Ένα 249 διαβάζουμε ότι:

«Παραδόθηκαν στον Φιλαίο, αρωματοποιό της ηγεμονίδας 2,5 μέτρα κύπερης, 2 δεμάτια άνηθο, 10 ίριδας (2 μέτρα;) και 6/10 αρωματικοί καρποί»[29].

Αν απόσταζαν από τότε το αρκετά οινοπνευματώδες κρασί των νησιών, μπορεί να μην βρίσκονταν τελικά και τόσο μακριά από τη σημερινή συνταγή της κολώνιας.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και σήμερα μερικές γυναίκες της Πελοποννήσου και της Κρήτης, στις περιοχές Αποκορώνου και Ιεράπετρας, που κληρονόμησαν τα μυστικά από τους αρχαίους αρωματοποιούς, βράζουν τα φύλλα και τους καρπούς της δάφνης του Απόλλωνα (LAURUS NOBILIS L.). Βγάζουν έτσι ένα λάδι με πικρό άρωμα, με το οποίο αλείφουν τα μαλλιά τους που μένουν απαλά, δυνατά και υγιή σε όλη τους τη ζωή[30].

---

[27] Πινακίδα PY Fr 1184, Βλ. σελ. 102 Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στη μυκηναϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

[28] Πινακίδα PY Ένα 267, Βλ. σελ. 102 Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στη μυκηναϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

[29] Βλ. σελ. 102, Βλ. σελ. 102 Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στη μυκηναϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

[30] Βλ. σελ. 103, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στη μυκηναϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1987.

Ένα επίθετο που συναντάει κανείς στις εποποιίες «*ευπλόκαμος*», δηλαδή «με τους ωραίους πλοκάμους», μπορεί να εξηγηθεί με ανάλογο τρόπο από τη μυκηναϊκή κιόλας εποχή. Αντίστοιχα, αποκτά πλέον σαφές νόημα και το επίθετο «*ροδοδάκτυλος*», δηλαδή «με τριανταφυλλένια δάχτυλα». Οι Νύμφες που εικονίζονται στη Σαντορίνη, από τον 16ο κιόλας αιώνα π.Χ., είχαν τα νύχια τους βαμμένα με τριανταφυλλί χρώμα. Οι γυναίκες βάφονταν επίσης με ένα κόκκινο που το έπαιρναν από το φυτό άγχουσα.

Η Μύρα, το ελληνολυκικό λιμάνι, που ονομάζεται σήμερα Ντέμρε, είχε την ονομασία, στον πληθυντικό, των ρευστών αρωμάτων, των αρωματικών αιθέριων ελαίων, των αρωματικών αλοιφών[31]. Δε γνωρίζουμε τίποτα για εκείνους που διύλιζαν και κατασκεύαζαν τα αρωματικά έλαια που ίσως υπήρχαν. Η Φέλλος κι η Αντίφελλος, τα δύο πιο γειτονικά στα δυτικά εμπορεία, στους πρόποδες του Φέλεντάγε, πήραν την ονομασία τους από τη φελλόδρυ και τη φλούδα της. Γύρω στα 520 π.Χ. ο πρώτος γνωστός Έλληνας γεωγράφος, ο Μιλήσιος Εκαταίος αναφέρει στο μέρος αυτό μια *πόλη* και ένα *λιμένα*.

Τι ήταν επομένως αυτό που πλούτιζε τη Μύρα και τη Φέλλο; Οι αρχαίοι επισημαίνουν σαν σπεσιαλιτέ της Φασήλιδας, λίγο πιο βόρεια, τα ροδέλαια και τα ροδόνερα, τις αλοιφές, που έβγαζαν από τους βολβούς και τα άνθη του κρίνου. Η πόλη άλλωστε χρωστούσε την ονομασία της στα μοσχομπίζελα. Αναφέρουμε εδώ την πραγματεία που ένας άλλος γεωγράφος, ο Στράβων, αφιέρωσε στη Σέλγη, τη σημερινή Ζερκ, την πόλη της Παμφυλίας που έλεγαν πως είχε ιδρύσει για πρώτη φορά ο μάντης Κάλχας και για δεύτερη άποικοι από τη Σπάρτη. Θα καταλάβουμε τότε γιατί οι Έλληνες έδιναν τη μεγαλύτερη εμπορική σημασία στα τόσο χρήσιμα για την περιποίηση του σώματός τους αρώματα[32].

Ο στύρακας ή ρετσίνι του αλιμπουριό, που κάποιοι ονομάζουν ρευστό ή ήλεκτρο και μοιάζει αρκετά με τη βενζόη, δεν είχε μόνο αρωματικές ιδιότητες και δεν χρησίμευε μόνο για να ανεβάζει στα ρουθούνια των θεών τις επιθυμίες των ανθρώπων. Του απέδιδαν φαρμακευτικές ιδιότητες, αντισηπτικές, αντιρευματικές, αντιβρογχιτικές. Οι Τούρκοι τον χρησιμοποιούν

---

[31] Βλ. σελ. 114, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[32] Βλ. σελ. 115, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

ακόμα σαν λιβάνι με την ονομασία *μπουκούρι*, ενώ οι Χριστιανοί τον αποστρέφονται και τον λένε βάλσαμο του Σατανά. Στις ελληνικές χώρες, που τους έλειπαν τα πολύτιμα αρώματα της Ανατολής, η εκμετάλλευση του στύρακα, της σαφράς και της ίριδας, που ήταν ταυτόχρονα, ιερά αρώματα και φάρμακα, αντιπροσώπευε μια περιουσία[33].

Σε πολλά μέρη της Κύπρου, μετά την ωρίμανση των σταφυλιών, χρησιμοποιούσαν τα οινανθή, τα άνθη δηλαδή των αμπελιών για να φτιάξουν ένα άρωμα[34].

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η ελληνική ονομασία της Κύπρου οφείλεται στην επεξεργασία της *χένα*, *κύπρος*. Και πρέπει να ήταν συνακόλουθα μια από τις ειδικότητες του νησιού να καλλιεργεί αυτό το δενδρύλλιο, του lawsonia Inermis και να βγάζει μια βαφή, ένα φαρμακευτικό λάδι, ένα καλλυντικό. Άλλοι πάλι υποστηρίζουν ότι το κυπαρίσσι (κυπάρισσος) οφείλει την ονομασία του στην Κύπρο. Το σίγουρο είναι ότι οι εκχερσωτές άποικοι χάραζαν τους κορμούς των πεύκων για να βγάλουν ένα θαυμάσιο ρετσίνι, ότι έφτιαχναν από το λάδι του κέδρου μια ονομαστή αλοιφή, ότι καλλιεργούσαν χουρμαδιές για να παίρνουν έστω και μόνο το ζαχαρωμένο χυμό των καρπών τους.

Ο στύρακας, που τον εκμεταλλεύονταν στην οροσειρά του Ταύρου, σε μικρή απόσταση από τη Σέλγη, όπως και το Γαβαλά της Συρίας και τις πλαγιές του όρους Κάσσιου, έμοιαζε στην Κύπρο με κυδωνιά, που το εσωτερικό της πρέπει να ήταν κούφιο και γεμάτο χυμό. Από όλες τις γόμμες προτιμούσαν εκείνη που έβγαινε από το δέντρο στύραξ, για τη λιπαρή και ελαστική σύστασή της[35]. Η μαντζουράνα και τα μούσκλια που φυτρώνουν πάνω στη βαλανιδιά, έδιναν και αυτά αρώματα, όπως το λάβδανο που το έκαιγαν αντί για λιβάνι. Οι αναθυμιάσεις του έδιναν στο δέρμα των γυναικών, μετά το λουτρό, μια θαυμάσια μυρωδιά.

Η Κύπρος, γη πολυκαλλιέργειας, γη με βαλσαμικά δάση, θα συντηρούσε σίγουρα, πολύ μεγάλο αριθμό *μυρουργών*, όπως δείχνει μια συλλαβική επιγραφή στο Ροντίδιο, που βρέθηκε σε ένα ιερό σε απόσταση 5 χλμ. ανατολικά της οδού Κουκλιά στην

---

[33] Βλ. σελ. 116, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[34] Βλ. σελ. 126, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[35] Βλ. σελ. 127, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

Πάφο[36]. Μερικοί έκαναν εισαγωγές, από τα λιμάνια της Φοινίκης και της Συρίας, και ξαναπουλούσαν τα αρώματα της Αραβίας, με τα οποία αλείφονταν οι πλούσιοι, οι βασιλιάδες, ο ανώτερος κλήρος: τη σμύρνα, τη βαλεριάνα, την κανέλλα, το βάλσαμο. Οι χωρικοί μάζευαν τις γόμμες, τα ρετσίνια, τις σχίζες και τους καρπούς των αρωματικών φυτών της Κύπρου, από τις αρωματικές λειχήνες ως τους ελαιώδεις σπόρους του κέδρου. Τα λιβάνια, τους σπόρους του κόλιαντρου, το όπιο, μπορούσαν να τα καίνε στη φυσική τους κατάσταση. Τα άλλα έπρεπε να τα ετοιμάζουν, να τα κατεργάζονται και να προσδιορίζουν τις αναλογίες τους.

Κάθε υγρό άρωμα περιείχε μια ουσία αποσταγμένη από το χυμό του φυτού, ένα λάδι που χρησίμευε σαν βάση και σαν διαλυτικό, όπως για παράδειγμα κάποια ρητίνη ή γόμμα. Μικροί χειροκίνητοι πέτρινοι μύλοι, γουδιά και ραβδιά περασμένα σε σχοινιά για το στύψιμο, χρησίμευαν διαδοχικά για να θρυμματίζουν, να κοπανίζουν, να ξεζουμίζουν τα αρωματικά μέρη των φυτών. Εκείνοι που τα διύλιζαν, ζέσταιναν και καμιά φορά έβραζαν μέσα στο νερό μεγάλων καζανιών, τους βολβούς, τα κοτσάνια, τα φύλλα, τα αρωματισμένα πέταλα και μάζευαν από την επιφάνεια ή από το σκέπασμα των καζανιών τα στερεοποιημένα αιθέρια έλαια, ή, πάλι, άφηναν τα φυτά να μουλιάζουν στο λάδι και τα ανανέωναν αδιάκοπα. Τα ζέσταιναν λίγο για να επιταχύνουν τη δουλειά, ή ακόμα έβαζαν τα άνθη ανάμεσα σε δύο στρώσεις από λίπος και ξανάβαζαν νέα άνθη, ώσπου τα λίπη να κορεστούν με άρωμα: ήταν η δια λίπους παραλαβή εν ψυχρώ[37].

Τα πιο κοινά αρώματα ήταν τα αρώματα της μυκηναϊκής εποχής, το τριαντάφυλλο, η κύπερη, η φασκομηλιά, η ίρις, ο αρωματικός σχίνος. Τα χρωμάτιζαν, για να τραβούν τα βλέμματα, τα αλάτιζαν για να μην ταγκίζουν.

Τα αρώματα, τα καλλυντικά και οι αλοιφές χρησίμευαν ταυτόχρονα για τον καλλωπισμό αντρών και γυναικών, καθώς και των ειδώλων. Μεγάλωναν τα μάτια με πινέλο και κοχόλ, μια μαύρη αλοιφή, με την οποία οι Ανατολίτες βάφουν τα ματοτσίνορα και τα βλέφαρα[38], με πούδρα από θειούχο μόλυβδο και μαγγάνιο. Οι

---

[36] Βλ. σελ. 131, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[37] Βλ. σελ. 131, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[38] Βλ. σελ. 132, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

γυναίκες βάφονταν, όπως η θεά Αφροδίτη, που οι ποιητές ονόμαζαν πορφυρή, ρόδινη, ξανθιά. Τόνιζαν τα χείλη με αγχούσα (βοϊδόγλωσσα), τα νύχια, τις παλάμες και τα μαλλιά με κνα. Καθεμιά καλλωπιζόταν ανάλογα με την περιουσία της. Στις γιορτές όσοι έπαιρναν μέρος στα συμπόσια και στους χορούς, σκέπαζαν τις βαριές μυρωδιές τους βάζοντας ένα θεϊκό άρωμα[39].

Η κυπριακή αρωματοποιία, που φημιζόταν για την καλή επεξεργασία των προϊόντων της, είχε πολύ πιο σοβαρούς, πνευματικούς στο σύνολό τους σκοπούς, από το απλό εμπόριο. Ούτε για τους Έλληνες ωστόσο, η αρωματοποιία δεν αποτελούσε μαγειρική ή μάγια. Η σύνθεση των αρωμάτων και η δοσολογία τους ήταν το αντικείμενο μιας πραγματικής επιστήμης, με τις εικασίες, τους πειραματισμούς και τους υπολογισμούς της. Όποιος επιθυμεί να βρει τις ρίζες της φαρμακευτικής, θα τα καταφέρει καλύτερα αν παρακολουθήσει εκείνους που παρασκεύαζαν αλοιφές στην Κύπρο, παρά όλους τους αλχημιστές του Μεσαίωνα.

Στο έδαφος της αρχαίας Μασσαλίας, αποικίας των αρχαίων Φωκαέων, οι γυναίκες, και οι εταίρες ειδικότερα, έβαφαν το πρόσωπό τους και το έκαναν άσπρο σαν γύψο, έβαφαν κόκκινα τα χείλη τους, καμάρωναν τον εαυτό τους μέσα σε καθρέφτες από ορείχαλκο και λάτρευαν την Αφροδίτη[40].

Η βαθυκόκκινη πορφύρα στόλιζε το σώμα ορισμένων ιερέων και στις περισσότερες χώρες του ινδοευρωπαϊκού κόσμου, τους πολέμαρχους. Έδιναν στο χρώμα αυτό μια ολότελα διαφορετική αξία από την αισθητική: Το θωρούσαν περισσότερο σαν σύμβολο ζωής, δύναμης και δόξας και ότι είχε αρετές όπως το αίμα. Οι ψαράδες ξεδιάλεγαν τα κοχύλια, ξεχώριζαν τις μεγαλύτερες πορφύρες και τις συγκέντρωναν για να τις θρέψουν μέσα σε βιβάρια περιμένοντας να γίνουν πολλές χιλιάδες. Η δουλειά αυτή διαρκούσε ολόκληρο το καλοκαίρι.

Έσπαζαν με το κοπίδι την πάνω άκρη κάθε πορφύρας και έβγαζαν ένα όργανο το οποίο περιείχε μόνο μία σταγόνα χρωστική ουσία. Άφηναν αυτά τα ζωντανά υπολείμματα να λιώσουν στον ήλιο μέσα σε λεκάνες γεμάτες άρμη, μαζί με τα πιο μικρά κοχύλια, που είχαν μόνο σπάσει επειδή δεν μπορούσαν να τους αφαιρέσουν τους αδένες. Πρόσθεταν στο μίγμα μια οργανική

---

[39] Βλ. σελ. 132, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[40] Βλ. σελ. 253, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

ουσία, από τις οποίες η πιο γνωστή και η πιο απλή ήταν τα ανθρώπινα ούρα. Το παχύρρευστο υγρό, που είχε εκτεθεί στο φως για δύο-τρεις ημέρες, άλλαζε το χρώμα του από το άσπρο του γάλακτος τελικά στο πορφυρένιο κόκκινο. Μια φοβερή μυρωδιά σάπιου σκόρδου έβγαινε από τους κάδους. Μετάγγιζαν κατόπιν αυτή τη χρωστική ουσία μέσα σε μπρούτζινους λέβητες και τη διέλυαν με νερό, ίσο με πέντε ή έξι φορές τον όγκο της. Έβαζαν το υγρό να θερμαίνεται σιγά για δέκα ημέρες περίπου, για να λιγοστεύει σε όγκο, φροντίζοντας να το ξαφρίζουν αδιάκοπα. Κάθε πέντε ώρες βούταγαν στη μάζα δείγματα μαλλιού για να ελέγξουν τον βαθμό πυκνότητας της χρωστικής ουσίας. Το άφηναν κατόπιν να κατασταλάξει και γέμιζαν τα μπουκάλια. Ανάλογα με το υγρό των κοχυλιών που είχαν ανακατέψει (πορφύρα, θαϊς και ιάνθινος) και το στάδιο αποσύνθεσης στο οποίο έφτανε με την έκθεσή τους στον ήλιο, πετύχαιναν διαφορετικές αποχρώσεις.

Για τα υφάσματα χρησιμοποιούσαν περισσότερες ποικιλίες, από το ροζ ως το βιολετί, ενώ για τις βαφές που προορίζονταν για το σώμα λιγότερες και συνήθως πιο σκούρες. Έχουν υπολογίσει ότι χρειάζονταν δώδεκα χιλιάδες κοχύλια της ποικιλίας Murex Brandaris για να κατασκευάσουν ενάμισι γραμμάριο καθαρής πορφύρας και η βαφή πουλιόταν όσο ζύγιζε σε χρυσάφι[41].

Ειδικοί τεχνίτες κατασκεύαζαν καλλυντικά για τα μάτια, τα μάγουλα, τα χείλη. Τα βλέφαρα της «*Παριζιάνας*» της Κνωσού, που είναι θεά ή μεγάλη ιέρεια, είναι βαμμένα στην άκρη τους με

[41] Βλ. σελ. 250-251, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ., μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

μαύρο χρώμα, πράγμα που της μεγαλώνει κατά εκπληκτικό τρόπο τα μάτια.

Ανάμεσα στα κρητικά ιερογλυφικά υπάρχει και η σπάτουλα για τα ψιμύθια. Τους χρησίμευε για να σπάζουν και να ανακατώνουν σε ένα ευδιάλυτο κόμμι μαύρη σκόνη θειούχου μόλυβδου και μαγγανησίου. Σκέπαζαν με σχέδια από σκόνη ώχρας τα μάγουλα και τα πτερύγια της μύτης. Το κόκκινο, που έχει απλωμένο με το πινέλο στα χείλη της, η «*Παριζιάνα*», ήταν και αυτό φτιαγμένο από κάποια χρωστική ύλη ορυκτής προέλευσης, αιματίτη, κιννάβαρι ή μίνιο, διαλυμένη σε κάποια ελαιώδη κρέμα[42]. Βρίσκουν συχνά μέσα στους τάφους τσιμπιδάκια για τις τρίχες.

Καθώς οι άνδρες βάφονταν και αυτοί – αυτό το γνωρίζουμε από τις αιγυπτιακές ζωγραφικές παραστάσεις, που δείχνουν

[42] Βλ. σελ. 240, Φωρ, Π., Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωϊκή εποχή, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

Κεφτιού – δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η βιομηχανία καλλυντικών ήταν στην Κρήτη από τις πιο ανθηρές.

Τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Αίγυπτο νωρίτερα ή στη Ρώμη κατά τα μεταγενέστερα χρόνια χρησιμοποιούνταν σκιές για τα μάτια, πούδρες για το πρόσωπο, κραγιόν για τα χείλη. Ήταν μάλιστα κάτι ιδιαίτερα σύνηθες τόσο για τις γυναίκες όσο και τους άνδρες. Υπάρχουν αναφορές για τη Μινωϊκή Κρήτη για βιοτεχνίες αρωμάτων και χρωστικών ουσιών, κυρίως πορφύρας. Οι τοιχογραφίες, τα αγάλματα, τα γραπτά κείμενα, που σώζονται μαρτυρούν για την ύπαρξη της τέχνης του μακιγιάζ και της χρήσης καλλωπιστικών ουσιών στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Όλοι οι κομψευόμενοι αριστοκράτες στην αρχαία Ελλάδα χρησιμοποιούσαν αρώματα, αρωματικές αλοιφές και καλλυντικά για τη φροντίδα και τον καλλωπισμό του σώματος σε αφθονία πολύ πριν τις αρχές της ελληνιστικής εποχής δαπανώντας ιδιαίτερα μεγάλα ποσά. Τα περισσότερα από αυτά προέρχονταν από τις χώρες της Ανατολής. Τα αρώματα που χρησιμοποιούσε η Ασπασία και ο Κρίτων είχαν αποτελέσει θέμα για πραγματείες. Κατά τον 4^{ο} αιώνα ο κωμικός ποιητής Αντιφάνης έδωσε λεπτομερή ανάλυση του αρώματος που χρησιμοποιούσε μια εταίρα. Στο έργο του Historia Plantarum (Βιβλίο 9) ο Θεόφραστος περιγράφει τις ουσίες που χρησίμευαν στην παρασκευή αρωμάτων, καλλυντικών και βαφών για τα μαλλιά. Το ότι οι Έλληνες κατά τον 2^{ο} π.Χ. αιώνα συνήθιζαν να βάφονται το ξέρουμε από το έργο Mostellaria (Το μικρό φάντασμα) του Πλαύτιου, που βασιζόταν σε ελληνικό

πρωτότυπο[43]. Τα είδη καλλωπισμού περιλαμβάνουν τριχολαβίδες, σπάτουλες («σπάθες») και ξυράφια[44].

Οι αρχαίοι Έλληνες, αλλά και οι Ρωμαίοι μεταγενέστερα εκτιμούσαν ιδιαιτέρως το μπάνιο, το οποίο το θεωρούσαν ιεροτελεστία. Τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες απολάμβαναν περιποίησης των μαλλιών και της επιδερμίδας, ενώ χρησιμοποιούσαν τακτικά τα λουτρά, όπου οι υδρατμοί από το καυτό νερό βοηθούσε τη διάνοιξη των πόρων του δέρματος. Λέγεται ότι ο Γαληνός παρασκεύασε μια δροσιστική αλοιφή, που θεωρείται ο πρόδρομος της σημερινής κρέμας καθαρισμού του προσώπου.

Χρησιμοποιούσαν κρέμα για να ασπρίζουν τα μάγουλα, διάφορα ψιμύθια, βαφές για τα φρύδια και τις βλεφαρίδες. Πολλές γυναίκες είχαν ολόκληρο εργαστήρι με καθρέφτες, τσιμπιδάκια, καρφίτσες, μπουκαλάκια με αρώματα και αρωματικές ουσίες, δοχεία με κρέμες. Για το βάψιμο του προσώπου χρησιμοποιούσαν μολύβια ή ρίζα του φυτού αλκέα (είδος μολόχας). Τα φρύδια τα έβαφαν μαύρα με καπνιά ή με αντιμόνιο ψιλοκομμένο. Τα βλέφαρα τα σκίαζαν ελαφρά με κάρβουνο, ενώ τις βλεφαρίδες τις έβαφαν πρώτα μαύρες, έπειτα με ένα μίγμα από ασπράδι αυγού, αμμωνία και ρετσίνι. Χρησιμοποιούσαν πολλά αρώματα, όπως και οι άνδρες, γεγονός που φαίνεται από τις πικρές μομφές του Σωκράτη.

Δημόσια λουτρά υπήρχαν την Αθήνα από τον πέμπτο αιώνα και έγιναν ακόμα περισσότερα τον τέταρτο. Τις πιο πολλές φορές τα μπάνια ήταν γύρω-γύρω σε μια κυκλική αίθουσα, όπου το σώμα δεν μπορεί να βυθιστεί τελείως στο νερό. Αυτός που έκανε το μπάνιο του έπρεπε να ρίχνει νερό με ένα βάζο ή με ένα σφουγγάρι. Τα μπάνια τα μεγάλα και βαθιά που μπορεί κανείς να ξαπλώσει ολόκληρος μέσα στο νερό, έλεγαν πως ήταν για τους Συβαρίτες. Σε μερικά από αυτά τα στρογγυλά οικοδομήματα υπήρχαν και εγκαταστάσεις για υπερβολική θέρμανση, που να προκαλεί εφίδρωση. Μετά την εφίδρωση, τα παιδιά του λουτρού πέρα από το να φροντίζουν τη θέρμανση, έχυναν νερό σε αυτούς που πλένονταν και τους άλειφαν τα σώματα με λάδι.

---

[43] Βλ. σελ. 1065, Παρέτι, Λ., Μπρέτσι, Π., Πετέκ, Λ., Ιστορία της Ανθρωπότητας – Ο Αρχαίος Κόσμος: 1.200 π.Χ. μέχρι 500 μ.Χ, UNESCO, εκδόσεις Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας & ΣΙΑ Ο.Ε., Αθήνα, 1970.

[44] Βλ. σελ. 107, Barber, R.L.N., Οι Κυκλάδες στην εποχή του Χαλκού, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 1984.

Νέος στο λουτρό. Αγγείο του Ονήσιμου (480 π.Χ.) Μουσείο Βρυξελλών.

Στα περισσότερα από αυτά τα λουτρά δύο αίθουσες τις κρατούσαν αποκλειστικά για τις γυναίκες, μα φαίνεται πως σύχναζαν εκεί μόνο οι πιο φτωχές Αθηναίες, οι εταίρες και οι δούλες. Οι Αθηναίες της άρχουσας τάξης έκαναν το μπάνιο τους στο σπίτι τους ή σε ένα ιδιωτικό λουτρό ή πιο συχνά σε μια γούρνα με πόδια, που ήταν εγκατεστημένη σε ένα από τα δωμάτια του γυναικωνίτη. Είναι μια σκηνή που τη συναντάμε αρκετά συχνά στα ερυθρόμορφα αγγεία. Τα θερμά λουτρά ωστόσο φαίνονταν στα μάτια μερικών, των «λακωνιζόντων», σα μια συνήθεια πολύ τρυφηλή. Ο Αριστοφάνης αφήνει επίσης να εννοήσουμε πως πολλοί Αθηναίοι τόσο πολύ μιμούνταν τους Λακεδαιμονίους, ώστε περιφρονούσαν όχι μόνον κάθε κομψότητα, αλλά και την καθαριότητα.

Οι Έλληνες δεν γνώριζαν το σαπούνι. Τα απαραίτητα εφόδια για το παιδί που πήγαινε στην παλαίστρα είναι το σφουγγάρι για την καθαριότητα, το μικρό αγγείο για το λάδι (*αλάβαστρος*) και η μπρούτζινη ξύστρα (*στλεγγίδα*), ένα είδος σπάτουλας με υδροροές, που στην άκρη είναι κυρτωμένη. Πριν από τη συγκέντρωση πλενόταν σε μια πηγή ή όταν η παλαίστρα δεν είχε κοντά της πηγή, σε μια πέτρινη γούρνα, κατόπιν άλειφε με λάδι ολόκληρο το σώμα του και μετά σκόρπιζε επάνω στα μέλη του άμμο ή σκόνη που την άφηνε να πέφτει σα λεπτή βροχή ανάμεσα από τα δάκτυλά του που τα κρατούσε ανοιγμένα. Αυτή την τακτική την επέβαλε η υγιεινή: πίστευαν πως προστάτευε το σώμα από τη «δυσκρασία». Μετά το τέλος των αγώνων η στλεγγίδα ήταν απαραίτητη για να καθαρίσει το σώμα από το στρώμα του λαδιού και της σκόνης που ήταν ανακατεμένα με τον ιδρώτα και κατόπιν πλένονταν[45].

[45] Βλ. σελ. 133, Flaceliére, R., Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων, μτφρ: Βανδώρος, Γ., εκδόσεις, Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

Νέες που κρατούν στλεγγίδες για καθαρισμό του σώματος. Λεπτομέρεια από αττική στάμνον του Ε΄ αιώνα. Μουσείο Καλών Τεχνών Βοστώνης.

Στο μπάνιο, χρησιμοποιούσαν ή ανθρακικό άλας από ακάθαρτη σόδα, ορυκτό ή διάλυμα ποτάσας που το έφτιαχναν με στάχτη από ξύλα (την ίδια φαίνεται πως χρησιμοποιούσαν και για το πλύσιμο των ρούχων: κονία λίτρον, δηλαδή μια αλκαλική σκόνη που τη χρησιμοποιούσαν όπως εμείς σήμερα το σαπούνι, καθώς το λίτρον σημαίνει νίτρον)[46] ή μια ειδικό άργιλο (σμήγμα χαλαστρίου, κιμωλία). Ο Αριστοφάνης βάζει τον Δικαιόπολη να λέει:

«*Μα απ' τα μικρά μου χρόνια, αφότου πλένω*
το μούτρο μου, δε μου έτσουξε τα μάτια
ποτέ η θολόσταχτη όσο τώρα…»

και αλλού λέει:

«*Ο Κλειγένης ο κοντός, ο αχρειότατος λουτράρης από όλους*
όσοι ως βασιλείς κυριαρχούν της
από ψευτοσόδα και με στάχτην ανακατωμένης αλυσίβας
και του πηλού της Κιμώλου».

Και σήμερα ακόμη η Κίμωλος παράγει ένα είδος ασβεστολιθικής πέτρας πλούσιας σε σόδα, που ονομάζεται κιμωλία. Οι Συρακούσιοι του Θεόκριτου, στον τρίτο αιώνα, φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν για να πλύνουν τα χέρια τους μια πάστα, όχι πολύ σφιχτή, ένα είδος κρέμας.

Πλένονταν πάντα το βράδυ πριν από το δείπνο. Ήταν μια συνήθεια τόσο διαδεδομένη, ώστε οι λέξεις «λούομαι» και «πηγαίνω να δειπνήσω» ήταν ουσιαστικά συνώνυμες. Ο Σωκράτης φρόντιζε περισσότερο για την ψυχή του παρά για το

---

[46] Βλ. σελ. 183, Flaceliére, R., Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων, μτφρ: Βανδώρος, Γ., εκδόσεις, Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

σώμα του, μα όταν τον καλούσαν να δειπνήσει, έκανε το μπάνιο πριν πάει στο σπίτι αυτού που θα τον φιλοξενούσε για το δείπνο.

Άντρες και γυναίκες χτενίζονταν κατά τον ίδιο σχεδόν τρόπο, κατά την αρχαϊκή εποχή, αλλά οι Αθηναίες της κλασικής εποχής διατήρησαν και μάλιστα έκαναν και πιο περίπλοκα τα χτενίσματα που οι άντρες τους πια είχαν εγκαταλείψει. Οι αρχαίες Ελληνίδες είχαν μακριά και πυκνά μαλλιά, τα οποία έπλεκαν και τα έκαναν βοστρύχους και πλεξίδες, τα έπιαναν με ταινίες και καρφίδες (τσιμπιδάκια) και έκαναν διάφορα χτενίσματα[47].

Δεν άφηναν τα μαλλιά τους λυμένα να κυματίζουν πάνω στους ώμους τους παρά μονάχα σε ορισμένες γιορτές. Στις ελεύθερες γυναίκες το κοντά μαλλιά ήταν σημάδι πένθους ή αναγνώριση γηρατειών. Τα κοντά μαλλιά ήταν ο κανόνας για τις δούλες στην αρχή, αλλά φαίνεται καθαρά πως οι εταίρες και αυτές που έπαιζαν όργανο έκαναν εξαίρεση: η αυλητρίδα έχει έναν κότσο που τον συγκρατεί ο κεκρύφαλος, ένας δικτυωτός ή εσάρπα, πολύ σφιχτή, που έσφιγγε τα μαλλιά από το μέτωπο στον αυχένα και τα έφερνε από εμπρός προς τα πίσω.

Νέα με κεκρύφαλον και διάδημα.
Λεπτομέρεια από υδρία του Μειδίου
(410 π.χ.), Μουσείο Καρλσρούης

Οι ελεύθερες κοπέλες έκοβαν τα μαλλιά τους μόνο όταν πενθούσαν. Οι κοπέλες συχνά φορούσαν μόνο κορδέλες για να κρατάνε τα μαλλιά τους ψηλά πάνω στο κεφάλι και άφηναν ελεύθερο το μέτωπο. Αν τα μαλλιά των κορών της Ακρόπολης είναι συχνά πλεγμένα σε μακριούς πλοκάμους που φτάνουν μέχρι τη ράχη και το στήθος, στα χρόνια του Περικλή είχαν τα μαλλιά τους χτενισμένα σε μπούκλες και τα έφερναν με διάφορους

[47] Βλ. σελ. 95, Κολόμποβα, Κ.Μ., Οζερέτσκαγια, Ε.Λ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ελλάδα, μτφρ: Ζωίδη, Γ., εκδόσεις Ωκεανίς, Αθήνα.

τρόπους στο επάνω και στο πίσω μέρος του κεφαλιού. Οι αρχαιολόγοι έχουν βρει διαφόρων ειδών χτένες στις ανασκαφές. Για παράδειγμα, στην Αγορά των Αθηνών μια διπλή χτένα από ξύλο ελιάς, με τριάντα λεπτά δόντια από τη μια πλευρά και είκοσι χοντρά από την άλλη, στολισμένη στο κέντρο με ένα στόλισμα ωοειδές και σιδερένιες λάμες σκαλισμένες. Άλλες χτένες είναι κοκκάλινες, από ελεφαντόδοντο, από ταρταρούγα και από μπρούντζο[48]. Μερικές έχουν τέτοια διακόσμηση που τις κάνει πραγματικά έργα τέχνης.

Η γυναικεία κόμμωση, λεπτομέρεια από ανδριάντα κόρης (510-500 π.Χ.), Μουσείο Ακροπόλεως.

Έβαφαν τα μαλλιά τους κυρίως για να τα κάνουν ξανθά. Το ξανθό ήταν το χρώμα που εκτιμούσαν περισσότερο από όλα. Χρησιμοποιούσαν επίσης συχνά πρόσθετα μαλλιά και περούκες.

Οι Έλληνες είχαν συνήθως πυκνά μαλλιά, τα οποία δεν έκοβαν πολύ κοντά. Υιοθετούσαν κουρέματα που κάλυπταν το κεφάλι, αλλά δεν ξεπερνούσαν το ύψος των ώμων. Μερικοί κομψευόμενοι νεανίες, όπως ο Αλκιβιάδης είχαν μακριούς βοστρύχους χτενισμένους με φροντίδα.

[48] Βλ. σελ. 186-187, Flaceliére, R., Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων, μτφρ: Βανδώρος, Γ., εκδόσεις, Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

Κεφαλή εφήβου. Τα μαλλιά συγκρατούνται με ταινία.
Λεπτομέρεια από κούρο (490 π.Χ.). Μουσείο Ακράγαντα.

Οι αθλητές αντίθετα έκοβαν τα μαλλιά τους πάντα πολύ κοντά για πρακτικούς λόγους. Ο προτιμώμενος τόπος συναντήσεων ήταν τα κουρεία. Στους Αθηναίους άρεσε ιδιαίτερα να περνάνε τον καιρό τους κουβεντιάζοντας στα κουρεία και λέγοντας τα νέα ο ένας στον άλλο, όπως μας πληροφορεί και ο Αδύνατος του Λυσία, μα έδιναν πολλή μεγάλη σημασία, όπως και οι «κάρη κομόωντες» Αχαιοί του Ομήρου στο να είναι καλά τακτοποιημένα τα μαλλιά τους, το μουστάκι και τα γένια τους, που ήταν άλλοτε μακριά και άλλοτε κοντά ανάλογα με τη μόδα κάθε εποχής, καθώς και με την κοινωνική τάξη. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες έβαφαν τα μαλλιά τους συνήθως για να τα κάνουν πιο ανοιχτά ή για να καλύψουν τα λευκά. Ο Αριστοφάνης κατακρίνει μια γυναίκα:

«Έγινες μαύρη σαν το ελιξήριο,
που με αυτό ο Λυσικράτης
συνηθίζει να βάφει μαύρα τα μαλλιά του».

Για να βοηθούν το μεγάλωμα των μαλλιών, τα άλειφαν με λάδι αναμεμειγμένο με αρωματικές ουσίες. Μέχρι και την εποχή του 6ο π.Χ. αιώνα, οι άντρες διατηρούσαν μακριούς βοστρύχους, ενώ μετά τη μάχη του Μαραθώνα άρχισαν να τα κόβουν πιο κοντά. Αναφέρεται χαρακτηριστικά πως οι άντρες έφταναν να χτενίζουν τα μαλλιά τους με την ίδια εκζήτηση που τα χτένιζαν και οι κόρες της Ακρόπολης. Αλλά κατά την εποχή μετά τους Μηδικούς πολέμους σχεδόν μόνο τα παιδιά έχουν μακριά μαλλιά. Όταν πλησιάζουν στην εφηβεία, τα κόβουν και τα αφιερώνουν στους θεούς. Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει στην Σπάρτη: τα παιδιά έχουν σύρριζα κομμένα τα μαλλιά τους και οι ενήλικες έχουν αυτή την μακριά κόμη, την οποία μιμούνται στην Αθήνα μόνο οι κομψευόμενοι της

τάξης των ιππέων. Ο εξηνταβελόνης του Θεόφραστου κουρεύεται σύρριζα από οικονομία, για να πηγαίνει όσο μπορεί αραιότερα στον κουρέα. Οι περισσότεροι ελεύθεροι Αθηναίοι της κλασικής εποχής είχαν τα μαλλιά τους αρκετά κοντά, όπως λόγου χάρη οι άρχοντες της ζωφόρου των Παναθηναίων[49].

Νέος που φορά πέτασον, τερακότα Τανάγρας. Μουσείο Λούβρου.

Κατά την εποχή πλέον του Μ. Αλεξάνδρου έφτασαν να ξυρίζουν το μουστάκι και τη γενειάδα τους. Αξίζει να αναφερθεί ότι ποτέ οι αρχαίοι Έλληνες δεν άφηναν μουστάκι, χωρίς να συνοδεύεται από γενειάδα. Τα γένια τους τα έκοβαν συχνά σαν κολιέ στην αρχαϊκή εποχή, αλλά στην εποχή του Περικλή τα άφηναν και επάνω στα μάγουλα, και το πηγούνι τα έκοβαν σε σχήμα οβάλ ή μυτερά. Στον κουρέα τους, πέρα από την περιποίηση των μαλλιών, εμπιστεύονταν και την περιποίηση των χεριών και των νυχιών τους[50].

Στην κλασική εποχή το ξυράφι είναι πάντα «αξεσουάρ» της γυναικείας και όχι της αντρικής τουαλέτας. Το χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες για να απαλλαγούν από τις περιττές τρίχες τους. Συχνά τις έκαιγαν στο λύχνο ή τις έβγαζαν με ειδικές αποτριχωτικές κρέμες. Στον Αριστοφάνη μια γυναίκα που θέλει να περάσει για άντρας λέει:

«Έτσι κι εγώ και το ξυράφι μου έξω
το πέταξα απ' το σπίτι, να μαλλιάσω
και με γυναίκα να μη μοιάζω διόλου»[51].

---

[49] Βλ. σελ. 186, Flaceliére, R., Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων, μτφρ: Βανδώρος, Γ., εκδόσεις, Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[50] Βλ. σελ. 62, Κολόμποβα, Κ.Μ., Οζερέτσκαγια, Ε.Λ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ελλάδα, μτφρ: Ζωίδη, Γ., εκδόσεις Ωκεανίς, Αθήνα.

[51] Βλ. σελ. 185, Flaceliére, R., Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων, μτφρ: Βανδώρος, Γ., εκδόσεις, Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

Κι αν σε μια άλλη κωμωδία, ο Ευριπίδης λέει στον Αγάθωνα:

«Αγαθωνά μου, εσένα τα ξυράφια
δε σου λείπουν ποτέ· μου δίνεις ένα;»

είναι ένας υπαινιγμός στις γυναικείες συνήθειες του ποιητή αυτού. Όταν η Πραξαγόρα ζητάει από τις συντρόφισσές της να μεταμφιεστούν για να πάνε στην Εκκλησία του Δήμου και να πάρουν την εξουσία, τις διατάζει να δείξουν τις ψεύτικες γενειάδες που πρέπει να φορέσουν[52].

Χρησιμοποιούσαν επίσης διάφορα αρώματα που τα αγόραζαν από το μυροπωλείον, καθώς και φτιασίδια. Ο Ισχόμαχος λέει μιλώντας για τη νέα γυναίκα του:

«Την είδα μια μέρα πασαλειμμένη με φτιασίδια για να φαίνεται πιο άσπρη απ' ό,τι ήταν και καταβαμμένη για να φαίνεται πιο κόκκινη…»[53].

Τα φτιασίδια αυτά ήταν που έκαναν τον άντρα της να της βγάλει ένα μακρύ λόγο. Αν και αυτή δεν τα έβαλε παρά μόνο για να του αρέσει περισσότερο γιατί ήταν τίμια γυναίκα. Οι εταίρες χρησιμοποιούσαν μόνο και μάλιστα σε μεγάλη ποσότητα το άσπρο χρώμα του ανθρακικού μολύβδου και το κόκκινο της άγχουσας[54], αλλά έβαφαν επίσης και τα μάτια και τα φρύδια τους (καστανά ή μαύρα). Οι κοκέτες στον αιώνα του Περικλή χρησιμοποιούσαν πολλά τεχνάσματα για να φαίνονται πιο όμορφες και ποθητές.

Στην Κύπρο κάποιες πηγές αναφέρονται σε πωλήτριες νυχιών, μια πληροφορία που μας επιτρέπει να συνάγουμε ότι οι γυναίκες φορούν ψεύτικα νύχια, τα οποία ασφαλώς θα περιποιούνταν με ειδικές κρέμες, λάδια ή αλοιφές και θα τα έβαφαν ώστε να προσελκύσουν πελατεία για όσες γυναίκες θα επιθυμούσαν τυχόν να τα αγοράσουν[55]. Το χτένισμα των Κυπρίων γυναικών γινόταν σε μικρές μπούκλες ή ρολά ή κότσους ή

---

[52] Βλ. Εκκλησιάζουσες, Αριστοφάνους Άπαντα, μτφρ: Οικονομίδης, Γ., εκδόσεις Δαρεμα, Αθήνα, χ.χ

[53] Βλ. σελ. 187, Flaceliére, R., Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων, μτφρ: Βανδώρος, Γ., εκδόσεις, Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[54] Φυτό από τη ρίζα του οποίου εξάγεται ερυθροβαφή. Κατά τον αρχαίο σχολιαστή Ησύχιο: «άγχουσα ρίζα τις παρειάς ερυθραίνουσιν αι γυναίκες», βλ. υποσημείωση σελ. 187, Flaceliére, R., Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων, μτφρ: Βανδώρος, Γ., εκδόσεις, Παπαδήμα, Αθήνα, 1988.

[55] Βλ. σελ. 527, Πύργου, Μ., Η Κυπρία, 10.000 π.Χ. – 390 μ.Χ. τόμος Α΄, εκδόσεις PYRGOS CONGRESS, Λευκωσία, 2005.

υιοθετούσαν άλλα περίτεχνα χτενίσματα. Η κόμμωση των γυναικών χαρακτηρίζεται αρκετά μοδάτη και διαφέρει από εποχή σε εποχή, όπως μπορούμε να γνωρίζουμε από τα αγάλματα της εποχής εκείνης[56].

(4) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στα χρόνια του Ιησού

Για το Ισραήλ, στην εποχή του Ιησού, η προσπάθεια του μελετητή να ανακαλύψει τις συνήθειες των ανθρώπων όσον αφορά τον καθημερινό καλλωπισμό τους δυσχεραίνεται ιδιαίτερα. Το κυριότερο έγγραφο θα έπρεπε να είναι η Καινή Διαθήκη, αφού η Παλαιά σταματάει πάνω από εκατόν πενήντα χρόνια νωρίτερα. Αυτονόητο είναι ότι τόσο οι Ευαγγελιστές όσο και οι Απόστολοι δεν επεδείκνυαν το παραμικρό ενδιαφέρον να μάς πληροφορήσουν στον τομέα αυτό. Υπάρχουν βέβαια τα ανεξάντλητα συγγράμματα του Ταλμούδ. Οι ραβίνοι, θέλοντας να εφαρμόζουν τις εντολές της Εκκλησίας σε κάθε δυνατή περίπτωση, όρισαν έναν απροσδιόριστο αριθμό από μικρολεπτομέρειες της καθημερινής ζωής. Είναι απόλυτα θεμιτό να χρησιμοποιούμε ταλμουδικά συγγράμματα όταν πρόκειται για δικαστικούς κανόνες και θεσμούς, που λίγο πολύ βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο της θρησκείας. Γίνεται όμως το ίδιο, όταν πρόκειται για τις μικρές συνήθειες που σχετίζονται με τα κελεύσματα της μόδας; Στην περίπτωση αυτή, καλό θα ήταν να είναι κανείς ιδιαίτερα προσεκτικός. Έτσι, το Βιβλίο του Σαββάτου (Γκεμαρά), ορίζοντας με τις παραμικρές λεπτομέρειες τι απαγορεύεται να κάνουν κατά την ιερή ανάπαυση, μάς λέει ότι μια γυναίκα μπορεί να βγαίνει έξω με ψεύτικα μαλλιά. Αυτό ωστόσο το σύγγραμμα συντάχθηκε στη Βαβυλώνα γύρω στο 135 π.Χ. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι κατά πόσο το σύγγραμμα έκανε απλά μια νύξη σε μια συνήθεια που είχαν οι κοκέτες της Βαβυλώνας και κατά πόσο οι κοκέτες της Ιερουσαλήμ την είχαν υιοθετήσει ή όχι έναν αιώνα νωρίτερα.

Το σίγουρο πάντως είναι ότι οι άνθρωποι της εποχής εκείνης φρόντιζαν ιδιαίτερα την καθαριότητα και την υγιεινή του σώματός τους. «*Η καθαριότητα δεν ήταν μόνο πολύ κοντά στην ευσέβεια. Αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της, κατέχει πρωτεύουσα θέση σε αυτήν*». Το να πλένεται κανείς ήταν μία από τις υποχρεώσεις που

---

[56] Βλ. σελ. 527, Πύργου, Μ., Η Κυπρία, 10.000 π.Χ. – 390 μ.Χ. τόμος Α', εκδόσεις PYRGOS CONGRESS, Λευκωσία, 2005.

επέβαλε το Λευιτικό. Καλύτερο από όλα τα φάρμακα, έλεγαν οι ραβίνοι, ήταν να πλένεσαι καλά. Ορισμένοι μάλιστα έφταναν να λένε «*Απαγορεύεται να ζει κανείς σε πόλη όπου δεν υπάρχουν οίκοι λουτρών*»[57].

Οι «οίκοι λουτρών» υπήρχαν, λοιπόν, και μάλιστα σε αφθονία: στην ελληνιστική εποχή τους είχαν πολλαπλασιάσει και οι Ρωμαίοι ιδιαίτερα που αγαπούσαν πολύ τα λουτρά, έχτισαν ακόμα περισσότερα. Υπήρχαν τα απλά λουτρά, οι λαϊκοί λουτήρες, ανοιχτοί σε όλους. Υπήρχαν όμως και τα πολύ περιποιημένα, ανάλογα με τις «θέρμες» των Ρωμαίων, με δεξαμενές κρύου και ζεστού νερού, αίθουσες εφίδρωσης και ανάπαυσης και ένα ολόκληρο προσωπικό από μαλάκτες και υπηρέτριες. Οι ραβίνοι τούς σύστηναν να κάνουν ατμόλουτρα και κατόπιν να ξεβγάζονται με κρύο νερό, ώστε να «βρέχουν το σώμα τους, όπως το ατσάλι», και να αλείφονται κατόπιν με λάδι.

Χρησιμοποιούσαν στάχτη από φυτά που περιέχουν ανθρακικό νάτριο μαζί με ένα λιπαρό στοιχείο. Ίσως να πρόκειται για ελαφρόπετρα, που ήταν πολύ γνωστή στους Έλληνες και στους Ρωμαίους. Όταν ήταν πραγματικά πολύ ακάθαρτοι, κατέφευγαν στο «νίτρο», αυτό που, όπως έλεγε ο προφήτης Ιερεμίας στους ασεβείς, δεν θα έφτανε για να ξεπλύνει τις αμαρτίες τους. Πρόκειται για ανθρακικό νάτριο που έφερναν από την Αίγυπτο ή τη Συρία. Το όνομα του προϊόντος αυτού ήταν εμφαντικό γιατί προέρχονταν από την ίδια ρίζα με το «αφρίζω». Στο «νίτρο» κατέφευγαν οι εργαζόμενοι στα βρώμικα επαγγέλματα, οι βυρσοδέψες και οι δερματοπώλες για να καθαριστούν την Παρασκευή το απόγευμα, πριν αρχίσει το Σάββατο. Τρίβονταν ακόμη και με πολύ αρωματικά φυτά, όπως το δεντρολίβανο και η ρίγανη. Γνώριζαν τα σφουγγάρια – απόδειξη είναι το περίφημο ευαγγελικό επεισόδιο, κατά το οποίο ένας από τους θεατές της Σταύρωσης δίνει στον Ιησού ένα σφουγγάρι βουτηγμένο σε ξύδι, καθώς και τις βούρτσες. Όχι όμως και την οδοντόβουρτσα ή την οδοντόκρεμα: για να έχουν καθαρή ανάσα χρησιμοποιούσαν το «αρωματικό πιπέρι», μάλλον ένα είδος γλυκάνισου[58].

Η πράξη του ξυρίσματος αναφέρεται πολύ συχνά στη Βίβλο, ώστε πιθανολογούμε πως επρόκειτο για κάτι που συνηθιζόταν. Αναφέρεται για παράδειγμα, πως όποιος κάνει «ευχήν Ναζωραίου» δεν έπρεπε να ξυρίζει τα μαλλιά στο κεφάλι του και

---

[57] Βλ. σελ. 360, Ροπς, Ντ., Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

[58] Βλ. σελ. 360, Βλ. σελ. 360, Ροπς, Ντ., Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

ότι αντίθετα, οι λευίτες, την ημέρα του «καθαρισμού» τους έπρεπε να ξυρίζονται ολόκληροι, απομακρύνοντας όλες τις τρίχες του κορμιού τους. Οι «κουρείς» για τους οποίους μιλάει τόσο συχνά το ελληνικό κείμενο των Εβδομήκοντα, πρέπει σίγουρα να υπήρχαν, χωρίς να γνωρίζουμε ωστόσο αν ήταν απλά κομμωτές. Πολλά βιβλικά κείμενα αφήνουν να εννοηθεί ότι οι Ιουδαίοι άφηναν γενειάδα: Ο Ααρών, ο αδελφός του Μωϋσή, είχε μεγαλόπρεπη γενειάδα, που πάνω της κυλούσε το «πολύτιμον μύρον», όπως μας λέει ξεκάθαρα ο ψαλμός ΡΛΓ΄[59]. Το να μη περιποιούνται τα γένια τους ήταν μάλιστα ένδειξη θλίψης: τα ξύριζαν όταν είχαν βαρύ πένθος. Όταν ξύριζαν τη γενειάδα κάποιου άντρα ήταν μεγάλη προβολή γι' αυτόν. Επειδή οι Ρωμαίοι δεν είχαν γενειάδες είναι πολύ πιθανό να θεωρούσαν οι Ιουδαίοι της εποχής του Ιησού τη συνήθεια να αφήνουν γένια, σαν σοβαρό στοιχείο αντίστασης. Κάποιες φορές μπορεί να άφηναν αξύριστο το μέρος της γενειάδας που προεκτείνει τα μαλλιά κάτω από τους κροτάφους και που το Λευιτικό θεωρούσε υποχρεωτικό. Κάτι δηλαδή σαν μακριές φαβορίτες.

Επίσης απαγορευόταν ρητώς από το Λευιτικό κάθε τατουάζ, επειδή πιθανότατα οι Φοίνικες και άλλοι ειδωλολάτρες έκαναν τατουάζ στα χέρια και στο μέτωπό τους, σε ένδειξη σεβασμού στα είδωλά τους.

Τα μαλλιά γίνονταν αντικείμενο σοβαρών περιποιήσεων. Χωρίς να είναι όλοι τους, όπως ο Αβεσσαλώμ, ούτε πριγκιπόπουλο με μπούκλες που ανέμιζαν «μέλανες ως κόραξ» σαν αυτό που εξυμνούσε η Αγαπημένη στο Άσμα Ασμάτων, οι πλούσιοι άντρες ήθελαν να έχουν μακριά μαλλιά, μια συνήθεια που ο Απόστολος Παύλος θεωρούσε «ατιμία». Οι ακόλαστοι νέοι, σύμφωνα με τον Φλάβιο Ιώσηπο, έριχναν χρυσόσκονη στα μαλλιά τους για να τα κάνουν πιο γυαλιστερά[60]. Οι γέροι αριστοκράτες, όπως ο Ηρώδης, τα έβαφαν. Οι άνθρωποι του λαού είχαν και αυτοί μακριά μαλλιά, κάπως λιγότερο μακριά, τυλιγμένα ή πλεγμένα κοτσίδες κάτω από το κάλυμμα του κεφαλιού, εκτός από τις γιορτινές μέρες. Σε ένα επίσημο γεύμα επικρατούσε η συνήθεια να μυρώνουν το κεφάλι τους. Ο οικοδεσπότης ή μία από τις υπηρέτριές του, έριχνε το μύρο στο κεφάλι του επίσημου καλεσμένου του. Αντίθετα τα ανακατεμένα μαλλιά ήταν ένδειξη θλίψης και ακόμα περισσότερο όταν τα ξύριζαν ή τα ξερίζωναν. Για

---

[59] Βλ. σελ. 361, Ροπς, Ντ., Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

[60] Βλ. σελ. 362, Ροπς, Ντ., Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

την περιποίηση των μαλλιών χρησιμοποιούσαν χτένια από χρυσό, ελεφαντόδοντο ή ξύλο. Ο καθρέφτης από λείο μέταλλο, και με λαβή, τούς ήταν ήδη γνωστός από παλιά. Ίσως από την εποχή της διαμονής τους στην Αίγυπτο, αφού το βιβλίο της Εξόδου μιλάει κιόλας γι' αυτόν.

Οι γυναίκες περιποιούνταν ακόμα περισσότερο τα μαλλιά τους. Και ο ίδιος ο Απόστολος Παύλος έλεγε ότι μια ωραία κόμμωση είναι η «δόξα» της γυναίκας και συμβουλεύει στην πρώτη του επιστολή «προς Τιμόθεον» τις χριστιανές να μη το παρακάνουν. Οι Ιουδαίες διακρίνονταν στο πλέξιμο των μαλλιών, στο στόλισμα, ακόμα και στο κατσάρωμα. Για τις κοκέτες, που είχαν λίγο πολύ ασπαστεί τη λατρεία των ειδώλων «η μόδα πρέπει να έπαιζε το ρόλο της». Και όταν έφτασε στο απόγειό της στη Ρώμη, η Ηρωδιάδα και η Σαλώμη πρέπει να μιμούνταν την Κλαυδία και τη Λιβία. Από όλες τις απαγορεύσεις που αναφέρονται στο σύγγραμμα του Σαββάτου η πιο οδυνηρή για τις γυναίκες θα ήταν εκείνη που τους απαγόρευε την άγια ημέρα να πλέκουν, να κατσαρώνουν τα μαλλιά τους, να δένουν κορδέλες σε αυτά και να τους βάζουν διάφορα μπιχλιμπίδια. Οι γυναίκες στην ηλικία της Ιεζάβελ, «για να διορθώσουν την αδιόρθωτη ζημιά του χρόνου», έβαφαν τα μαλλιά τους με το «πυρρό» χρώμα της Αντιόχειας ή τη χέννα της Αλεξάνδρειας. Και αν είναι σωστές οι πληροφορίες του Ταλμούδ για την Παλαιστίνη οι γυναίκες φορούσαν ψεύτικα μαλλιά, που τα έφτιαχναν ή με τα δικά τους ή με κάποιας γειτόνισσας ή με κάποιου κατοικίδιου ζώου[61].

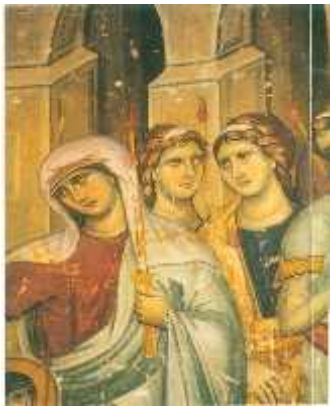

Έβαφαν το πρόσωπό τους και αρωματίζονταν. Ανάμεσα στα αντικείμενα που έχουν βρεθεί στις ανασκαφές, υπάρχει ένας

[61] Βλ. σελ. 362-363, Ροπς, Ντ., Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

μεγάλος αριθμός από βαζάκια και κουτάκια για καλλυντικά από κόκαλο, ελεφαντόδοντο ή μέταλλο ή ακόμα και σπάτουλες και παλέτες, που χρησίμευαν στο να τα απλώνουν. Η συνήθεια είναι πολύ παλιά: πριν ακόμα φτάσει στην Παλαιστίνη ο Αβραάμ, οι Κρητικές και οι Αιγύπτιες ήξεραν να βάφουν τα μάγουλα και τα χείλη τους. Οι γυναίκες του Ισραήλ δεν πρέπει λογικά να άργησαν και πολύ να ακολουθήσουν το παράδειγμά τους. Στα φρύδια και τις βλεφαρίδες έβαζαν *πουχ*, αυτό δηλαδή που οι Ρωμαίοι ονόμαζαν *stibium* και που οι γυναίκες της Αραβίας το λένε *κχολ*. Ήταν μια σκούρα μπλε προς το μαύρο ουσία με βάση το μόλυβδο. Στα μάγουλα και τα χείλη έβαζαν *σίκρα*. Το φύλλο της *αλ-κεννά*, ένα είδος «*Κύπρου*» για το οποίο γίνεται πολλές φορές λόγος στο Άσμα Ασμάτων, δίνει μια στάχτη με βαθύ κίτρινο χρώμα, που χρησιμοποιούν οι σημερινές γυναίκες στην Αραβία για να βάφουν τα νύχια και τις παλάμες των χεριών τους ή ακόμα και τα μαλλιά τους, όταν δεν έχουν χέννα. Σίγουρα πολλές από τις Ιουδαίες της εποχής του Ιησού θα το χρησιμοποιούσαν επίσης.

Όσο για τα αρώματα γινόταν μεγάλη χρήση τους τόσο από τις γυναίκες όσο και από τους άντρες. Όπως όλοι οι Ανατολίτες, έτσι και οι Ιουδαίοι τα χρησιμοποιούσαν, επειδή τους άρεσαν και ταυτόχρονα για να σκεπάζουν σε μια χώρα ιδιαίτερα ζεστή τις μυρωδιές του ιδρώτα. Για να πειστούμε φτάνει να ανοίξουμε την Παλαιά Διαθήκη και να δούμε τι λέει ο Σειράχ στη Σοφία: «*όπως η εύοσμος κανέλλα και ο αρωματικός ασπάλαθος, έδωσα και δίδω εγώ την ευωδίαν· και όπως η εκλεκτή σμύρνα, διασκορπίζω το άρωμα· όπως η χαλβάνη και ο όνυξ· και η στακτή και το θυμίαμα του λιβανιού*»[62]. Οι καμήλες της βασίλισσας του Σαββά είχαν κουβαλήσει στο Σολομώντα φορτία γεμάτα αρώματα. Ο Εζεκίας είχε αποθήκες ολόκληρες.

Η Εσθήρ πριν παρουσιαστεί στο βασιλιά αρωματιζόταν έναν ολόκληρο χρόνο και η Αγαπημένη στο Άσμα Ασμάτων έσταζε κυριολεκτικά λάδι με δυνατό άρωμα. Οι Ισραηλίτισσες έβρισκαν λοιπόν στο ιερό κείμενο σοβαρή ενθάρρυνση για να αγαπάνε τα αρώματα.

---

[62] Βλ. σελ. 363-364, Ροπς, Ντ., Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

Οι γυναίκες της Ιερουσαλήμ είχαν το δικαίωμα να ξοδεύουν σε αρώματα το ένα δέκατο της προίκας τους. Μερικές μάλιστα έβαζαν μικροσκοπικούς ψεκαστήρες από δέρμα στα πέδιλά τους, οπότε μια κίνηση του μεγάλου δαχτύλου ήταν αρκετή για να τις περικυκλώσει το πιο μεθυστικό από τα μέσα γοητείας. Σε ορισμένα αρώματα είχαν ιδιαίτερη προτίμηση. Το νάρδο, πρώτα από όλα, αυτό με το οποίο η Μαρία η Μαγδαληνή έρανε τον Ιησού και που η μυρωδιά του ήταν τόσο διαπεραστική, ώστε να γεμίσει αμέσως το σπίτι. Το έφερναν από την Ινδία, κόστιζε ακριβά και γι' αυτό έκαναν μια απομίμηση με ένα τοπικό φυτό. Το κιννάμωμο, που μία από τις κόρες του Ιώβ είχε το όνομά του, ήταν ένα δροσερό άρωμα, με λίγη μυρωδιά καμφοράς, που ξεχώριζε από τη σμύρνα, το πολύτιμο προϊόν που εισαγόταν από την Αραβία και από το βάλσαμο, που το αγόραζαν στην Ιεριχώ και που ανέδιδαν και τα δύο πολύ έντονες και βαριές μυρωδιές. Χρησιμοποιούσαν ακόμα και λάδι, μέσα στο οποίο άφηναν να μουσκεύουν φυτά με υπέροχο άρωμα, όπως ο κρίνος, το γιασεμί, το τριαντάφυλλο. Όσο για τον όνυχα, δεν ήταν ορυκτό προϊόν, αλλά το έπαιρναν από το κερατοειδές κάλυμμα, που κλείνει το άνοιγμα του ομώνυμου μαλάκιου.

Όλα αυτά τα προϊόντα τα αγόραζαν από ειδικευμένους τεχνίτες και εμπόρους, αρωματοποιούς άντρες και γυναίκες, για τους οποίους γίνεται πολλές φορές λόγος στην Αγία Γραφή, πάντα ωστόσο με μια ελαφρά δόση ειρωνείας. Και αυτό, διότι φυσικά οι καλύτεροι πελάτες τους ήταν κατεξοχήν γυναίκες που έκαναν ακόλαστη ζωή, χωρίς ωστόσο να είναι οι μόνες. Κι αν καμιά φορά παραδέχονταν ότι μια τίμια γυναίκα μπορούσε να βάλει υπερβολικό άρωμα, δεν θαύμαζαν λιγότερο και εκείνες που δεν κατέφευγαν σε αυτά τα μέσα γοητείας. Ένα από τα τραγούδια που συνόδευαν την αρραβωνιασμένη στο σπίτι όπου θα γινόταν ο γάμος και έπλεκαν το εγκώμιό της, έλεγε: «*Ούτε βάψιμο ούτε*

πούδρα ούτε αλοιφή ούτε λάδι με άρωμα – είναι φτιασίδι. Καθαρή σαν ελαφίνα»[63].

Όλα όσα ξέρουμε για τον καλλωπισμό μάς δίνουν την εντύπωση πως ήταν πιο «πολιτισμένοι» από όσο θα περίμενε κανείς. Και σήμερα ακόμα σε χώρες της Ανατολής, ακόμα και κάτω από τις σκηνές των νομάδων, βρίσκουμε τρόπους ευπρεπισμού, που οι δυτικοί χωρικοί του Μεσαίωνα ούτε καν υποψιάζονταν.

(5) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην αρχαία Ρώμη

Η λατινική λέξη για τα καλλυντικά και τις ουσίες περιποίησης του σώματος και του δέρματος ήταν *cultus*. Περιλάμβανε τα καλλυντικά και τα αρώματα (*mundus*), καθώς και τον εξωτερικό καλλωπισμό που πρόσφεραν τα κοσμήματα (*ornatus*). Και ήταν φυσικό η έννοια αυτή να αποτελεί το κέντρο του ενδιαφέροντος στη ζωή πολλών γυναικών, ιδιαίτερα των πανάκριβων εταιρών του Οβιδίου.

Ο Τερτυλλιανός έφριττε μπροστά στα καλλυντικά, όσο και μπροστά στην περίτεχνη κόμμωση, καθώς πίστευε ότι ήταν μια προσπάθεια να βελτιωθεί το έργο των χειρών του Θεού[64].

Στα μουσεία όλου του κόσμου, που κάποτε ανήκε στη Ρώμη, οι βιτρίνες είναι γεμάτες από καθρέφτες, άδεια βάζα αλοιφής, χτένια, τσιμπιδάκια, φουρκέτες μαλλιών και όλα τα άλλα όργανα

---

[63] Βλ. σελ. 364, Ροπς, Ντ., Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού, μτφρ: Αγγέλου, Ε., εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

[64] Βλ. σελ. 342, Balsdon, S.P.V.D., Ρωμαίες Γυναίκες. Η Ιστορία και τα Έθιμά τους, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1984.

της ρωμαϊκής γυναικείας τουαλέτας. Οι ποιητές μας διαφωτίζουν συμπληρώνοντας τα κενά.

«Αν βλέπατε γυναίκες να σηκώνονται από το κρεβάτι το πρωί θα τις βρίσκατε πιο αποκρουστικές και από πιθήκους. Γι' αυτό όλες τους κλειδώνονται στα δωμάτιά τους και αρνούνται να τις δει άντρας. Γριές μάγισσες και μια στρατιά από υπηρέτριες τόσο άσχημες όσο κι εκείνη, περιτριγυρίζουν την κυρία τους μπλαστρώνοντας το άχαρο πρόσωπό της με ένα σωρό φάρμακα. Γιατί μια γυναίκα δεν χρησιμοποιεί μόνο το κρύο νερό για να διώξει τη νύστα της και να προχωρήσει στη σοβαρή δουλειά της ημέρας. Αντίθετα, αναρίθμητα μαντζούνια και άλλες αλοιφές επιστρατεύονται για να κάνουν την άχαρη όψη της να λάμπει, όπως στις δημόσιες πομπές, έτσι κι εδώ κάθε δούλη έχει ένα διαφορετικό αντικείμενο στο χέρι της: μια ασημένια λεκάνη, μια κανάτα, έναν καθρέφτη, ένα πλήθος από κουτιά, αρκετά για να γεμίσει ένα φαρμακείο, βάζα γεμάτα από διαβολιές, σκόνες για τα δόντια ή μπογιά για το μαύρισμα των βλεφάρων»[65].

Αναμφίβολα, η έντονη αυτή περιγραφή για την τουαλέτα μιας γυναίκας γράφτηκε από άντρα, όπως και οι περισσότερες από τις περιγραφές που έχουμε για τη λειτουργία του ρωμαϊκού ινστιτούτου καλλονής. Στην ελληνιστική κωμωδία – όπως και τον Πλαύτο – δίνονται συμβουλές στις νέες γυναίκες για το μακιγιάζ τους, την κόμμωσή τους και την ενδυμασία τους από την έμπειρη εταίρα ή την προαγωγό ή από έναν άντρα που μιλούσε με βάση την πείρα που είχε από τις γυναίκες ή τουλάχιστον ισχυρίζονταν ότι είχε. Στην ελεγειακή ποίηση – ελληνική και ύστερα ρωμαϊκή – ο ίδιος ο ποιητής είναι αυτός που συμβουλεύει και το τρίτο βιβλίο του έργου Ars Amatoria του Οβίδιου είναι ένα εγχειρίδιο καθοδήγησης, ακριβώς όπως ορισμένα ποιήματα του Προπέρτιου περιέχουν συμβουλές προς τις νέες γυναίκες πώς να παρουσιάσουν τον καλύτερο εαυτό τους. Από την άλλη πλευρά υπάρχουν και οι φαρμακεροί επικριτές των γυναικών, όπως ο Γιουβενάλης, ο Μαρτιάλης και ο Λουκιανός, ο χιουμορίστας του 2ο μ.Χ. αιώνα.

Στους εκατό στίχους που μας σώζονται από το ποίημα του Οβίδιου *Medicamina faciei femineae* («*Τα ψιμύθια του γυναικείου προσώπου*») υπάρχουν άφθονες συνταγές για την παραγωγή αλοιφών. Σε μια από αυτές έπρεπε να ανακατέψει κανείς κριθάλευρο, τριμμένα όσπρια, αυγά, σκόνη από κέρατο ελαφιού,

---

[65] Βλ. σελ. 341, Balsdon, S.P.V.D., Ρωμαίες Γυναίκες. Η Ιστορία και τα Έθιμά τους, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1984.

βολβούς νάρκισσου, μαστίχα, μέλι και σταρένιο αλεύρι από την Τοσκάνη. Σε μια άλλη ψημένα λούπινα, βρασμένα κουκιά, λευκό μόλυβδο, αφρό από κόκκινο νίτρο και ιλλυρικό αγριόκρινο. Για να λευκάνει το πρόσωπό της μια γυναίκα χρησιμοποιούσε λευκό μόλυβδο (*cerussa*), κιμωλία ή μήλινο λευκό (*melinum*). Φυσικά χρειαζόταν και κοκκινάδι, κραγιόν (*purpurissum*). Για τα βλέφαρά της και για να μακραίνει τη γραμμή των ματιών χρησιμοποιούσε μια μαύρη ουσία. Πρέπει επίσης να υποθέσουμε ότι έβαφε τα χείλη της.

Ως πρώτο στρώμα μακιγιάζ χρησιμοποιούσαν μια απαίσια ουσία, που την έπαιρναν από τον ιδρώτα του μαλλιού του προβάτου. Και ο Γιουβενάλης υποστηρίζει ότι ο σύζυγος ήταν εκείνος που υπέφερε τη νύχτα από τη βαριά αρωματισμένη κρέμα με την οποία η γυναίκα του άλειφε το πρόσωπό της και από τις μάσκες που έβαζε στα μάγουλά της. Αυτό ήταν μια προετοιμασία μόνο για το μακιγιάζ, με το οποίο θα δελέαζε τον εραστή της την επόμενη ημέρα.

Η δουλειά των κομμωτριών στη Ρώμη δεν περιοριζόταν μόνο στην περιποίηση της κόμης των κυριών, αλλά έπρεπε ακόμα να αποτριχώσουν την κυρία τους και κυρίως να τη μακιγιάρουν: Το μέτωπο και τα μπράτσα λευκά με τη βοήθεια κιμωλίας και ψιμυθιού, τα μάγουλα και τα χείλη κόκκινα, με τη βοήθεια ώχρας ή λάσπης κρασιού, τα βλέφαρα και το γύρο των ματιών με τη βοήθεια στάχτης ή σκόνης αντιμονίου.

Οι παλέτες τους ήταν συλλογές από δοχεία και φιαλίδια, κατασκευασμένα με αλάβαστρο και με όστρακα χελώνας, από όπου έβγαζαν ανάλογα με τη συνταγή αλοιφές, πομάδες, ψιμύθια. Η κυρία του ρωμαϊκού σπιτιού κρατάει αυτή τη συλλογή κλειδωμένη στο ντουλάπι του νυφικού δωματίου. Το πρωί απλώνει τα καλλυντικά της στο τραπέζι, πλάι στη σκόνη από κέρατο, που χρησιμοποιεί, μιμούμενη τη Μεσσαλίνα, για να ασπρίσει τα δόντια της, αλλά πριν καλέσει τις κομμώτριές της για δουλειά φροντίζει να κλειδώσει την πόρτα της, γιατί ξέρει από τον Οβίδιο, ότι «*η τέχνη δεν κοσμεί το πρόσωπο των γυναικών, παρά μόνο όταν δεν γίνεται αντιληπτή*».

Όταν ξεκινάει για το λουτρό παίρνει μαζί όλα αυτά , τοποθετώντας κάθε δοχείο σε ξεχωριστή θέση, μέσα στις θήκες – που καμιά φορά είναι από συμπαγές ασήμι – του ειδικού κιβωτίου, το οποίο ονομάζουν με το γενικό όνομα capsa ή με τον όρο αλαβαστροθήκη. Κι έτσι το καθημερινό της πρόσωπο βρίσκεται μέσα σε αυτά τα δοχεία, το πρόσωπο που φτιάχνει στο ξύπνημά της, που ξαναφτιάχνει ύστερα από το λουτρό της και που δεν το χαλάει, παρά μόνο τη στιγμή που πάει για ύπνο. «*Κατοικείς, ω*

Γάλλα, ανάμεσα σε μια εκατοντάδα δοχείων και το πρόσωπό που μας δείχνεις δεν κοιμάται μαζί σου» (Μαρτιάλης).

Cura dabit faciem, έγραψε ο Οβίδιος, δηλαδή «*Αν προσέχεις το πρόσωπό σου, θα φαίνεσαι ωραία*».

Οι αρχαίοι Ρωμαίοι γενικότερα ενσωμάτωσαν στην καθημερινή τους ζωή πολλά από τα έθιμα περιποίησης των αρχαίων Ελλήνων. Περίπου το 454 π.Χ., οι Ρωμαίοι άρχισαν να ξυρίζουν το πρόσωπό τους και να κόβουν κοντά τα μαλλιά τους εισάγοντας νέα μόδα. Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν καλλυντικά για το πρόσωπο φτιαγμένα από γάλα και μέλι και ορισμένες φορές από φίνο κρασί. Ορισμένα καλλυντικά προσώπου ήταν φτιαγμένα από καλαμπόκι, αλεύρι και γάλα και αλεύρι σε μείγμα με φρέσκο βούτυρο. Ένα μείγμα κιμωλίας και λευκού μολύβδου χρησιμοποιούνταν σαν καλλυντικό για το πρόσωπο. Τα μάγουλα και τα χείλια τα κοκκίνιζαν με προετοιμασία από βαφές λαχανικών και το χρωματιστό μακιγιάζ το χρησιμοποιούσαν στα βλέφαρα και στα φρύδια.

Αγορασμένα αρώματα έρχονταν είτε από την Ανατολή είτε από την Καπύη της Ιταλίας. Η Seplasia, η αγορά των αρωμάτων της Καπύης, ήταν περίφημη, και το seplasium θεωρούνταν το eau de cologne του ρωμαϊκού κόσμου. Η Ποππαία, που προώθησε ιδιαίτερα τη γυναικεία μόδα στη Ρώμη κατά τη διάρκεια των τριών μόνο χρόνων που έζησε ως αυτοκράτειρα εγκαινίασε ένα άρωμα που φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές. Η δημοτικότητά του συνεχίστηκε και ύστερα από το θάνατό της και πήρε τελικά το όνομά της. Λίγες όμως από τις θαυμάστριές της είχαν τη δυνατότητα να μιμηθούν τον τρόπο με τον οποίο είχε καταφέρει να διατηρήσει την απαλότητα του δέρματός της. Πεντακόσια θηλυκά γαϊδούρια αρμέγονταν καθημερινά, για να χρησιμοποιηθεί το γάλα τους για το λουτρό της.

Τα ρωμαϊκά μπάνια ήταν αξιοθαύμαστα δημόσια κτίρια με χωριστούς χώρους για τους άνδρες και τις γυναίκες. Μετά το μπάνιο, πλούσια έλαια και άλλες προετοιμασίες χρησιμοποιούνταν, ώστε να διατηρούν το δέρμα υγιές και ελκυστικό. Οι Ρωμαίοι είχαν μεγάλη ποικιλία αρωμάτων φτιαγμένα από λουλούδια, κρόκους σατίβους, αμύγδαλα και άλλα συστατικά. Χρησιμοποιούσαν πολλά διαφορετικά βοηθητικά προϊόντα περιποίησης και καλλυντικών ώστε να διατηρήσουν την υγεία, την ελκυστικότητα του δέρματος, των μαλλιών και των νυχιών τους.

«Δεν υπάρχει τίποτα το ωραίο στο να γίνουμε φαλακροί. Καταβεβλημένα από την ηλικία, τα μαλλιά μας πέφτουν, όπως τα φύλλα του φθινοπώρου, που ο κρύος άνεμος τα αποσπά από τα δέντρα. Όταν τα μαλλιά της γυναίκας ασπρίσουν, εκείνη τα βάφει με γερμανικά βοτάνια (Femina cnitiem germanis inficit herbis)[66] και προσπαθεί να βρει με τεχνητά μέσα ένα χρώμα που να είναι καλύτερο από οποιοδήποτε φυσικό. Έχει ένα πλήθος μαλλιών, όλα αγοραστά. Βάζει κάτω τα λεφτά της, και τα μαλλιά μιας άλλης γυναίκας γίνονται δικά της. Τα αγοράζει χωρίς ούτε να κοκκινίσει…».

Αναπαράσταση της Βασίλισσας της Αιγύπτου Κλεοπάτρας.

Ψεύτικα μαλλιά φορούσαν οι γυναίκες που είχαν λεπτά μαλλιά. Περούκες φορούσαν εκείνες που είχαν λίγα μαλλιά (κάποτε τα κατέστρεφαν οι ίδιες κάνοντας αδέξια χρήση στις βαφές ή χρησιμοποιώντας υπερβολικά τις καυτές τσιμπίδες) ή είχαν μεν αρκετά, αλλά δεν τους άρεσε το χρώμα τους και, αντί να καταφύγουν σε βαφή, προτιμούσαν να φορέσουν περούκα. Πρέπει να ήταν αναρίθμητες οι ξανθιές εκείνες Γερμανίδες, που η μοίρα τους ήταν όταν πιάνονταν αιχμάλωτες, να τους κόβουν τα μαλλιά, για να τα πουλήσουν σε όσους έφτιαχναν περούκες στη Ρώμη. Οι γυναίκες της αρχαίας Ρώμης είχαν στην μεγάλη του πλειοψηφία μαύρα ή καστανά μαλλιά, συνεπώς τα ξανθά μαλλιά ασκούσαν πάνω τους ιδιαίτερη γοητεία. Υπήρχαν αναμφίβολα πολλά

[66] Βλ. σελ. 337, Balsdon, S.P.V.D., Ρωμαίες Γυναίκες. Η Ιστορία και τα Έθιμά τους, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1984.

χρώματα ανάμεσα στο κόκκινο και στο κατάξανθο. Της Ποππαίας τα μαλλιά για παράδειγμα ήταν ξανθά και ο Νέρωνας σε ένα ποίημά του τα ονόμαζε «κεχριμπαρένια». Σε ορισμένες περιπτώσεις τα χρώματα αυτά ήταν φυσικά. Συνηθέστερα όμως δεν ήταν. Ακόμα και στην αρχαία εποχή, όταν η γυναίκα ζούσε μια απομονωμένη ζωή, θεωρούσαν ότι ήταν σωστό «να κοκκινίζουν τα μαλλιά τους με στάχτες», για να ευχαριστήσουν τους άντρες τους. Για να βάψουν τα μαλλιά τους ξανθά οι Ρωμαίες χρησιμοποιούσαν μια ουσία που είχε ανακαλυφθεί στην περιοχή του Ρήνου και ονομαζόταν spuma Batava (βαταβικός αφρός) ή pilae Mattiacae (πλακίδια σαπουνιού του Wiesbaden) και αυτή αντιστοιχούσε ασφαλώς με τα «γερμανικά βότανα» του Οβίδιου.

Ο Πλίνιος ο πρεσβύτερος αναφέρει τα συστατικά ενός σαπουνιού, που ανακαλύφθηκε στη Γαλατία, «για το κοκκίνισμα των μαλλιών» (rutilandis capillis), που μπορούσε να το προμηθευτεί κανείς στη στερεή και στην υγρή του μορφή, και χρησιμοποιούνταν στη Γερμανία περισσότερο από τους άντρες παρά από τις γυναίκες. Ήταν ένα μείγμα από λίπος, κατά προτίμηση λίπος κατσίκας, και τέφρας, κατά προτίμηση τέφρα από ξύλο οξιάς[67].

Είναι φυσικό να υποθέσει κανείς ότι αυτό το παρασκεύασμα του Πλίνιου (που περιγράφεται στα σύγχρονα λεξικά – με φοβερή ανακρίβεια- ως «λήθαργος του αργύρου») είναι η βαφή στην οποία αναφέρονται ο Οβίδιος και ο Μαρτιάλης[68]. Ο πειραματισμός όμως δείχνει ότι, ενώ κάνει πλούσια σαπουνάδα και είναι θαυμάσιο σαμπουάν, δεν είναι καθόλου βαφή.

Ότι οι Γερμανοί έβαφαν τα μαλλιά τους είναι απίθανο και δεν μνημονεύεται από τον Τάκιτο στην πραγματεία του για τη Γερμανία. Ότι έλουζαν τα μαλλιά τους με ένα καλό σαμπουάν δεν είναι καθόλου απίθανο. Και αν τα μαλλιά τους ήταν ακάθαρτα όταν τα έλουζαν, και το φυσικό τους χρώμα ήταν το κόκκινο, ένας ξένος μπορούσε πολύ εύκολα να κάνει λάθος και να νομίσει ότι το σαμπουάν είναι βαφή. Αν συνέβαινε αυτό, τότε τα παρασκευάσματα που περιγράφονται από τον Οβίδιο και το Μαρτιάλη, αν και προέρχονταν από τη Γερμανία, πρέπει να ήταν διαφορετικά. Ή πρέπει να υπήρχε κάποιο ακόμα συστατικό στο σαμπουάν του Πλίνιου, συστατικό που δεν είχε αποκαλυφθεί από

---

[67] Βλ. σελ. 338, Balsdon, S.P.V.D., *Ρωμαίες Γυναίκες. Η Ιστορία και τα Έθιμά τους*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1984.

[68] Βλ. σελ. 338, Balsdon, S.P.V.D., *Ρωμαίες Γυναίκες. Η Ιστορία και τα Έθιμά τους*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1984.

τους κατασκευαστές του, πράγμα που θα πρέπει να θεωρηθεί φυσικό, αν υποθέσουμε ότι υπήρχε μια μεγάλη ξένη αγορά για το υλικό αυτό στη Ρώμη. Σύμφωνα με μια ιστορία που μας διηγείται ο Πλούταρχος υπήρχε μια «αλοιφή, που οι γυναίκες την τρίβουν στα μαλλιά τους, για να τα κάνουν χρυσαφιά ή κόκκινα. Η αλοιφή περιέχει ένα λίπος, που γεμίζει ή φουσκώνει τη σάρκα και προκαλεί ένα είδος διαστολής ή πρηξίματος».

Οι άντρες δεν επιδοκίμαζαν πάντοτε την ενέργεια των γυναικών να αλλάζουν το χρώμα των μαλλιών τους, και μας έχει σωθεί ένα ποίημα του Προπέρτιου, όπου ο ποιητής επιτίθεται με δριμύτητα εναντίον της Κυνθίας για το θέμα αυτό. Αν μια γυναίκα έβαφε τα μαλλιά της γαλάζια – που ήταν στο κάτω-κάτω το χρώμα με το οποίο ήταν γνωστό ότι έβαφαν τα σώματά τους οι Βρετανοί – δεν θα γινόταν αντικείμενο θαυμασμού. Γιατί ρωτά ο Προπέρτιος, να πιστέψουμε ότι «*το χρώμα των Βέλγων ήταν καλύτερο από τη φυσική απόχρωση των μαλλιών της Κυνθίας;*»[69]

Επί αυτοκρατορίας υπήρχε βιομηχανία παραγωγής αρωμάτων (που χρησιμοποιούνταν ευρέως ή γινόταν και κατάχρηση ακόμα), καλλυντικών, βαφών, που η παρασκευή τους έγινε πιο εύκολη χάρη την ύπαρξη φτηνών γυάλινων αγγείων για ευκολότερη ανάμειξη των συστατικών τους[70]. Η εισαγωγή αρωμάτων γινόταν από Ινδία, Φοινίκη, Αίγυπτο, Μ. Ασία. Σύμφωνα με ρωμαϊκή ποιητική σύνθεση, οι αισθητικοί της αρχαιότητας είχαν τελειοποιήσει μια πρακτική, που παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με τη σημερινή περμανάντ. Δεν έχουν σωθεί πληροφορίες (ούτε το εν λόγω ποίημα επεκτείνεται σε αυτό) σχετικά με τον τρόπο κατά τον οποίο οι γυναίκες της εποχής ήταν σε θέση να αποκτούν τις μακριές τους μπούκλες, ωστόσο πιθανολογούμε βάσιμα πως οι Ρωμαίοι χρησιμοποιούσαν με αρκετή επιτυχία ένα εργαλείο σαν σίδερο, που το πύρωναν στη φωτιά πριν την κάθε χρήση. Αυτό αποτελεί και την πρώτη επίσημη καταγραφή στην ιστορία της αισθητικής περιποίησης των μαλλιών για τη δημιουργία κυματιστών μαλλιών.

---

[69] Βλ. σελ. 340, Balsdon, S.P.V.D., Ρωμαίες Γυναίκες. Η Ιστορία και τα Έθιμά τους, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1984.

[70] Βλ. σελ. 1352, Παρέτι, Λ., Μπρέτσι, Π., Πετέκ, Λ., Ιστορία της Ανθρωπότητας – Ο Αρχαίος Κόσμος: 1.200 π.Χ. μέχρι 500 μ.Χ, UNESCO, εκδόσεις Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας & ΣΙΑ Ο.Ε., Αθήνα, 1970.

(6) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στις Ισλαμικές χώρες

Οι Άραβες έχουν να παρουσιάσουν μεγάλη και λαμπρή παράδοση στην υγιεινή πρακτική. Η περιποίηση του σώματος ήταν για αυτούς μια τέχνη με πολλά μυστικά και περίπλοκες συνταγές. Συχνά απευθυνόταν στους ανθρώπους εκείνους που μπορούσαν να ανταπεξέλθουν μια πολυδάπανη εμφάνιση. Τα αρώματα, καθώς και όλα τα άλλα προϊόντα ομορφιάς είχαν σχεδιαστεί για την προσωπική καθημερινή τους φροντίδα.

Ξακουστά στον τότε κόσμο ήταν τα σαπωνοποιεία της Συρίας, γεγονός που μας επιτρέπει να υποθέσουμε την ευρεία χρήση του σαπουνιού. Επίσης, η βιοτεχνία αρωμάτων και βαφών υπήρξε πάντοτε πολύ ανθηρή στις ισλαμικές χώρες. Από τα αρχαία ποιήματα γνωρίζουμε ότι οι άνδρες αρωμάτιζαν τα γένια και τα μαλλιά τους και έχουμε πολλές περιγραφές μυροδοχείων γεμάτων μεθυστικά και ακριβά αρώματα. Οι γυναίκες της κομψής άρχουσας τάξης περνούσαν πολύ χρόνο για τον καθημερινό καλλωπισμό τους, χρησιμοποιούσαν άφθονα καλλυντικά, χέννα (*κνα*, για το βάψιμο των μαλλιών), αποτριχωτικές κρέμες, αλείφονταν με αρώματα, χτενίζονταν δοκιμάζοντας συνεχώς νέες, περίπλοκες κομμώσεις. Οι φιλάρεσκες μάλιστα γυναίκες διέθεταν καθρέφτες από στιλβωμένο ορείχαλκο- καθρέφτες που αναφέρονται σε προϊσλαμικά ποιήματα.

Οι Άραβες, όπως άλλωστε και οι Αιγύπτιοι ή οι Ρωμαίοι, χρωμάτιζαν τα μαλλιά τους, έβαφαν τα βλέφαρα και τις βλεφαρίδες, κατσάρωναν τα μαλλιά και χρησιμοποιούσαν άφθονα αρωματικά έλαια για επάλειψη του κορμιού τους. Στην Κόρδοβα, ο περίφημος Ζιρυάμπ, ο Πετρώνιος της Ανδαλουσίας του 9^{ου} αιώνα,

άνοιξε ένα «*πραγματικό ινστιτούτο καλλονής, όπου διδασκόταν κανείς την τέχνη να φτιασιδώνεται, να κάνει αποτρίχωση, να χρησιμοποιεί οδοντόπαστες, να χτενίζεται*»[71].

(7) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην Ινδία

Ένας μέσος αστός άρχιζε την ημέρα του με μια πολύ φροντισμένη τουαλέτα, που οι πολλές φάσεις της ήταν σχεδόν μια ιεροτελεστία. Προκαταρκτικά, για τον καθαρισμό των δοντιών τα έτριβε με μια ρίζα, έπλενε το στόμα και τα μάτια, έβαζε ένα είδος κολλύριου στα βλέφαρα και μασούλαγε κάποια φύλλα από ινδική πιπεριά[72]. Έπαιρνε το μπάνιο του κάθε πρωί στην ειδικά διαμορφωμένη αίθουσα του λουτρού στο σπίτι του ή στις όχθες του ποταμού κοντά στην πόλη. Έτριβε το κορμί του για πολλή ώρα με ένα είδος ξύλινου χεριού αλειμμένου με αρωματισμένη σκόνη, σαπουνιζόταν μόνο κάθε δύο ημέρες με κάποια ουσία που σχημάτιζε αφρό (*φενάκα*), έβαζε λάδι στα μαλλιά του, άλειφε το σώμα του και αφηνόταν στα χέρια συνήθως ενός πεπειραμένου μασέρ για χειρομαλάξεις.

Αργότερα, όταν επέστρεφε στο σπίτι του, ακολουθούσε συνήθως και δεύτερη τουαλέτα. Μετά το λουτρό άλειφε το σώμα του με μια μυρωδάτη αλοιφή, σκόρπιζε στο στήθος ένα καμφορούχο ταλκ, στόλιζε το μέτωπο με κόκκινο αρσενικό και ζωγράφιζε στα μπράτσα του αισιόδοξα σχέδια με σκόνη μόσχου. Έβαφε τα μάτια γύρω-γύρω και άπλωνε μπογιά από λάκα στα χείλη του. Κάθε τρεις ημέρες άλειφε το σώμα του ολόκληρο με λάκα. Κάθε τέσσερις ημέρες ξύριζε το μουστάκι και τα γένια του, ενώ κάθε πέντε ή δέκα ημέρες έκανε αποτρίχωση σε όλο το κορμί του.

Μετά τη σχολαστική καθημερινή καθαριότητα και υγιεινή του σώματος άρχιζε ο στολισμός: έβαζε καθαρά ρούχα αρωματισμένα με λιβάνι, στερέωνε λουλούδια και σειρές από μαργαριτάρια στις μπούκλες των μαλλιών του ή καμιά φορά έβαφε και τα νύχια του[73].

---

[71] Βλ. σελ. 1805, Παρέτι, Λ., Μπρέτσι, Π., Πετέκ, Λ., Ιστορία της Ανθρωπότητας – Ο Αρχαίος Κόσμος: 1.200 π.Χ. μέχρι 500 μ.Χ, UNESCO, εκδόσεις Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας & ΣΙΑ Ο.Ε., Αθήνα, 1970.

[72] Βλ. σελ. 300, Ωμπουαγιέ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ινδία (μέχρι τον 8ο μ.Χ. αιώνα), μτφρ: Αγγέλου Ε, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989.

[73] Βλ. σελ. 301, Ωμπουαγιέ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ινδία (μέχρι τον 8ο μ.Χ. αιώνα), μτφρ: Αγγέλου Ε, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989.

Μασούλαγε ένα μείγμα από μάνγκο, καμφορά και γαρίφαλα για να μυρίζει ευχάριστα η αναπνοή του, το βράδυ άλειφε το πρόσωπο με μυρωδάτη κρέμα και κοιμόταν φορώντας στο κεφάλι στεφάνι από ευωδιαστά λουλούδια.

Η μεγαλύτερη απασχόληση της γυναίκας που διέμενε στο βασιλικό παλάτι ήταν η καθαριότητα του σώματος, ο καλλωπισμός, η αισθητική υγιεινή. Ήξεραν να εκμεταλλεύονται στο έπακρο τα πλεονεκτήματα της υδροθεραπείας, του μασάζ, των αλοιφών και των αρωμάτων, την τεχνική των οποίων είχαν σχεδόν τελειοποιήσει.

Οι υπηρέτριες της πριγκίπισσας, καθώς και μιας οποιασδήποτε κυρίας της άρχουσας τάξης ετοίμαζαν από νωρίς τσίχλες με βάση τα γαρίφαλα, την καμφορά και το καρύδι της αρέκας και τις τύλιγαν σε φύλλα μαλάβαθρου, που είχαν όμορφο γυαλιστερό χρώμα. Έπρεπε να είναι έτοιμες μέσα σε στρογγυλά κουτιά από ελεφαντόδοντο για να τις προσφέρουν στην κυρία μόλις αυτή θα σηκωνόταν.

Περιποίηση της πριγκίπισσας στην αρχαία Ινδία

(Φωτογραφία παρμένη από τη σελίδα 350 του βιβλίου της Ωμπουαγιέ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ινδία (μέχρι τον 8^{ο} μ.Χ. αιώνα), μτφρ: Αγγέλου Ε, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989).

Η παρασκευάστρια αλοιφών έφτιαχνε λεπτεπίλεπτα και σοφά μείγματα: έτριβε ξύλο σαντάλ πάνω σε μια μαλακή και βρεγμένη πέτρα, κοπάνιζε τις σκόνες με ένα γουδοχέρι, μέσα σε μικρά κύπελλα με πόδι, μάλαζε τις κρέμες με λάδια, ανακατεύοντας μαζί τους λουλούδια και αρωματικά φύλλα και κατόπιν τις έφτιαχνε σαν μικρά ξυλάκια. Άλλες υπηρέτριες έπλεκαν γιρλάντες, ετοίμαζαν τα αλειμμένα με αρωματικά λιβάνια ξυλάκια, με τα οποία αρωμάτιζαν τα διαμερίσματα, τα άναβαν και άφηναν πολλή ώρα τα ρούχα, που θα φορούσαν οι πριγκίπισσες πάνω από τον καπνό τους. Άλλες φρόντιζαν για τα απαραίτητα σύνεργα του λουτρού: ξυράφια και τσιμπιδάκια για την αποτρίχωση, νυχοκόπτες, ξυλάκια

για τα αυτιά, ρίζες και κρέμες για την περιποίηση των δοντιών, τρίφτες από έβενο, πηλό ή κόκαλο για να βγάζουν τις ξερές πέτσες του δέρματος, βάζα με αλοιφές και κάθε λογής βαζάκια από τα πιο πολύτιμα υλικά που τα γέμιζαν με μυρωδάτες κρέμες και πούδρες.

Επίσης, μπουκάλια για άρωμα, «βαποριζατέρ» που είχαν στη βάση τους μικροσκοπικές τρύπες και που έκλειναν το στόμιό τους με την άκρη ενός δαχτύλου, πύραυνα σε διάφορα σχήματα που μέσα τους έκαιγαν αρώματα, ο απαραίτητος καθρέφτης και ακόμη το μολύβι, με το οποίο ζωγράφιζαν διάφορα σχέδια στο πρόσωπο και στο σώμα, τα «μπιγκουντί», που χρησιμοποιούσαν σε ορισμένες περιπτώσεις για το χτένισμα, οι χτένες από ελεφαντόδοντο με λεπτά και κανονικά δόντια, που η λεπτεπίλεπτη διακόσμησή τους ήταν το καύχημα των καλλιτεχνών, που τα κατασκεύαζαν, τέλος, τα κουτιά και οι δίσκοι, όπου έβαζαν τα στολίδια και τα κοσμήματα, που τον κατάλογό τους έπρεπε να ελέγχουν κάθε ημέρα οι εντεταλμένοι για τη δουλειά αυτή.

Οι υπηρέτριες, όταν θα έπρεπε να πλησιάσουν τις κυρίες τους, έβαζαν στο στόμα τους ένα αρωματικό χάπι, που ήταν κατασκευασμένο κατά το ένα τέταρτο με κίτρινη αλόη, κατά το άλλο τέταρτο με κανέλλα και κατά το υπόλοιπο μισό με καμφορά. Μόλις όλα ήταν έτοιμα, άρχιζαν πρώτες τη δουλειά, οι γυναίκες που έκαναν τις εντριβές. Την εποχή της μεγάλης ζέστης έστηναν ένα ανάκλιντρο σε σκιερό μέρος του πάρκου και ενώ η πριγκίπισσα ξάπλωνε ο υπηρέτριές της τής μάλασσαν το κορμί και το άλειφαν με μυρωδάτες κρέμες και λάδια, για να μαλακώσει το δέρμα και να σφίξουν οι μυς. Άλειφαν τα μακριά και βαμμένα με χέννα μαλλιά της κυρίας, με κάποιο λάδι για να δυναμώνουν οι τρίχες και να διατηρήσουν τη στιλπνότητά τους.

Έπειτα από αυτό, η πριγκίπισσα έκανε το λουτρό της. Ανάλογα με την εποχή πήγαινε στα λουτρά του γυναικωνίτη, στο ποτάμι ή στη δεξαμενή του πάρκου ή ακόμη κάτω από κάποιο καταρράκτη. Όπου δεν υπήρχαν τρεχούμενα νερά, της έχυναν στο σώμα το αρωματισμένο περιεχόμενο μεγάλων δοχείων με μεγάλη κοιλιά (*καλασά*)[74] και οι υπηρέτριες την έκρυβαν από τα αδιάκριτα βλέμματα κρατώντας γύρω της ένα πτυχωτό παραπέτασμα. Έτριβε και «σαπούνιζε» το σώμα της, έπλεκε τα μαλλιά της και έπλενε τα ούλα της, τρίβοντάς τα με ρίζες και με μια κρέμα που είχε σα βάση το μέλι, τον πολτό φρούτων, το αλάτι και το λάδι. Έπλενε τα μάτια της και το σώμα της με γάλα και με ένα αφέψημα

[74] Βλ. σελ. 347, Ωμπουαγιέ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ινδία (μέχρι τον 8ο μ.Χ. αιώνα), μτφρ: Αγγέλου Ε, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989.

από διάφορες ρίζες. Τις πλύσεις αυτές τις έκανε πολλές φορές την ημέρα τόσο για να δροσίζεται όσο και για λόγους υγιεινής.

Γυναίκα παίρνει το λουτρό της στην αρχαία Ινδία.
(Φωτογραφία παρμένη από τη σελίδα 348 του βιβλίου της Ωμπουαγιέ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ινδία (μέχρι τον 8^{ο} μ.Χ. αιώνα), μτφρ: Αγγέλου Ε, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989).

Μόλις έβγαινε από το λουτρό, της στέγνωναν τα μαλλιά και τα άλειφαν με μαύρο λιβάνι. Η εντεταλμένη να φροντίζει το μαλάβαθρο, της πρόσφερε μια τσίχλα, ενώ ανέμιζαν γύρω της τις βεντάλιες και τα μυγιαστήρια. Της άλειφαν το σώμα με μια κρέμα από *σαντάλ*, το στήθος και τα πόδια με *σαφράν* που είχε το άρωμα μόσχου, και τα πέλματα των ποδιών με διάλυμα λάκας που άφηνε μια σειρά από κόκκινα χνάρια στο πάτωμα, από όπου περνούσε.

Άρχιζε κατόπιν το βάψιμο τόσο του προσώπου όσο και του σώματος. Με ένα ξυλάκι βουτηγμένο σε λάδι, που έβγαινε από το ξύλο της αλόης (*αγκουρού*), το οποίο είχε την ιδιότητα να κολλάει, με ψαλλιδισμένα και διάτρητα φύλλα, σκουρόχρωμη ή κόκκινη λάκα, ζωγράφιζαν διάφορα σχέδια στα μπράτσα, στο στήθος, στους ώμους, στο μέτωπο, στα μάγουλα και στο πηγούνι. Πάνω το μελαψό δέρμα, που του έδιναν μια ροζ απόχρωση με μια κρέμα από *σαντάλ* και μόσχο (*άλεπα*), ξεχώριζαν σχέδια με μαύρο, κόκκινο ή λευκό χρώμα, ανακατεμένο με το ζωηρό πράσινο των ψαλλιδισμένων φύλλων.

Σχημάτιζαν μεγάλους μαύρους κύκλους γύρω από τα μάτια της με ένα κολλύριο (*ανζάνα*) που είχε τη γενική ονομασία *κχολ* και

που η χρήση του ανάγεται στα πολύ παλιά χρόνια[75]. Του έδιναν το σχήμα μολυβιού και ήταν φτιαγμένο από κάποια αρωματισμένη με *σαντάλ* και στερεοποιημένη ζύμη. Η χρήση του είχε γενικευτεί τόσο πολύ, ώστε είχε δημιουργηθεί μια πραγματική αγροτική βιομηχανία, όπου εργάζονταν εξειδικευμένες γυναίκες ολόκληρη την ημέρα. Οι αριστοκράτες το χρησιμοποιούσαν ωστόσο με τη μορφή κρέμας, που τη θεωρούσαν τόσο εξαιρετική, ώστε να τη διατηρούν μέσα σε ειδικά μικρά κουτιά από πολύτιμο υλικό. Άλειφαν με αυτή τα βλέφαρα χρησιμοποιώντας ένα λεπτό ξιφίδιο (*ανζάνα-σαλακά*) από χρυσάφι ή ασήμι, τόνιζαν τα χείλη τους με λάκα και κατόπιν τα ξαναπερνούσαν με μια ορυκτή σκόνη που είχε πορτοκαλί χρώμα (*σαμαράγκα*) και που έκανε τα δόντια να φαίνονται ακόμη πιο άσπρα. Το χειμώνα, για να καταπολεμήσουν τα σκασίματα, άλειφαν τα χείλη με ένα διαλυτικό, που είχε σα βάση το κερί, στο οποίο έδιναν το σχήμα μολυβιού, που έμοιαζε με το σημερινό ρουζ.

Η πριγκίπισσα αφού τέλειωνε την τουαλέτα της, σημάδευε το μέτωπό της με το τελικό σημείο, το *τιλακά*, που το έφτιαχναν με μια σκουρόχρωμη αλοιφή. Μια υπηρέτρια γονατισμένη μπροστά της, της κρατούσε τον καθρέφτη, που ήταν ένα αρκετά ογκώδες αντικείμενο και που αποτελείτο από έναν δίσκο από χρυσάφι. Η μια του όψη ήταν γυαλιστερή και η άλλη είχε μια στρογγυλή προεξοχή, σαν τους κινέζικους καθρέφτες. Ο δίσκος ήταν πλαισιωμένος και μονταρισμένος σε μια λιγότερο ή περισσότερο σκαλισμένη λαβή, τις πιο πολλές φορές από ελεφαντόδοντο.

(8) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στις χώρες της Άπω Ανατολής

Οι άνθρωποι της Άπω Ανατολής έχουν γίνει ευρέως γνωστοί για τα λεπτεπίλεπτα στολισμένα κουστούμια τους, τις τέχνες και τα χειροτεχνήματα, που είχαν φτάσει στον ύψιστο βαθμό τελειότητας, όπως επίσης και για την εμμονή τους με την σωματική υγιεινή και τις σωστές συνήθειες προσωπικής καθαριότητας και περιποίησης.

---

[75] Βλ. σελ. 349, Ωμπουαγιέ, Ζ., Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ινδία (μέχρι τον 8ο μ.Χ. αιώνα), μτφρ: Αγγέλου Ε, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1989.

Κίνα

Τόσο στην Κίνα όσο και στην Ιαπωνία ή ακόμα και στην Ινδία, που εξετάστηκε λίγο παραπάνω, η χρήση καλλυντικών ουσιών για το βάψιμο ιδίως του προσώπου ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη κυρίως στην περιοχή του θεάτρου. Ειδικά σε παραστάσεις με πολεμικές ιεροτελεστίες, το παραδοσιακό μακιγιάζ που χρησιμοποιούσαν οι Ασιάτες διατηρήθηκε σε πολλές χώρες μέχρι και σήμερα.

Κατά την εποχή του δυτικού Μεσαίωνα οι λαϊκοί ηθοποιοί στις ασιατικές χώρες (γελωτοποιοί και ταχυδακτυλουργοί) χρησιμοποιούσαν για μακιγιάζ φυτικά χρώματα και καπνιά. Επίσης, μακιγιάζ συνήθιζαν να φορούν και εκείνοι που έπαιρναν μέρος σε αλληγορικές θρησκευτικές παραστάσεις ή στα μεσαιωνικά μυστήρια (15-16^{ος} αιώνας).

Η ανάπτυξη της κοσμετολογίας του Κινέζικου Βασιλείου διακρίνεται σε τρεις περιόδους. Στο εμβρυακό στάδιο, από τους Xia έως το δυτικό Γιν, τα καλλυντικά και τα αρώματα χρησιμοποιούνταν ευρέως και μπήκαν τα θεμέλια της περιποίησης του προσώπου. Από το Ανατολικό Γιν ως και το τέλος της δυναστείας των Τανγκ τέθηκαν οι βάσεις για την πλήρη ανάπτυξη της ασιατικής κοσμετολογίας και αποτέλεσε εκείνο το κομμάτι του πολιτισμού που μπορούσαν να το απολαμβάνουν ταυτόχρονα τόσο οι άνθρωποι της ανώτερης τάξης όσο και οι κατώτεροι κοινωνικά. Το στάδιο εξέλιξης και περαιτέρω ανάπτυξης καλύπτει την περίοδο της βασιλείας των Γου Νται ως το τέλος της δυναστείας των Κινγκ, όπου σημειώθηκε αλματώδης αύξηση της ζήτησης των καλλυντικών από όλα τα στρώματα του πληθυσμού. Στην αρχαία Κίνα τα όμορφα, καλοφτιαγμένα και καλοβαμμένα νύχια αποτελούσαν βασικό κομμάτι της όμορφης εξωτερικής εμφάνισης.

Ιαπωνία

Το μακιγιάζ προσώπου σε στυλ γκέισα χρονολογείται γύρω στο 1600 μ.Χ. Η κλασική εκδοχή περιλαμβάνει άσπρο πρόσωπο, χείλη βαμμένα σε έντονο κόκκινο χρώμα, μάτια βαμμένα σε σκούρες αποχρώσεις και όμορφα περιποιημένα και στολισμένα μαλλιά.

Δ. Από το Μεσαίωνα μέχρι τον 20ο αιώνα – Η Ύστερη εποχή

(1) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στο Μεσαίωνα

Ως μεσαίωνας ορίζεται εκείνη η περίοδος της ευρωπαϊκής ιστορίας ανάμεσα στην κλασική αρχαιότητα και στην Αναγέννηση και απλώνεται από την πτώση της Ρώμης το 476 μ.Χ. ως το 1450 περίπου. Θεωρείται η πιο μακρόχρονη και «σκοτεινή» περίοδος μεταξύ δύο μεγάλων και χαρακτηριστικών εποχών του πολιτισμού, της κλασικής αρχαιότητας και της Αναγέννησης. Πρόκειται για μια ιστορική εποχή, όπου η θρησκεία έπαιζε κυρίαρχο ρόλο ρυθμίζοντας τις ζωές και τα έθιμα των ανθρώπων. Το θρησκευτικό στοιχείο που κυριαρχούσε την περίοδο αυτή ανέκοψε προσωρινά την - με φρενήρεις ρυθμούς - εξελικτική πορεία της αισθητικής περιορίζοντας την ευρεία χρήση των καλλυντικών, καθώς σε γενικές γραμμές το βάρος δινόταν περισσότερο στην πνευματική ολοκλήρωση παρά στην εμφάνιση. Η τελευταία είχε συνδεθεί με κάτι υλικό-σαρκικό και για το λόγο αυτό πρόσκαιρο και όχι αιώνιο. Κατά λογική συνέπεια θεωρούνταν ως κάτι ασυμβίβαστο με την πνευματικότητα που διακήρυσσε η θρησκεία και επομένως ήταν κάτι άξιο αποδοκιμασίας και περιφρόνησης.

Οι πληροφορίες για τη χρήση των κοσμητικών προϊόντων στην περίοδο του Μεσαίωνα είναι ατελείς, προερχόμενες από αντικείμενα τέχνης, πίνακες ζωγραφικής, χειρόγραφα, συνήθη ή προσβλητικά σχόλια για γυναίκες που «χρωμάτιζαν» το πρόσωπό τους. Σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα η φυσική ομορφιά υμνήθηκε μάλιστα ιδιαίτερα από τους ποιητές. Το γεγονός όμως αυτό δεν στάθηκε ικανό να αποτρέψει τις γυναίκες από το κυνήγι και την απόκτηση της ομορφιάς με τη χρήση καλλυντικών προϊόντων και να αναστείλει γενικά τη χρήση του μακιγιάζ.

Από τις πληροφορίες που έχουν διασωθεί, οι γυναίκες της ανώτερης τάξης προσπαθούσαν να έχουν αφύσικα χλωμό πρόσωπο, που το πετύχαιναν με αφαίμαξη ή με τη χρησιμοποίηση λευκής πούδρας, όπως πολύ χαρακτηριστικά στην Ισπανία του 6ου αιώνα. Αντίθετα, οι γυναίκες της κατώτερης τάξης ή οι κοινές γυναίκες χρησιμοποιούσαν ροζ χρώμα για την επιδερμίδα. Τρεις αιώνες αργότερα στη Γερμανία η ροζέ απόχρωση άρχισε να χρησιμοποιείται και από τις γυναίκες της ανώτερης τάξης. Από τον 11ο αιώνα, η λευκή επιδερμίδα αποτελεί κοινό στόχο όλων πλέον των γυναικών, ώστε ακόμη και οι γυναίκες παύουν να χρωματίζουν ροζέ το πρόσωπό τους. Στη Γαλλία του 15ου αιώνα, οι γυναίκες της ανώτερης τάξης χρησιμοποιούσαν πάστα λευκού χρώματος και σπάνια στο χρώμα του δέρματος. Κατά τη βασιλεία μάλιστα του Καρόλου του 8ου (1483 μ.Χ.), η χρήση του χρώματος διαδόθηκε και καθιερώθηκε.

Επειδή οι γυναίκες της ανώτερης τάξης επεδίωκαν με το μακιγιάζ την εξωπραγματική χλομάδα του δέρματος του προσώπου, το ρουζ χρησιμοποιήθηκε ελάχιστα από αυτές. Ωστόσο, οι συνήθειες για τη χρήση του ρουζ διέφερε από χώρα σε χώρα και από αιώνα σε αιώνα. Οι γυναίκες των Αγγλοσαξόνων περιγράφονται με μάγουλα κόκκινα βαμμένα με αντιμόνιο. Στην Ισπανία τον 6ο αιώνα οι γυναίκες της κατώτερης τάξης μόνο χρησιμοποιούν υγρό ρουζ σε ροζέ απόχρωση μαζί με χρωματισμένη βάση ή και μόνο του. Στη Γερμανία και την Αγγλία το ρουζ χρησιμοποιείται από τις ίδιες κοινωνικά γυναίκες, μόνο που η απόχρωσή του είναι περισσότερο πορτοκαλί. Στην Τοσκάνη οι κυρίες της υψηλής κοινωνίας χρησιμοποιούν απαλό φωτεινό ροζέ ρουζ, σε αντίθεση με τις άλλες που χρησιμοποιούν το γήινο κόκκινο από τις γυναίκες. Το 13ο αιώνα το ρουζ χρησιμοποιείται από όλες τις τάξεις, λιγότερο όμως από ό, τι η χρωματισμένη βάση. Στη Γαλλία του 15ου αιώνα, όλες οι γυναίκες – πιο συχνά ωστόσο, οι κοινές – βάφουν τα μάγουλά τους με πυρρόχρωμο ρουζ, τοποθετημένο συνήθως κυκλικά.

Οι σκιές στα μάτια χρησιμοποιούνται σε διάφορα χρώματα, πράσινο, μπλε, γκρίζο, καφέ. Στην Τοσκάνη του 13ου αιώνα, το μακιγιάζ των ματιών είναι απαραίτητο συμπλήρωμα της όλης εμφάνισης στις γυναίκες της ανώτερης κοινωνικής τάξης. Μερικές φορές το πάνω βλέφαρο περιγράφεται με μαύρο υγρό που τοποθετείται με στικ. Την ίδια περίοδο οι Γάλλοι προτιμούν τα γαλάζια βαμμένα βλέφαρα, ενώ οι Άγγλοι τα γκριζωπά. Η μεγαλύτερη αλλαγή έγινε στα φρύδια, τα οποία μέχρι τον 14ο αιώνα ήταν συνήθως φυσικά. Τον 13ο αιώνα οι Άγγλοι και οι

Γάλλοι ποιητές περιέγραφαν τα φρύδια που ήταν καστανά, στενά και ντελικάτα. Ο θαυμασμός όμως για τα στενά φρύδια αυξήθηκε ιδιαίτερα κατά τον 14ο και 15ο αιώνα και οι γυναίκες που ακολουθούσαν την μόδα αποτρίχωναν τα φρύδια τους σε πολύ στενή γραμμή.

Αποκορύφωμα της μεσαιωνικής θεώρησης της ομορφιάς και της τελειότητας ήταν τα ξυρισμένα στο μέτωπο, κροτάφους και λαιμό μαλλιά, μαζεμένα πίσω και συνήθως καλυμμένα με καπέλο σε κωνικό σχήμα.

Γυναίκα στο Μεσαίωνα

Οι γυναίκες συνήθιζαν να καλύπτουν τα μαλλιά τους με υφάσματα (πέπλα) και απέφευγαν εντελώς τη χρήση του μακιγιάζ. Μέσα από έργα τέχνης, γλυπτά, πίνακες και μικρά χειροτεχνήματα πληροφορούμαστε τη χρήση καλλυντικών ουσιών για τη φροντίδα του δέρματος και των μαλλιών – κυρίως βέβαια για την καθαριότητα και όχι τόσο για την προσπάθεια απόκτησης μιας ελκυστικής και σαγηνευτικής εμφάνισης.

Κατά το Μεσαίωνα το μπάνιο δεν ήταν μια καθημερινή ιεροτελεστία, όπως στην αρχαιότητα, αλλά χρησιμοποιούνταν ωστόσο τα αρωματικά έλαια από εκείνους που είχαν την οικονομική άνεση να τα αποκτήσουν. Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν με εξαιρετική ωστόσο φειδώ καλλυντικά για να βάφουν τα μάγουλα και τα χείλη τους, αλλά ποτέ για τα μάτια. Η κοσμετολογία και η φαρμακευτική διδάσκονταν σαν συνδεδεμένα μαθήματα στα αγγλικά πανεπιστήμια, ενώ δεν ήταν επίσημα χωρισμένα μαθήματα μέχρι και το τέλος του 16ου αιώνα.

Πιθανολογείται ότι χρησιμοποιούσαν κιμωλία για να φαίνεται πιο λευκός ο λαιμός, ώχρα για τα χείλη και τα μάγουλα, καθώς και στάχτη, που έπαιζε το ρόλο σκιάς για τα μάτια – στις εξαιρετικές περιπτώσεις που οι γυναίκες της άρχουσας αποκλειστικά τάξης επέλεγαν να βάψουν τα μάτια τους. Τα μαλλιά ήταν πάντοτε και μόνο μακριά, άλλοτε ίσια και χωρισμένα απλώς στη μέση να πέφτουν λυτά στην πλάτη και άλλοτε υιοθετούνταν πιο περίπλοκες κομμώσεις με χτενίσματα και περίτεχνους κότσους που δένονταν ψηλά στο κεφάλι και σκεπάζονταν από πέπλο.

Τα δημόσια λουτρά χρησιμοποιούνταν κυρίως ως χώρος συνάντησης, κοινωνικών επαφών και ψυχαγωγίας. Μετά το λουτρό ακολουθούσε η διαδικασία της απολέπισης, για να ολοκληρωθεί η περιποίηση του σώματος με επάλειψη του κορμιού με ελαφρά αρωματισμένα αιθέρια έλαια.

Κατά την εποχή των Σταυροφοριών ωστόσο, λόγω της επαφής των Σταυροφόρων με τους λαούς της Ανατολής και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας η χρήση των καλλυντικών γενικεύτηκε εκ νέου.

Μέσα στη χιλιετηρίδα ωστόσο του Μεσαίωνα έχουμε και το Βυζάντιο, του οποίου η ιστορία και ο πολιτισμός κάθε άλλο παρά «σκοτεινοί» θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν.

Η χλιδή είναι φανερή και τα έντονα χρώματα μαζί με τα ποικίλης μορφής στολίδια τόσο της ενδυμασίας όσο και της κεφαλής αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία της εποχής εκείνης. Το μακιγιάζ εμφανίζεται με έντονα χρώματα, φρύδια και μάτια μαυρίζονται, ενώ χαρακτηριστικό είναι και το έντονο περίγραμμα των ματιών.

(2) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην Αναγέννηση

Η Αναγέννηση είναι γνωστή ως η περίοδος εκείνη, κατά την οποία ο δυτικός πολιτισμός έκανε τη μετάβαση από το Μεσαίωνα στη σύγχρονη ιστορία. Είναι γνωστή ως η επανάσταση των τεχνών και των γραμμάτων. Εξαπλώθηκε από την Ιταλία, τον 14^{ο} αιώνα. Έχει διασωθεί πληθώρα έργων πολύς υψηλής αισθητικά τέχνης - κλασικοί πίνακες και λογοτεχνικά κείμενα – που μας πληροφορούν για την τεράστια σημασία που απέδιδαν οι άνθρωποι της εποχής εκείνης στην πράξη περιποίησης του σώματος.

Το πρότυπο της ομορφιάς για την περίοδο αυτή συνοψίζεται στο φωτεινό, λαμπερό και ντελικάτο πρόσωπο, που πλαισιώνεται από κυματιστά, πλούσια ανοιχτόχρωμα μαλλιά, βαμμένα στο χρώμα του χρυσού, του μελιού και του ανοιχτού πορφυρού. Το μέτωπο πλατύ και ψηλό προβάλλεται έντονα και για το λόγο αυτό αποτριχώνεται με ιδιαίτερη επιμέλεια.

Η γραμμή των φρυδιών είναι καμπύλη, τόσο απαλή που μόλις και διακρίνεται, με κοντές, λεπτές τρίχες, πάνω από βλέφαρα βαμμένα σκούρα ή καφετιά. Το σκούρο μαύρο απορρίπτεται, καθώς σκοτεινιάζει το βλέμμα, σε αντίθεση με το καστανό που δίνει ένα απαλό, γλυκό, φωτεινό και ευγενικό βλέμμα. Τα μάτια είναι μεγάλα και στρογγυλέμενα για να δώσουν την εντύπωση της γλυκύτητας και της αγνότητας, ενώ οι βλεφαρίδες είναι λεπτές, κοντές, άτονες, σχεδόν ανύπαρκτες.

Στα μάτια σπάνια χρησιμοποιείται χρώμα, κάτι που θεωρείται ωστόσο απαραίτητο στα μάγουλα για να δώσουν ένα τόνο φρεσκάδας και νεότητας. Το στόμα είναι μικρό με κανονικά χείλη και χρωματισμένο στο ίδιο ρόδινο χρώμα που έχουν και τα μάγουλα. Το χαρακτηριστικό για το μέγεθος του στόματος είναι ότι το χαμόγελο δεν πρέπει να αποκαλύπτει περισσότερα από 5-6 δόντια.

Μία από τις πιο σπάνιες πράξεις της περιόδου αυτής ήταν το ξύρισμα των φρυδιών και της τριχοειδούς γραμμής για να δοθεί μεγαλύτερη έκταση στο μέτωπο. Το γυμνό φρύδι ήταν ένας τρόπος να δώσει στη γυναίκα την εμφάνιση της εξυπνάδας.

Γυναίκα στην Αναγέννηση

Οι γυναίκες για να επιτύχουν το πρότυπο της ομορφιάς της περιόδου αυτής, εξακολουθούν να λευκαίνουν την επιδερμίδα τους με τον δηλητηριώδη λευκό μόλυβδο και τον χλωριούχο ψευδάργυρο, συχνά τοποθετώντας το ένα στρώμα πάνω στο άλλο, είτε για να αποφύγουν τον καθημερινό καθαρισμό προσώπου είτε για να καλύψουν τις ρυτίδες. Οι άνδρες περιστασιακά χρησιμοποίησαν το μακιγιάζ, σε βαθμό που η θηλυπρεπής τους εμφάνιση αποτέλεσε αντικείμενο της κριτικής και

της σάτιρας των ποιητών. Στη Γαλλία οι άνδρες βάφουν το πρόσωπό τους κατά το παράδειγμα του Ερρίκου του 3ου, που κυκλοφορεί στο Παρίσι έντονα μακιγιαρισμένος με λευκή πούδρα, κόκκινα χείλη και μαλλιά καλυμμένα με βιολετιά σκόνη. Συνήθιζαν ακόμη να αποτριχώνουν και τα φρύδια τους.

Τα αρώματα και τα καλλυντικά χρησιμοποιούνταν ευρέως, αλλά τα πολύ βαμμένα χείλη, μάγουλα και μάτια εγκαταλείφθηκαν. Πίνακες αυτής της περιόδου δείχνουν καλοδιατηρημένα φρύδια, χωρίς μακιγιάζ ματιών, και αμυδρά βαμμένα χείλη και μάγουλα. Μεγάλη αξία είχε η φυσική εμφάνιση και οι καλλιτέχνες δημιούργησαν περίτεχνα κοστούμια, συνδυάζοντας τη γραμμή και το χρώμα για να δημιουργεί γοητεία και αρμονία. Τα μαλλιά ήταν καλοχτενισμένα και χρησιμοποιούνταν διακοσμητικά των μαλλιών, όπως κορδέλες, ταινίες, πέπλα, τσιμπιδάκια και πολύτιμες καρφίτσες, πραγματικά έργα τέχνης το καθένα από αυτά.

(3) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στην Ελισαβετιανή περίοδο

Κατά το πρώτο μισό της περιόδου αυτής το μακιγιάζ ήταν πιο διακριτικό από το αντίστοιχο της δεύτερης περιόδου, γεγονός που είναι αρκετά φανερό ιδίως στις γυναίκες της κατώτερης τάξης. Η χρωματισμένη βάση είναι απαλή σε χρώμα λευκό, ροζέ ή του δέρματος, ενώ πολλές γυναίκες προτιμούσαν να χρησιμοποιούν άσπρη πούδρα. Χαρακτηριστικό είναι πως για την κάλυψη των ρυτίδων τοποθετούνταν ένα παχύ στρώμα, αλλά καθώς τις περισσότερες φορές κάλυπταν μόνον το πρόσωπο και σπάνια τον λαιμό, εμφανίζονταν μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο πρόσωπο και τον λαιμό.

Στην Ιταλία, η επιθυμία των γυναικών να λευκαίνουν το πρόσωπό τους τις οδήγησε να χρησιμοποιούν ένα χρωματισμένο παρασκεύασμα από υγρό αρσενικό, που ονομαζόταν “Aqua Toffana” από το όνομα αυτής που το επινόησε. Το «θαυματουργό» αυτό υγρό σταμάτησε να χρησιμοποιείται μετά την εκτέλεση της Toffana, η οποία κατηγορήθηκε για 600 περίπου φόνους γυναικών, που χρησιμοποίησαν το δηλητηριώδες παρασκεύασμά της.

Το ρουζ τοποθετημένο σε μεγάλη περιοχή πάνω στα μάγουλα, ήταν υγρό ή σε μορφή σκόνης, η οποία ανακατεμένη με νερό σχημάτιζε πάνω στο πρόσωπο ένα είδος κρούστας. Για τον χρωματισμό των χειλιών χρησιμοποιούσαν το ίδιο υγρό ρουζ. Οι γυναίκες της ανώτερης τάξης έβαφαν τα χείλη με φωτεινό κερασί, ενώ οι αντίστοιχες των κατώτερων κοινωνικά τάξεων με γήινο κόκκινο. Οι σκιές των ματιών σε κρεμώδη μορφή και σε χρώματα μπλε, καφέ ή γκρίζα, κάλυπταν ένα μικρό μέρος του πάνω βλεφάρου ή σε εξαιρετικές περιπτώσεις όλη την πάνω περιοχή των ματιών μέχρι τα φρύδια, τα οποία με τη σειρά τους σκουραίνονταν περιστασιακά. Το πρότυπο της ομορφιάς της περιόδου αυτής είναι το γεμάτο πρόσωπο, τα σκούρα φρύδια, τα σκούρα στρογγυλεμένα μάτια, το μικρό στόμα με τα κόκκινα βαμμένα χείλη, το διπλοσάγονο, το ψηλό μέτωπο και τα ρόδινα μάγουλα.

Κατά το δεύτερο μισό της περιόδου, το μακιγιάζ καθιερώνεται πλέον και οι γυναίκες το χρησιμοποιούσαν ελεύθερα και φανερά, ιδιαίτερα οι γυναίκες της βασιλικής αυλής, ενώ η φανερή χρήση του από τους άνδρες γίνεται προς το τέλος του αιώνα. Η χροιά της επιδερμίδας είναι απαλή, άσπρη και ρόδινη. Οι κυρίες της αυλής, για να πετύχουν την απόχρωση αυτή, χρησιμοποιούσαν ένα υγρό, που ετοίμαζαν βράζοντας αρωματική

ρητίνη με κρασί και 15 σταγόνες από κάποιο χρώμα. Το μείγμα αυτό, όπως πίστευαν, έφερνε το αίμα στην επιφάνεια του δέρματος δίνοντας στο πρόσωπο ρόδινη λάμψη.

Το στόμα είναι μικρό, με γεμάτα κόκκινα χείλη που το τέλος του αιώνα τα θέλει σε σχήμα καρδιάς με το κάτω χείλος ελαφρά μεγαλύτερο, ενώ σε κάθε πλευρά υπάρχουν δύο μικρές πτυχώσεις, ώστε να δίνεται η εντύπωση μόνιμου χαμόγελου. Άσπρα δόντια πολύ καθαρά, τοποθετημένα σε σειρά, συμπληρώνουν ένα όμορφο στόμα. Τα φρύδια είναι σκούρα, όχι όμως μαύρα. Το διπλοσάγονο εξακολουθεί να θεωρείται στοιχείο ομορφιάς, το πηγούνι όμως προς το τέλος του αιώνα γίνεται πιο λεπτό. Μέτωπο ψηλό, όχι όμως αποτριχωμένο. Τα μάτια είναι γεμάτα και στρογγυλεμένα, ενώ τα μαλλιά είναι σκούρα, καθώς τα ξανθά και τα κόκκινα θεωρούνται πλέον εκτός μόδας.

Γυναίκα στην Ελισαβετιανή εποχή

Αυτό όμως που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα την περίοδο εκείνη είναι η μόδα των “patches”, των μπαλωμάτων δηλαδή, σύμφωνα με την οποία κομμάτια από ύφασμα –συνήθως βελούδο ή σατέν- κομμένα σε διάφορα σχέδια (αστέρια, μισοφέγγαρα, τρίγωνα, κύκλοι) και μεγέθη κολλούνταν πάνω στο πρόσωπο. Στην αρχή η μόδα αυτή υιοθετείται μόνο από τις γυναίκες της αριστοκρατίας, σιγά-σιγά όμως ακολουθείται από όλο και περισσότερες γυναίκες όλων των τάξεων, παρασύροντας στο τέλος ακόμα και τους άντρες.

Κατά την περίοδο βασιλείας της Ελισάβετ Α΄ (1558-1603) ένα από τα πιο διαδεδομένα αξεσουάρ της γυναικείας τουαλέτας ήταν οι προσωπικές μάσκες. Υπήρχαν διάφορες συνταγές για λοσιόν και πούδρες, οι οποίες περιλάμβαναν λιωμένα τσόφλια αυγών, καθαρτικό, βόρακα και αμύγδαλα ή σπόρους παπαρούνας. Ακόμα συνήθης ήταν η χρήση του γάλατος, του κρασιού, του βουτύρου, των φρούτων και των λαχανικών ως βάση των καλλυντικών ουσιών και των αρωμάτων. Οι γυναίκες της εποχής χρησιμοποιούσαν καλλυντικές ουσίες για να δώσουν χρώμα στα μάγουλα και στα χείλη, αλλά το μακιγιάζ στα μάτια δεν ήταν της μόδας. Διάσημα ήταν τα περίπλοκα χτενίσματα και οι περούκες, ακόμα και στους άνδρες.

(4) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στα χρόνια της υπερβολής

Η ιστορία της κοσμετολογίας γνωρίζει τη χρυσή εποχή της κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα, με περίτεχνους κότσους πιασμένους ψηλά στο κεφάλι με χρυσές τρέσες, έντονα πουδραρισμένα πρόσωπα, καθώς και το περίφημο «σημάδι της ομορφιάς», που γινόταν με μολύβι. Η εποχή βασιλείας της Μαρίας Αντουανέτας στη Γαλλία (1755-1793) ονομάζεται η *περίοδος της υπερβολής*. Χαρακτηριστικό είναι μάλιστα αυτό που συνηθίζεται να λέγεται ότι οι κοινές γυναίκες της εποχής φαίνονταν πιο φυσικές από αυτές της αυλής. Το αντίθετο συμβαίνει στην Αγγλία, όπου οι γυναίκες, όσο είναι νέες χρησιμοποιούν τα καλλυντικά με φειδώ, με το πέρασμα όμως της ηλικίας γίνονται τολμηρότερες στην προσπάθειά τους να ανακτήσουν κάτι από τη χαμένη νεότητα.

Γυναίκα στα χρόνια της υπερβολής

Το πρόσωπο εμφανίζεται σαν χρωματισμένη πορσελάνη, λαμπερό, ρόδινο με τη χρησιμοποίηση του ρουζ και του δηλητηριώδους λευκού μολύβδου. Ψεύτικα φρύδια κάνουν την εμφάνισή τους στις αρχές της περιόδου αυτής, ενώ η μόδα των “patches” εξακολουθεί να υπάρχει καθ’ όλη τη διάρκειά του.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι γυναίκες με κάποια κοινωνική θέση έκαναν μπάνιο σε λιωμένες φράουλες και γάλα και ακολουθούσαν υπερβολική καλλυντική διαδικασία. Χρησιμοποιούσαν αρωματική πούδρα φτιαγμένη από κονιορτοποιημένο κουρκούτι σαν πούδρα για το πρόσωπο. Τα χείλη και τα μάγουλα ήταν συχνά έντονα βαμμένα σε ροζ και πορτοκαλί αποχρώσεις. Μικρά μπαλώματα μεταξιού χρησιμοποιούνταν για να διακοσμήσουν το πρόσωπο και να κρύψουν τα όποια σημάδια. Τα φρύδια ήταν καλοσχηματισμένα και ένα γυαλιστερό υποκατάστατο απλωνόταν στα βλέφαρα χωρίς ωστόσο να χρησιμοποιείται πολύ ή έντονο ή σκούρες αποχρώσεις χρώμα πάνω ή γύρω από τα μάτια. Οι άνδρες και οι γυναίκες που είχαν τη δυνατότητα να το κάνουν χρησιμοποιούσαν έντονα

πουδραρισμένες περούκες και πολύπλοκα ρούχα, φιόγκους, σατέν κορδέλες και δαντέλες στο κεφάλι.

Οι τουαλέτες των ανδρών είναι γεμάτες από καλλυντικά και αρώματα, ενώ οι ίδιοι φρόντιζαν να ξοδεύουν όλο το πρωινό τους λευκαίνοντας το πρόσωπο, δίνοντας καμπυλωτό σχήμα τα φρύδια και βάφοντας κόκκινα τα χείλη και τα μάγουλα τους. Η πρωινή φροντίδα περιλαμβάνει επίσης την περιποίηση των μαλλιών και της περούκας, που αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα της εμφάνισης του μοντέρνου

(5) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στα Βικτωριανά χρόνια

Η εποχή αυτή σχετίζεται με τη βασιλεία της Βασίλισσας Βικτωρίας της Αγγλίας (1837-1901). Η μόδα στα φορέματα, χτενίσματα και μακιγιάζ είχε επηρεαστεί από τις κοινωνικές αρχές των Βικτωριανών χρόνων, γνωστή ως μια από τις πιο αυστηρές και περιοριστικές περιόδους της ιστορίας. Μακιγιάζ και περίπλοκη εμφάνιση είχε αποθαρρυνθεί εκτός από τη χρήση της στο θέατρο, όπου ο τεχνητός φωτισμός το επιβάλλει.

Το Βικτοριανό πρότυπο ομορφιάς είναι η αγνή, φυσική όψη του προσώπου, με το μικρό τριανταφυλλένιο στόμα, τα λακκάκια στα μάγουλα και το λεπτό καθαρό περίγραμμα. Στην Αμερική, οι άνθρωποι φρόντιζαν να αντιγράφουν τη μόδα της Ευρώπης. Ο Βικτοριανισμός φαίνεται να απορρίπτει το τολμηρό μακιγιάζ και όχι αυτό καθαυτό το μακιγιάζ, καθώς οι γυναίκες στο σύνολό τους μακιγιάρονται προσπαθώντας να φαίνονται φυσικές με τη χρησιμοποίηση διαφόρων βοηθημάτων. Λευκαίνουν το πρόσωπό τους με άσπρη πούδρα ή μαργαριταρόσκονη, που ήταν δυσδιάκριτη, αλλά πιο ακριβή. Χρησιμοποιούν ρουζ και ελαφρό χρώμα στα χείλη, ενώ σκουραίνουν τα φρύδια. Τα μαλλιά είναι πλούσια, συνήθως σκούρα, χτενισμένα σε μπούκλες.

Γυναίκα στη βικτωριανή εποχή

Παρόλα αυτά δείχνουν ότι ενδιαφέρονταν πολύ για την προσωπική τους φροντίδα. Στο βωμό της διατήρησης της υγείας και της ομορφιάς του δέρματος επιστρατεύονταν μάσκες ομορφιάς και μείγματα από μέλι, αυγά, γάλα, τραχανά, φρούτα και λαχανικά, καθώς και άλλα συστατικά. Οι Βικτωριανές γυναίκες λέγεται ότι τσιμπούσαν τα μάγουλά τους και δάγκωναν τα χείλη τους για να τους δώσουν φυσικό χρώμα, αντί να χρησιμοποιούν χρωματιστά καλλυντικά, όπως κραγιόν ή ρουζ.

Προς το τέλος ωστόσο της Βικτοριανής περιόδου οι γυναίκες απελευθερώνονται από το σοβαρό Βικτοριανό στυλ, επανέρχεται το πουδράρισμα των μαλλιών και αυξάνεται η χρήση των καλλυντικών με μια σημαντική διαφορά: τα καταστρεπτικά συστατικά τους αντικαθίστανται από βότανα, λουλούδια, φυτικά λίπη και έλαια. Το ρουζ μπαίνει πλέον φανερά στα μάγουλα, όπως και το χρώμα στα χείλη, τονίζονται τα μάτια με khol, οι βλεφαρίδες με λάδι ινδικής καρύδας και σκουραίνονται με μάσκαρα. Τα φρύδια είναι τονισμένα, παχιά, με ελαφριά καμπύλη, χωρίς να ενώνονται.

Οι περισσότερες γυναίκες χρησιμοποιούν διακριτικό μεν μακιγιάζ, όχι όμως πια κρυφό. Το τέλος της περιόδου βρίσκει τις γυναίκες χωρισμένες σε αυτές που χρησιμοποιούν φανερά μακιγιάζ και σε αυτές που δεν χρησιμοποιούν ή -κυρίως- προσποιούνται ότι δεν χρησιμοποιούν. Σε γενικότερες γραμμές, η χρήση του φανερού μακιγιάζ συνάντησε σθεναρή αντίδραση, η οποία συνεχίστηκε και στον επόμενο αιώνα. Ήδη από το 1863, πολλά περιοδικά δημοσιεύουν γνώμες και απόψεις για τη χρήση του μακιγιάζ, ενώ παράλληλα εκδίδονται και διάφορα βοηθήματα για την καλύτερη περιποίηση του προσώπου και του σώματος. Στο Παρίσι, αλλά και σε άλλες μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις, ιδρύονται σαλόνια περιποίησης και μακιγιάζ, ενώ κάνουν την εμφάνισή τους και τα μεγάλα καταστήματα καλλυντικών προϊόντων.

(6) Η Ιστορία των Προϊόντων Περιποίησης & Καλλωπισμού στον 20ο αιώνα

1920

Ίσως είναι η πρώτη φορά, από την εποχή των αρχαίων Αιγυπτίων, που η χωρίς περιορισμούς χρήση των καλλυντικών προϊόντων και του μακιγιάζ γίνεται παγκόσμια παραδεκτή κοινωνικά και ηθικά. Σε αυτό συνετέλεσαν η επιταχυνόμενη χειραφέτηση των γυναικών, το σπάσιμο των φραγμών των κοινωνικών τάξεων, η εξέλιξη στην παρασκευή των κοσμητικών προϊόντων, η ελεύθερη διάθεσή τους και γενικά η άνθιση της βιομηχανίας ομορφιάς. Σε όλη τη διάρκεια του αιώνα του αιώνα αυτού, η μόδα του μακιγιάζ διαφοροποιήθηκε πολλές φορές δημιουργώντας κάθε φορά ένα καινούριο στυλ γυναικείας ομορφιάς. Στις αρχές του αιώνα η γυναίκα εμφανίζεται αρκετά ελεύθερη στη χρήση του μακιγιάζ, το οποίο όμως εξακολουθεί να επηρεάζεται από το στυλ των τελευταίων χρόνων του 19ου αιώνα.

Η επιδερμίδα είναι λευκορόδινη και συνιστάται μάλιστα για τη διατήρηση της λευκότητάς της η αποφυγή έκθεσής της στον ήλιο.

Η τοποθέτηση του ρουζ γίνεται ανάμεσα από δύο πουδραρίσματα, ώστε το κόκκινο και το άσπρο να ανακατεύονται και να δίνεται η εντύπωση του φυσικού ρόδινου χρώματος, που προέρχεται από μια εξαιρετική αιματική κυκλοφορία κάτω από ένα υπέροχο δέρμα. Τα μάτια είναι μεγάλα, φωτεινά, με φρύδια παχιά και καλοβαμμένα, που σχηματίζουν ένα τέλειο τόξο. Απορρίπτονται τα ευθύγραμμα φρύδια, γιατί δίνουν έκφραση έκπληξης στο πρόσωπο, όπως επίσης και τα ενωμένα πάνω από τη μύτη γιατί το σκληραίνουν. Το στόμα είναι μικρό με γεμάτα

χείλη. Ιδιαίτερη φροντίδα συνιστάται για τα χείλη, ώστε να είναι κόκκινα χωρίς τη χρήση χρώματος.

Κοντά στο 1920, η βιομηχανοποίηση έφερε μια νέα ευημερία πρώτα στην Αμερική και τη συνέχεια και σε όλο τον υπόλοιπο δυτικό κυρίως κόσμο. Οι γυναίκες είχαν επηρεαστεί από τα ρούχα, το μακιγιάζ και το χτένισμα των σταρ των ταινιών του βωβού κινηματογράφου.

Γυναίκα στη δεκαετία του ‘20

Ως αποτέλεσμα αυτού άρχισαν να κουρεύουν τα μαλλιά τους πολύ κοντά και να χρησιμοποιούν σκιές ματιών, καθώς και κραγιόν και ρουζ. Οι φιγούρες της μόδας εκείνης της εποχής ήταν αυτές με τα έντονα βαμμένα χείλη, ενώ ήταν πολύ σύνηθες να χρησιμοποιείται σκιά ματιών στο μέρος κάτω από το κάτω χείλος. Άρχισαν να κατασκευάζονται ποικιλίες από κρέμες, λάδια και λοσιόν για το δέρμα, τα μαλλιά και τη φροντίδα του δέρματος.

Από το 1920 διαφοροποιείται η εικόνα της γυναικείας ομορφιάς. Τα φρύδια αποτριχώνονται τελείως και ξανασχηματίζονται με μολύβι σε μια λεπτή και αρκετά καθοδική γραμμή προς το τελείωμά τους. Τα μάτια σκιάζονται ιδιαίτερα το βράδυ, ενώ για την ημέρα χρησιμοποιείται η λανολίνη πάνω στα βλέφαρα, για να δώσει λάμψη. Το στόμα είναι μικρό, με χείλη γεμάτα που σχηματίζουν τόξο βαμμένα με έντονο κόκκινο χρώμα. Φυσικές ελιές τονίζονται με το μολύβι των φρυδιών ή δημιουργούνται ψεύτικες σαν σημάδι ομορφιάς.

Τα συνθετικά προϊόντα των αρχών του 20ου αιώνα δεν παρουσιάζουν την πολυπλοκότητα των φυσικών, που συνήθιζαν να χρησιμοποιούν οι αρωματοποιοί. Αν και ενδιαφέροντα, φαντάζουν βαριά και πολλές φορές δυσάρεστα. Για να διορθώσουν την αίσθηση αυτή, οι κατασκευαστές τους, δημιούργησαν αρμονικά μείγματα με φυσικά προϊόντα και συνθετικά μόρια, που αποτελούν και τις πρώτες βάσεις της σύγχρονης αρωματοποιίας.

Και ενώ οι χημικοί προσπαθούν, καταρχήν, να κατανοήσουν τη φύση, οι αρωματοποιοί μέσα από τη χρήση των συνθετικών προϊόντων απαλλάσσονται από την υποχρεωτική αναφορά στη «φύση» και ανοίγουν νέους ορίζοντες δημιουργίας. Έτσι, το κεχριμπάρι της αρωματοποιίας που χρησιμοποιείται σα βάση, δεν έχει καμία σχέση με το κίτρινο κεχριμπάρι, που είναι απολιθωμένη ρητίνη, αλλά ούτε και με το ζωικό ήλεκτρο (άμβρα), που προκύπτει από τους λίθους που σχηματίζονται στα έντερα φυσητήρων. Αποτελεί την πρώτη αφηρημένη οσμή της αρωματοποιίας, που γεννιέται με την εφεύρεση της βανιλλίνης. Με έναν απλό συνδυασμό βανιλλίνης (συνθετικό προϊόν) και λάβδανου (φυσικό προϊόν) δημιουργείται μια οσφρητική συμμαχία, πάνω στην οποία βασίστηκαν πολλά μυθικά αρώματα[76].

Οι αρωματοποιοί των αρχών του αιώνα διστάζοντας ανάμεσα στο αφηγηματικό και το παραστατικό ύφος, δίνουν τελικά στα αρώματά τους απλά ονόματα λουλουδιών: *Rose, Pois de Senteur, Violette, Héliotrope, Cyclamen*, ή ονόματα που έχουν κάποια σημασία: *Ambre Antique, Faisons un Rêve, Quelques Fleurs, Coeurs de Jeannette, Chypre, N' aimez que Moi, Après l' Onde*. Έτσι, μέσα από την αβεβαιότητα της δημιουργίας και την πρόοδο που συντελείται, αναδύονται τα αρχέτυπα του 20ου αιώνα. Με αφορμή το άρωμα *L' Effleurt* (1907), αποτέλεσμα της αγαστής συνεργασίας Coty και Lalique, γνωστού υαλοτέχνη και

[76] Βλ. σελ. 7, Ellena, J.C., Το άρωμα, από τη σειρά Que sais-je, μτφρ: Παρασκευά Β., εκδόσεις Το Βήμα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2007.

κοσμηματοπώλη, δημιουργείται το πρώτο μπουκάλι στην παγκόσμια ιστορία των αρωμάτων.

Ο έτερος σημαντικός άντρας στην ιστορία των αρωμάτων των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα, ο Πωλ Πουαρέ, ιδρύει τον οίκο «Les Parfums de Rosine» και αντιλαμβανόμενος τη σημασία που πρόκειται να διαδραματίσει η χημεία στην παρασκευή των αρωμάτων, προσλαμβάνει πρώτος έναν χημικό-αρωματοποιό, τον Μωρίς Σαλέρ. Μεταξύ 1910 και 1925, δημιουργούνται 50 πρωτότυπα αρώματα, αρχικά από τον Σαλέρ και εν συνεχεία από τον Ανρί Αλμέρας. Οι συσκευασίες προέρχονται από τη σχολή τέχνης – το Ατελιέ της Μαρτίν – του Πωλ Πουαρέ και τα περισσότερα φιαλίδια σχεδιάζονται από τον ίδιο[77].

Οι δεσμοί που δημιουργούνται την εποχή αυτή μεταξύ αρώματος, υψηλής ραπτικής και εμπορικού σήματος θα παραμείνουν αδιάρρηκτοι. Στις αρχές της δεκαετίας ’20, η έλευση σχεδιαστών μόδας, όπως οι αδελφές Καγιό, η Κοκό Σανέλ, η Ζαν Λανβέν, η Ζαν Πακέν, ο Ζαν Πατού, ο Λυσιέν Λελόνγκ και η Μαντλέν Βιονέ, ταράζει τα νερά της συντεχνίας των αρωματοποιιών.

Ο οίκος των αδελφών Καγιό προτείνει διάφορα αρώματα μόνο στο κατάστημά του και μόνο στις καλύτερες πελάτισσές του. Τα ονόματα των αρωμάτων αυτών είναι *Marriage d’ Amour, La Fille du Roi de Chine, Bel Oiseau Bleu*.

Η Κοκό Σανέλ, που κατά τον Πωλ Πουαρέ συμβολίζει την αθλιότητα της πολυτέλειας, απευθύνεται την εταιρεία Rallet για να προτείνει με τη σειρά της ένα άρωμα. Η αγάπη της για τη λιτότητα είχε κάνει ήδη τη Σανέλ διάσημη. Εκφράζει την άποψή της για το άρωμα και τη φιάλη λέγοντας: «*Αν ήμουν αρωματοποιός θα έβαζα τα πάντα στο άρωμα και τίποτα στην εμφάνιση…και για να είναι το*

[77] Βλ. σελ. 9, Ellena, J.C., Το άρωμα, από τη σειρά Que sais-je, μτφρ: Παρασκευά Β., εκδόσεις Το Βήμα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2007.

άρωμά μου ασυναγώνιστο, θα ήθελα να κοστίζει πανάκριβα»[78]. Το 1921 γεννιέται το περίφημο *Chanel No 5*.

Η Ζαν Λανβέν προσλαμβάνει τον Αντρέ Φρες, αρωματοποιό και γιο του αρωματοποιού του παριζιάνικου οίκου «La Marquise de Luzy». Το 1927, δημιουργεί το *Arpège* και λίγο αργότερα το *Scandale*. Ο Ζαν Πατού, άλλος διάσημος μόδιστρος, προσλαμβάνει τον αρωματοποιό Αλμέρας, που είχε ήδη αποχωρήσει από τον οίκο «Les Parfums de Rosin» και δημιουργεί γι' αυτόν αρώματα με αμερικάνικα ονόματα: *Coctail*, *Colony* και *Joy*.

Ο πιο παραγωγικός από τους μόδιστρους-αρωματοποιούς παραμένει ο Λυσιέν Λελόνγκ. Πρωτοτυπεί δίνοντας έμφαση στα φιαλίδια και λανσάρει 40 αρώματα μεταξύ 1925 και 1950.

Τέλος, η Μαντλέν Βιονέ, η πλέον νεωτερίστρια, δημιουργεί τα μοντέλα της απευθείας πάνω στις γυναίκες και υπογράφει τα αρώματά της διπλασιάζοντας τα ονόματα μητροπόλεων: *Paris Paris, New York New York, Milan Milan*.

Το 1925 στη Διεθνή Έκθεση Διακοσμητικών Τεχνών και Βιομηχανίας, αρωματοποιοί και μόδιστροι συναγωνίζονται σε έμπνευση και φαντασία. Οι αρωματοποιοί που διακρίνονται είναι ο Guerlain, που δημιουργεί το *Shalimar*, ειδικά για την περίσταση, ο Lubin, που παρουσιάζει το αξεπέραστο *Eau de Lubin*, ο Πιβέρ που προσφέρει τη μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων, καθώς και ο οίκος «Les Parfums de Rosine» του μεγάλου μόδιστρου Πωλ Πουαρέ.

1930

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, οι άνδρες και οι γυναίκες επηρεάζονται πλέον σχεδόν αποκλειστικά από τα ΜΜΕ, που εισβάλλουν δυναμικά στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Οι εφημερίδες, τα περιοδικά, το ραδιόφωνο, όπως και ο κινηματογράφος κρατούσαν τους ανθρώπους ενήμερους για τη μόδα στις ΗΠΑ, καθώς και σε όλο τον κόσμο. Το 1931 η διεθνής οικονομική κρίση επηρεάζει και τη Γαλλία. Με τον ερχομό του Λαϊκού Μετώπου στην εν λόγω χώρα, το 1936, τα όνειρα ξαναζωντανεύουν. Εμφανίζονται τα πρώτα είδη ευρείας κατανάλωσης (σαμπουάν, κρέμες, αντιηλιακά λάδια), που η μυρωδιά τους θα χαραχτεί στη μνήμη μας.

---

[78] Βλ. σελ. 10, Ellena, J.C., Το *άρωμα*, από τη σειρά Que sais-je, μτφρ: Παρασκευά Β., εκδόσεις Το Βήμα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2007.

Τα μόνιμα σπαστά μαλλιά έκαναν δυνατό για τις γυναίκες να έχουν μεγαλύτερη ποικιλία στα χτενίσματα. Διάσημη σταρ ξεκίνησε τη διάσημη τάση των πλατινένιων μαλλιών, λεπτό μολύβι, καμπυλωτά φρύδια και φωτεινό χρώμα στα χείλη και στα μάγουλα, ενώ τα στιλπνά μαλλιά, καθώς και το περιποιημένο, καλοφτιαγμένο μουστάκι αποτελούσαν στοιχεία εκ των ων ουκ άνευ για μια ελκυστική εξωτερική εμφάνιση για τους άνδρες.

Ήδη από το 1930, η επιχείρηση «ομορφιά» γίνεται μια ακμαία βιομηχανία, το μακιγιάζ είναι πιο τέλειο και τα χρώματα είναι καλύτερα και περισσότερα, ενώ τα περιοδικά δίνουν συμβουλές για την καλύτερη χρήση του μακιγιάζ. Έτσι, δημιουργείται το “Sophisticated look”, που είναι ένα στυλ εξεζητημένο με φρύδια αποτριχωμένα και βαμμένα σε σχήμα λεπτού τόξου. Οι βλεφαρίδες μαυρίζονται, ενώ στα βλέφαρα τοποθετούνται σκιές σε μπλε, πράσινο, βιολετί, καφέ, μαύρο και ασημί χρώμα. Το στόμα είναι πιο μεγάλο, αρκετά τονισμένο το τόξο των χειλιών. Το χρώμα είναι φωτεινό, έντονο κόκκινο. Ήδη οι τολμηρές γυναίκες χρησιμοποιούν ψεύτικες βλεφαρίδες, ενώ χρησιμοποιείται το ειδικό ψαλίδι για το γύρισμα των φυσικών βλεφαρίδων. Η μάσκαρα υγρή ή στερεοποιημένη είναι σε μπλε, πράσινο-μπλε, καφέ και μαύρο χρώμα.

Γυναίκα στη δεκαετία του ‘30

Ο Coty είναι αυτός που θα κυριαρχήσει σχεδόν ολοκληρωτικά στη δεκαετία ‘30 στο πεδίο των αρωμάτων. Η επωνυμία Coty θα επιβιώσει στις ΗΠΑ και είναι ακόμα και σήμερα η μεγαλύτερη και πιο γνωστή αρωματοποιία μαζικής παραγωγής. Στο Παρίσι, με την άφιξη της αμερικανίδας Elizabeth Arden και της ιταλίδας Έλσα Σκιαπαρέλι, τα φιαλίδια γίνονται παραστατικά, συχνά ασυνήθιστα, τολμηρά και περιπαικτικά. Ο σουρεαλιστής ζωγράφος Salvador Dali, για χάρη της φιλίας που τον συνδέει με την Έλσα Σκιαπαρέλι, σχεδιάζει το μπουκάλι *Roy Soleil*. Η θήκη είναι ένα χρυσό κοχύλι που περικλείει με ευρηματικό τρόπο ένα

φιαλίδιο με θέμα τη θάλασσα. Το πώμα του έχει το σχήμα του ήλιου και μία από τις ακτίνες του βυθίζεται στο άρωμα και χρησιμοποιείται σα σταγονόμετρο για τον αρωματισμό.

1940

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επηρέασε σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων, αλλά και την εξωτερική εμφάνιση αυτών. Η μόδα, βαθιά επηρεασμένη από τις συνθήκες – οι περισσότεροι νέοι άντρες υπηρετούσαν ήδη στα πολεμικά μέτωπα ανά τον κόσμο – απέρριπτε κάθε περιττή πολυτέλεια και το μόνο που απαιτούσε ήταν ένα καλοξυρισμένο πρόσωπο, κοντοκουρεμένα μαλλιά και καλοσιδερωμένες στολές.

Για τις γυναίκες, ο κινηματογράφος αποτέλεσε τον πλέον αξιόπιστο οδηγό για τη μόδα στα ρούχα, στα χτενίσματα και στο μακιγιάζ. Οι γοητευτικές γυναίκες της δεκαετίας του ’40 ντυνόντουσαν από σχεδιαστές. Τα μαλλιά και το μακιγιάζ επιμελούνταν από επαγγελματίες στυλίστες και καλλιτέχνες. Όταν το στυλ αυτό εμφανίστηκε στη μικρή οθόνη της τηλεόρασης εκατομμύρια γυναίκες ανά τον κόσμο το αντέγραψαν. Για παράδειγμα, το φυσικό, λίγο καμπυλωτό φρύδι, η λεπτή σκιά και η έντονη μάσκαρα προτιμούνταν να συνδυάζονται με καλοδιατηρημένη εμφάνιση. Το περίγραμμα των χειλιών επιτρεπόταν να παραμείνει φυσικό και το χρώμα για τα χείλη και τα μάγουλα απάλυνε. Παρόλο που υπήρχαν ελλείψεις αγαθών και προϊόντων λόγω του συνεχιζόμενου πολέμου, οι πωλήσεις καλλυντικών και προϊόντων περιποίησης συνέχισαν να αυξάνονται.

Το μακιγιάζ της δεκαετίας του ’40 σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία, εμφανίζεται φυσικότερο και απλούστερο εξαιτίας της εμπόλεμης κατάστασης. οι προτεραιότητες της ζωής αλλάζουν, η γυναίκα αναγκάζεται να βγει από το σπίτι, να δουλέψει, να αγωνιστεί. Έτσι, το πρόσωπο γίνεται πιο φυσικό με κυρίαρχο στοιχείο του τα φρύδια, που είναι πιο παχιά και σε σχήμα τόξου. Τα χείλη είναι μεγαλύτερα και τονίζονται με θερμά κόκκινα χρώματα. Τα μάτια διακριτικά έχουν τονισμένες τις βλεφαρίδες με μάσκαρα.

Στο τέλος της δεκαετίας, ξαναζεί η μόδα των “patches”, τα οποία διατίθενται πολλά μαζί σε κουτάκια με διάφορα σχέδια, ώστε να χρησιμοποιείται κάθε φορά και διαφορετικό σχήμα. Τα σχέδια ήταν αστέρια, τρίγωνα, καρδιές, μισοφέγγαρα, βέλη και πολλά άλλα και σκοπό είχαν φυσικά να προσελκύσουν την προσοχή στην ωραία εμφάνιση του ατόμου.

Στο τέλος του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου, τα αρώματα αποτελούν προνόμιο της μπουρζουαζίας. Την εποχή αυτή κυκλοφορούν το *Chypre* του Coty, το *Quelques Fleurs* του Houbigant, τα *Mitsouko*, *Heure Bleue*, *Shalimar* και *Vol de Nuit* του Guerlain, το *Tabac Blond* του Caron, το *No 5* της Chanel, το *Arpège* της Lanvin, καθώς και το *Tabu* του Dana. Οι καινούριες δημιουργίες είναι το *Femme*, που αποτελεί τη συμβολή του Μαρσέλ Ροσά στην Απελευθέρωση, και του οποίου εμπνευστής είναι ο ανεξάρτητος δημιουργός αρωμάτων Έντμοντ Ρούντνιστκα, το *Bandit* του Πιγκέ, μια σύνθεση της Ζερμέν Σελλιέ, και το *Miss Dior* του Ζαν Καρλ. Το Παρίσι ξαναγίνεται το επίκεντρο όλων των νέων τάσεων στη μόδα των αρωμάτων, των καλλυντικών και των προϊόντων περιποίησης.

1950-1960

Η μεταπολεμική ευημερία καθίσταται υπεύθυνη για την ανανέωση του ενδιαφέροντος στη μόδα, στα ρούχα, στην κόμμωση και στο μακιγιάζ. Οι ευρωπαίοι σχεδιαστές άσκησαν σημαντική επιρροή στην ενδυμασία και στα χτενίσματα. Ινστιτούτα καλλονής εξοπλισμένα με όλες τις υπηρεσίες γνώρισαν ιδιαίτερα μεγάλη άνθιση και η φροντίδα του δέρματος και το κλινικό μακιγιάζ ήρθαν στο προσκήνιο.

Οι περισσότερες οικογένειες χρησιμοποιούσαν μια μεγάλη συλλογή προϊόντων περιποίησης και καλλυντικών παρά ποτέ. Επίσης, πολλά ινστιτούτα ομορφιάς στην Αμερική προσέφεραν

φροντίδα του δέρματος και μασάζ, ενώ το στιλιζάρισμα των μαλλιών αποτελούσε την κύρια πηγή εισοδήματος. Οι βιομηχανίες καλλυντικών προσέφεραν στους καταναλωτές, μια διευρυμένη επιλογή καλλυντικών και χρωμάτων. Φον-ντε-τεν ή βάσεις μακιγιάζ, καθαριστικά, κρέμες, λοσιόν, υδατικά και μια ποικιλία κραγιόν, ρουζ για τα μάγουλα και σκιές ματιών κατέκλυσαν την αγορά. Πολλοί διάσημοι σταρ του κινηματογράφου επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό το μακιγιάζ και τα χτενίσματα της εποχής. Τα γεμάτα χείλη και φρύδια αποτελούσαν το σήμα κατατεθέν της μόδας.

Η τάση στο μακιγιάζ του 1950 σύμφωνα με τη Vogue είναι φωτεινό, γεμάτο ζωντάνια δέρμα, σκούρα χείλη και μάγουλα χωρίς ρουζ. Η στερεοποιημένη πούδρα επιστρέφει. Την εποχή αυτή μια εταιρεία (Gala) ξεπέρασε τα όρια των χρησιμοποιούμενων καλλυντικών προϊόντων με τη δημιουργία του μπεζ make-up, πράγμα αδιανόητο μέχρι τότε. Σε αυτό συνετέλεσε η αντίληψη ότι το make-up δεν πρέπει να αποσκοπεί στην απόδοση μιας στερεότυπης απόχρωσης στο δέρμα, αλλά να το τονίζει, αφού κάθε δέρμα μπορεί αν είναι ελκυστικό στη δική του απόχρωση, και καθώς οι άνθρωποι έχουν πια τη δυνατότητα να ταξιδεύουν άνετα παντού και να εκτίθενται στον ήλιο, οι σκουρότερες αποχρώσεις του δέρματος άρχισαν να θεωρούνται ωραίες, με τη χρησιμοποίηση ωστόσο ανοιχτότερων χρωμάτων να δημιουργούν γοητευτική εμφάνιση.

Η μεγάλη όμως επανάσταση γίνεται στο μακιγιάζ των ματιών, που για την εποχή αυτή είναι αφύσικα επιθετικό. Σκιές, μολύβια, μάσκαρα και πάνω από όλα το περίγραμμα των ματιών δημιουργούν το στυλ των ελαφίσιων ματιών (doe-eyes look), το οποίο ξεκίνησε στο τέλος της δεκαετίας του 1940.

Με μολύβι περιγράφονται τα μάτια σε αμυγδαλωτό σχήμα, προεκτείνονται οι γωνίες, το πάνω βλέφαρο σκιάζεται με χρώματα που συνδυάζονται με τον χρωματικό τύπο του ατόμου, οι βλεφαρίδες σκουραίνονται με μάσκαρα, το χρώμα του οποίου είναι ανάλογο των σκιών που χρησιμοποιήθηκαν στο βλέφαρο. Τα χείλη υποβαθμίζονται, ενώ τα φρύδια λεπτά, βάφονται σχηματίζοντας

ανοδικότητα που ακολουθεί το σχήμα των ματιών. Με την έμφαση που δίνεται στα μάτια, η αγορά κατακλύζεται από μάσκαρα, σκιές ματιών και μολύβια, όλα σε συνδυασμένες αποχρώσεις. Με μπλε, π.χ. eye-liner χρησιμοποιούνται σκιές σε μωβ και βιολετί χρώμα, με βιολετιά μάσκαρα.

Η δεκαετία του ’60 χαρακτηρίζεται από πολλές εναλλαγές στο μακιγιάζ, ιδιαίτερα στο μακιγιάζ των ματιών, τα οποία είναι το κυρίαρχο στοιχείο του προσώπου της εποχής αυτής. Το φυσικό μακιγιάζ, που επανεμφανίζεται από καιρό σε καιρό πιθανόν σαν αντίδραση εναντίον των πολύ εξεζητημένων κατά καιρούς τάσεων, είναι στη μόδα στις αρχές της δεκαετίας, αλλά η φυσικότητά του θα μπορούσε να θεωρηθεί σχετική. Τα παιδιά των λουλουδιών, οι “hippies”, υποστηρικτές της φυσικής, της ανέμελης ζωής, εκπροσωπούν το φυσικό μακιγιάζ, με πρόσωπο τρυφερό, δροσερό με λίγο ή σχεδόν καθόλου μακιγιάζ, με λουλούδια στο πρόσωπο και στο σώμα. Τα μάτια εξακολουθούν να τονίζονται, το πάνω βλέφαρο περιγράφεται με παχιά μαύρη γραμμή, φωτίζεται με γαλαζοπράσινο χρώμα και σκιάζεται με σκούρο καφέ. Τα φρύδια βάφονται μαύρα, ενώ οι γωνίες του πάνω χείλους τονίζονται δίνοντας στα χείλη ανοδικό σχήμα. Γύρω στο 1963 κάνουν την εμφάνισή τους τα “blushers”, που είναι ρουζ σε κρεμώδη και στερεοποιημένη μορφή. Οι απαλοί τόνοι τους στην περιοχή των φρυδιών, στο μέτωπο, στη μύτη, στο πηγούνι και στη γραμμή των μαλλιών δίνουν φυσική, λαμπερή εμφάνιση γεμάτη υγεία. Αυτή τη χρονιά τα χείλη είναι άτονα. Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται είναι τα παστέλ, και κυρίως οι ροζέ αποχρώσεις. Στα μάτια έχει εγκαταλειφθεί το αμυγδαλωτό σχήμα, τονίζεται περισσότερο το κέντρο τους με eye-liner, οι σκιές είναι φωτεινές για το κινητό βλέφαρο, ενώ οι γκριζωπές και γενικά οι σκούρες συγκεντρώνονται στην πτυχή του ματιού. Οι βλεφαρίδες

μαυρίζονται όπως και τα φρύδια. Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας το παραμελημένο στοιχείο του προσώπου είναι τα χείλη, το 1965 τα φρύδια είναι αυτά που αρχίζουν να παραμελούνται ή και να αποτριχώνονται. Τα μάτια εξακολουθούν να αποτελούν το κύριο στοιχείο του όλου μακιγιάζ. Στο πάνω βλέφαρο η γραμμή του eye-liner αρκετά πλατιά, σε σκούρο χρώμα προεκτείνεται έξω από τη γωνία των ματιών, το κινητό βλέφαρο φωτίζεται με λευκό στρώμα μάσκαρα. Η ιδιαίτερη έμφαση που δίνεται στα μάτια δημιουργεί και κάποια στυλιζαρισμένα μακιγιάζ ματιών, τα οποία ήταν πιο κατάλληλα για το θέατρο ή για κάποιες συγκεκριμένες περιστάσεις και οπωσδήποτε δεν μπορούν να γίνουν από οποιονδήποτε, παρά μόνον από τους ειδικούς μακιγιέρ. Η δεκαετία αυτή χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από τη λάμψη, την ακτινοβολία στα φορέματα και στο μακιγιάζ.

Τα γυαλιστερά, μεταλλικά χρώματα εμφανίζονται τόσο στα φορέματα όσο και στο μακιγιάζ, στο οποίο χρησιμοποιούνται για να προβληθούν ιδιαίτερα τα μάτια και τα χείλη. Το πρόσωπο αποκτά λάμψη με τη χρησιμοποίηση τόσο της χρωματισμένης βάσης όσο και της περλέ πούδρας. Ψεύτικες βλεφαρίδες μαζί με τις πέτρες και άλλα γυαλιστερά σχέδια τοποθετημένα στο κινητό βλέφαρο ή σε όλη την περιοχή των ματιών χρησιμοποιούνται για να τα διακοσμήσουν.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας ’50, η οσφρητική μνήμη σεργιανίζει στα παρτέρια του μιγκέ, με το *Vent Vert* του Pierre Balmain, το *Muguet du Bohneur* του Caron, το *Premier Muguet* του Bourjois, καθώς και το μαγευτικό *Diorissimo* του Dior. Για τους άντρες οι μυρωδιές είναι πιο κομψές και θυμίζουν ρίζες και δάση. Πρόκειται για το άρωμα *Vetiver* από τους οίκους Carven, Givenchy και Guerlain.

Με την έκρηξη της κατανάλωσης της δεκαετίας ’60, η αμερικάνικη εταιρεία International Flavors and Fragrances (IFF) και οι ελβετικές εταιρείες Firmenich και Givaudan προσλαμβάνουν ταλαντούχους αρωματοποιούς, για την ανάπτυξη κέντρων δημιουργίας των αρωμάτων τους, ενώ ιδρύουν και σχολές αρωματοποιίας για την εκπαίδευση των μελλοντικών δημιουργών[79].

Εντατικοποιείται η έρευνα και η εφαρμογή νέων μεθόδων, όπως η αέρια χρωματογραφία και η φασματογραφία μάζας, που επιταχύνουν την ταυτοποίηση των συστατικών που βρίσκονται στα

---

[79] Βλ. σελ. 13, Ellena, J.C., Το άρωμα, από τη σειρά Que sais-je, μτφρ: Παρασκευά Β., εκδόσεις Το Βήμα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2007.

εκχυλίσματα των ανθών[80]. Παρόμοια αναλυτικά εργαλεία χρησιμοποιούνται και για τον εξονυχιστικό έλεγχο των αρωμάτων που κυκλοφορούν στην αγορά, με αποτέλεσμα την παρασκευή πιο σύνθετων αρωμάτων, που θα αποτελέσουν, με τη σειρά τους, τα αρχέτυπα για τα μελλοντικά προϊόντα ευρείας κατανάλωσης.

Το 1966, ο Christian Dior λανσάρει στην αγορά το *Eau Sauvage*. Η επιτυχία του είναι άμεση και διεθνής. Η απλότητα και η τελειότητα του προϊόντος αυτού ανανεώνει την αρωματοποιία και προκαλεί αμέτρητες παραλλαγές. Γύρω από τη λέξη «*Eau*», δημιουργείται ένα πλήθος από γυναικεία, ανδρικά και μεικτά αρώματα. Σαράντα χρόνια μετά την κυκλοφορία του η επιτυχία του *Eau Sauvage* παραμένει αμείωτη.

1970-1980

Οι δεκαετίες 1970 και 1980 έφεραν συναρπαστικές αλλαγές, καθώς οι κατασκευαστές παρουσίασαν μια ποικιλία νέων προϊόντων για τη φροντίδα και τη βελτίωση του δέρματος και των μαλλιών. Η νέα τάση ήταν η προβολή της μοναδικότητας του καθενός, και όχι τόσο η απομίμηση ενός οποιουδήποτε στυλ μαλλιών και μακιγιάζ. Το μακιγιάζ έγινε πολύχρωμο τόσο για την ημέρα όσο και για τις βραδινές εμφανίσεις. Παρουσιάστηκε μια πλημμύρα ενδιαφέροντος από μέρους τόσο των γυναικών όσο και των αντρών. Τα περισσότερα σαλόνια ομορφιάς παρείχαν πλέον πλήρεις υπηρεσίες, δηλαδή όχι μόνο φροντίδα δέρματος και μαλλιών, αλλά πλήρη σειρά περιποίησης και ομορφιάς.

Η δεκαετία 1970 ξεκινά με φρύδια αποτριχωμένα, απαλό ρουζ στα μάγουλα και απαλά ή φωτεινά χρώματα για τα χείλη. Στα μάτια αντιθέτως τα χρώματα είναι δυνατά. Για σκίαση χρησιμοποιούνται κυρίως το πράσινο και το δαμασκηνί, ενώ για τονισμό περισσότερο το ροζ, το απαλό κίτρινο ή το χρώμα της λεβάντας. Αργότερα, προς τα τέλη της δεκαετίας, το μακιγιάζ γίνεται περισσότερο έντονο, με σκούρα χρώματα που ξεκινούν από το καφέ έως το δαμασκηνί. Το περίγραμμα των χειλιών γίνεται με μολύβι, ακολουθεί γέμισμα με κραγιόν και κάλυψη τέλος, με lip gloss. Το μακιγιάζ γίνεται όλο και λιγότερο φυσικό και αρκετά εξεζητημένο, τολμηρό και φωτεινό, με δυνατά χρώματα στα μάτια, φωτεινό ρουζ στα μάγουλα και ακόμη πιο γυαλιστερά χείλη. Το περίγραμμα των ματιών σβησμένο, αλλά αρκετά καθορισμένο,

---

[80] Βλ. σελ. 13, Ellena, J.C., Το άρωμα, από τη σειρά Que sais-je, μτφρ: Παρασκευά Β., εκδόσεις Το Βήμα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2007.

χωρίς σκληρές γραμμές, δηλαδή δεν παρατηρείται χρήση του eye-liner. Τα φρύδια έχουν την τάση να ακολουθούν το φυσικό τους σχήμα.

Το μακιγιάζ της δεκαετίας του 1980 ή αλλιώς της δεκαετίας της ευημερίας, όπως ονομάστηκε η δεκαετία των γιάπις, είναι δυνατό, τολμηρό και ιδιαίτερα γοητευτικό. Το στυλ των “punks” που ξεκινά στα μέσα της δεκαετίας του 1970 συνεχίζει να επηρεάζει τη μόδα του μακιγιάζ της δεκαετίας του 1980 και κυρίως το μακιγιάζ των πρώτων χρόνων. Το πρόσωπο εμφανίζεται ανοιχτό, αναιμικό σχεδόν, χωρίς ρουζ, μάτια καρβουνισμένα και χείλη χρωματισμένα με μαύρο και μωβ χρώμα. Τα μαλλιά είναι βαμμένα σε πολλά χρώματα ξεβαμμένα ξανθά ή βαμμένα μαύρα, μα γραμμές ή σημεία στα χρώματα του μωβ, του πράσινου και του πορτοκαλί. Στην αρχή της δεκαετίας παράλληλα με το τολμηρό μακιγιάζ των punks υπάρχει το φυσικό μακιγιάζ, με χρώματα απαλά, παστέλ. Στα μάτια δεν υπάρχουν έντονες γραμμές, φυσικά δεν χρησιμοποιείται eye-liner ούτε και μολύβι. Τα φρύδια συνήθως δεν αποτριχώνονται, ακολουθούν το φυσικό τους σχήμα, σκουραίνονται όμως αν είναι ανοιχτόχρωμα. Τα χείλη και τα μάγουλα χρωματίζονται ελαφρά. Το φυσικό στυλ με τους απαλούς τόνους συνεχίζεται μέχρι το 1985, οπότε τα μάτια τονίζονται με βαθιά, σκούρα χρώματα (μαύρο, γκρι, μωβ, μπλε), τα οποία συχνά είναι περισσότερα από ένα. Το 1986 έχουμε την κυριαρχία των μπρονζέ χρωμάτων στα μάτια, τα χείλη και τα μάγουλα, τα οποία αντικαθίστανται το 1987 από καινούρια ματ χρώματα διαφορετικής υφής. Οι αποχρώσεις του ροζ συνεχίζουν να είναι στη μόδα όλη τη δεκαετία. Τα φρύδια στο φυσικό τους σχήμα, όχι μόνο είναι σκούρα, αλλά βουρτσίζονται προς τα πάνω για να φαίνονται έντονα και πλούσια. Τα μάτια περιβάλλονται με σκούρα χρώματα, ενώ τα χείλη και τα μάγουλα είναι σχεδόν φυσικά.

Όσον αφορά τον χώρο των αρωμάτων κατά τη δεκαετία του ’70, νέοι παράγοντες εμφανίζονται στην αρωματοποιία: οι κοσμηματοπώλες. Το 1976 ο οίκος Van Cleff & Arpels λανσάρει το *First* και τέλη ’70 ο οίκος Cartier το *Must*. Η αρωματοποιία πολυτελείας, από το στάδιο της λατρεία του ονόματος και του αντικειμένου, καθώς και της περιορισμένης παραγωγής, περνάει στο στάδιο του μάρκετινγκ της «ζήτησης». Το 1976 ο Yves Saint Laurent με το *Opium* καταρρίπτει τα ταμπού της ηδονής και των τάσεων φυγής. Το άρωμά του προβάλλεται σαν κάτι μυστηριώδες και ιερό, κατ’ εικόνα της Γυναίκας. Εμπνευσμένο από το άρωμα της Estée Lauder, *Youth Dew*, το *Opium* λανσάρεται με έναν σημαντικό διαφημιστικό προϋπολογισμό και είναι η γαλλική απάντηση στην εκστρατεία τύπου του *Charlie* της Revlon, που είχε

κυκλοφορήσει πριν από τρεις μήνες στις ΗΠΑ. Αξίζει να σημειωθεί πως είναι το πρώτο άρωμα που για να προωθηθεί, επικαλείται έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Το 1978, η Cacharel λανσάρει το *Anaïs-Anaïs* εκφράζοντας έναν άλλο τρόπο ζωής. Ο οίκος αναθέτει στη Σάρα Μουν την προβολή της αναφοράς στη δυαδικότητα μεταξύ αθωότητας και αισθησιασμού, που προδίδει ο διπλασιασμός του γυναικείου ονόματος του αρώματος.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η παραγωγή, διεξάγονται εκτεταμένες έρευνες με στόχο την αποκατάσταση των φυσικών προϊόντων. Ενισχύονται τεχνολογίες, όπως το *Head Space*, ενώ χρησιμοποιούνται ολοένα και περισσότερο ουσίες που προκύπτουν από την εξέλιξη των απορρυπαντικών προϊόντων, όπως οι μόσχοι. Εξαιτίας της μεγαλύτερης χρήσης συνθετικών προϊόντων, τα νέα αρώματα κερδίζουν σε επιδόσεις και σταθερότητα και χάνουν τον πλούσιο και γλυκό χαρακτήρα τους.

Στη δεκαετία του ’80 όλα έχουν μεταβληθεί σε «προϊόντα». Ο πολιτισμός, η λογοτεχνία, η μουσική, η μόδα και πολύ περισσότερο τα αρώματα. Αυτά που επιβάλλονται είναι το *Giorgio* του Beverley Hills, που είναι το άρωμα των σταρ, καθώς και το *Poison* του Dior με θέμα την αγάπη και το θάνατο. Παράλληλα, το κοινό που έχει συνηθίσει τη μυρωδιά των ουσιών, που χρησιμοποιούνται εδώ και δεκαετίες στα απορρυπαντικά και στα μαλακτικά ρούχων, τα οποία με τη σειρά τους συμβολίζουν την καθαριότητα, την αποδέχεται και στα αρώματα.

Τα αρχέτυπα αυτού του απλού, γραμμικού, αναγνωρίσιμου οσφρητικού μηνύματος που απευθύνεται κυρίως στους άντρες είναι: στην Ευρώπη, το *Drakkar Noir* του Guy Laroche (1982) και το *Cool Water* του Davidoff (1988), ενώ στην Αμερική το *Eternity* του Calvin Klein (1989).

1990-2000

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 συνέχισαν να δημιουργούνται νέα και ενδιαφέροντα στο χώρο της μόδας, του μακιγιάζ, της κόμμωσης. Οι άνθρωποι πλέον, τόσο οι γυναίκες όσο και οι άντρες είναι σαφώς καλύτερα πληροφορημένοι για την επιστημονική φροντίδα του δέρματος, καθώς και τη χρήση καλλυντικών και προϊόντων περιποίησης για τη βελτίωση της υγείας και της ελκυστικότητας του δέρματος και των μαλλιών.

Η δεκαετία αυτή χαρακτηρίζεται από τη νοσταλγική επιστροφή στα μακιγιάζ των άλλων δεκαετιών. Στις αρχές της δεκαετίας ξαναζεί το μακιγιάζ του 1960 με τις ψεύτικες βλεφαρίδες και το έντονο περίγραμμα των ματιών. Τα φρύδια, για ένα πολύ

μικρό χρονικό διάστημα, αποτριχώνονται και ξανασχεδιάζονται σε λεπτή καμπύλη. Μέχρι το 1994 στη μόδα είναι τα μεγάλα γεμάτα χείλη και για το σκοπό αυτό το περίγραμμα των χειλιών ξεφεύγει από τα φυσικά του όρια για να αυξηθεί το μέγεθος και ο όγκος τους. Το ίδιο επιτυγχάνεται με την εφαρμογή των ενέσεων σιλικόνης. Επανεμφανίζεται η μόδα του ’30, αλλά και του ’50. Έτσι, άλλοτε δίνεται έμφαση στα μάτια, άλλοτε στα χείλη ή και στα δύο με τη χρησιμοποίηση των προϊόντων άριστης ποιότητας της δεκαετίας αυτής. Το μακιγιάζ των τελευταίων χρόνων της δεκαετίας εμφανίζεται αρκετά διαφοροποιημένο. Άλλοτε παρουσιάζεται έντονα τολμηρό, πολλές φορές εκκεντρικό με τη δημιουργία πάνω στο πρόσωπο ειδικών σχημάτων ή παιδικού σχεδίου με το επιδέξιο «πέταγμα» του χρώματος σε διάφορα σημεία του προσώπου. Τα χρώματα είναι λαμπερά, με ανταύγειες. Ειδικά γκλίτερς τοποθετούνται στα μάτια, στα χείλη, σε διάφορα σημεία του προσώπου και στο ντεκολτέ. Το μακιγιάζ, όπως είναι φυσικό, εξακολουθεί να εξελίσσεται όπως ακριβώς και τα ατέλειωτης ποικιλίας προϊόντα. Η σημερινή γυναίκα έχει τη δυνατότητα όχι μόνο να αποκτά ομορφιά, αλλά και να τη διατηρεί, αρκεί φυσικά να ξέρει να θέτει «όρια» στις επιθυμίες της.

Όσον αφορά τον χώρο των αρωμάτων, στη δεκαετία του ’90, το μάρκετινγκ ακολουθώντας τις τάσεις και το πνεύμα της εποχής, εκμεταλλεύεται τη φιλοσοφία του New Age (Νέα Εποχή), αυτού του πνευματικού κινήματος που πρωτοεμφανίστηκε στην Καλιφόρνια και τη Σκωτία, και το οποίο πρεσβεύει την υιοθέτηση του εσωτερισμού για μια καλύτερη ζωή, την επιστροφή στη φύση και την απόρριψη της προόδου. Με το *New West* της Estée Lauder (1988), το *Escape* του Calvin Klein (1991), καθώς και το *Kenzo pour Homme* (1991), οι αρωματοποιοί μετατρέπουν σε οσμές ορισμένα από τα σύμβολα του πνευματικού αυτού κινήματος, όπως η θάλασσα και ο ωκεανός. Η αγορά κατακλύζεται από θαλάσσιες ευωδιές.

Την ίδια εποχή, καθώς οι άνθρωποι αισθάνονται χαμένοι σε έναν χαοτικό κόσμο, παρατηρείται μια τάση διεκδίκησης της ταυτότητας σε όλους τους τομείς. Εκφράζεται με τη συσσώρευση ρούχων, καλλυντικών, διακριτικών γνωρισμάτων, δηλωτικών μιας φύσης που διέπεται από τις ίδιες ιδιαιτερότητες. Ο Calvin Klein επωφελείται και δανείζεται αυτά τα μηνύματα για τη διαφήμιση του unisex αρώματός του, *CK One*. Ωστόσο, αντίθετα από το 1968, όπου το unisex άρωμα εμπεριείχε την έννοια του «κοινού», - «για σένα ΚΑΙ για μένα» - το 1994 γίνεται αντιληπτό ως κάτι το ατομικό – «για σένα Ή για μένα». Η Estée Lauder εκφράζει την αναγέννηση της παράδοσης μέσα από τη στρατηγική προώθησης

του *Beautiful* (1986), ενώ και η Elizabeth Arden κάνει το ίδιο με το *True Love (*1994).

Σε απάντηση των πουριτανικών αυτών αξιών, η Γαλλία προσφέρει τις αισθησιακές και λαχταριστές ευωδιές του μαλλιού της γριάς, της σοκολάτας, του τσαγιού, του σύκου, του δαμάσκηνου, της πραλίνας ή της γλυκόριζας. Το πρώτο άρωμα αυτής της σειράς είναι το *Angel* του Tiery Mygler, που λανσάρεται το 1992. Στον πλανήτη του αρώματος η λατινική και η αγγλοσαξονική κουλτούρα συγκρούονται χωρίς υποχωρήσεις.

Υπό την αμερικάνικη επιρροή, η έρευνα στρέφεται προς την Αλήθεια. Έτσι, ανακαλύπτονται νέες τεχνικές και εργαλεία που στοχεύουν στο να αιχμαλωτίσουν τη «φύση», όπως η μικρο-εκχύλιση στερεής φάσης (SPME) και η εκχύλιση με CO_2 [81].

Στις αρχές του 21ου αιώνα, η Γαλλία και η Αμερική μοιράζονται το διεθνές εμπόριο αρωμάτων. Δέκα όμιλοι κατέχουν το 60% της αγοράς. Τα αρώματα γίνονται απαραίτητα, οι μορφές τους μοιάζουν, το μοναδικό σπανίζει. Το λανσάρισμά τους είναι πληθωρικό, ο κύκλος ζωής τους σύντομος, ενώ η διαφήμιση γίνεται απαραίτητη. Το γούστο παγκοσμιοποιείται, εξομοιώνεται.

Δεδομένου του συνεχούς και ανανεούμενου ενδιαφέροντος των ανθρώπων για τη διατήρηση της υγείας και της ομορφιάς τους, οι επαγγελματικές υπηρεσίες των αισθητικών, αλλά και άλλων ειδικών στον τομέα της κοσμετολογίας, απ' ό,τι φαίνεται θα συνεχίσουν να καθίστανται όλο και περισσότερο απαραίτητες.

---

[81] Βλ. σελ. 18, Ellena, J.C., Το *άρωμα, από τη σειρά* Que sais-je, μτφρ: Παρασκευά Β., εκδόσεις Το Βήμα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2007.

Ε. Επίλογος

Θα κλείσουμε την εργασία αυτή με έναν αρκούντως γοητευτικό μύθο. Σύμφωνα λοιπόν με τον μύθο αυτό, ο Πυγμαλίωνας, γνωστός γλύπτης της Κύπρου, έφτιαξε κάποτε το άγαλμα μιας γυναίκας, που το ονόμασε Γαλάτεια και το έφτιαξε τόσο συγκλονιστικά όμορφο που το ερωτεύτηκε παράφορα. Η Αφροδίτη συγκινήθηκε από τον παράφορο αυτό έρωτα και ζωντάνεψε τη μαρμάρινη Γαλάτεια. Η τελειότητα έγινε πραγματικότητα και ο Πυγμαλίωνας ενώθηκε με το δημιούργημά του.

Το «σύμπλεγμα του Πυγμαλίωνα», η σφοδρή δηλαδή επιθυμία να δημιουργήσουν οι άνθρωποι το τέλειο, όχι στο κρύο μάρμαρο, αλλά στη ζωντανή σάρκα, αποτέλεσε το έναυσμα για την επιστήμη της αισθητικής. Η τέχνη του εφικτού ωστόσο, αφορά όχι αυτούς που κυνηγούν την άπιαστη τελειότητα, η οποία άλλωστε αλλάζει τόσα σχήματα, πρόσωπα και χρώματα μέσα στο αμείλικτο πέρασμα του χρόνου, αλλά αυτούς που έχουν επίγνωση της πραγματικότητας και επιδιώκουν τη βελτίωσή της, δηλαδή πιο νεανικό και φρέσκο πρόσωπο, πιο απαλή επιδερμίδα, πιο λαμπερά μαλλιά, πιο ελκυστική εξωτερική εμφάνιση.

Η παρούσα εργασία αποδύθηκε στην προσπάθεια να ερευνήσει, με δεδομένο τον περιορισμό χώρου και χρόνου, τις απαρχές της ενασχόλησης του ανθρώπου με τη φροντίδα και την περιποίηση του σώματος και του δέρματός του. Μεγαλύτερη έμφαση δόθηκε στην περίοδο της κλασικής και όχι μόνο αρχαιότητας, καθώς και στην περίοδο της ρωμαϊκής κατάκτησης, ενώ οι μεταγενέστερες περίοδοι αναφέρθηκαν επί τροχάδην και αυτό μόνο για να υπάρξει η απαραίτητη σύνδεση του χτες με τη σύγχρονη εποχή.

Μέσα από όλη αυτή τη συνοπτικά δοσμένη παρουσίαση προκύπτει σαν συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος, ανεξαρτήτως της εποχής του, ενδιαφέρεται για την εξωτερική του εμφάνιση, δείχνει εξαιρετική επιμέλεια στην καθαριότητα και τον καλλωπισμό σώματος, προσώπου και μαλλιών σε μια προσπάθεια διατήρησης της νεότητας, αύξησης της ελκυστικότητας και σαγήνευσης των άλλων.

Τα πρότυπα ομορφιάς μπορεί κάθε τόσο να μεταβάλλονται, ανάλογα με τις συνθήκες κάθε εποχής, το θέλγητρο ωστόσο μιας γοητευτικής εμφάνισης ασκούσε - και ασκεί φυσικά ακόμη και σήμερα - αμείωτη έλξη για τον καθέναν, θεωρούμενη ως το απαραίτητο συμπλήρωμα ενός γοητευτικού μυαλού ή μιας προσωπικότητας που ακτινοβολεί. Και μπορεί να μην συμφωνήσει

κάποιος απόλυτα ότι «*μόνο η ομορφιά θα σώσει τον κόσμο*», όπως αρεσκόταν να υποστηρίζει ο Ντοστογιέφσκι, δύσκολα ωστόσο θα μπορούσε να βρεθεί κάποιος που θα διαφωνούσε στη σκέψη ότι αποτελεί μια καλή αρχή εξωραϊσμού της άχαρης και σκληρής πραγματικότητας. Όταν επιθυμείς να αλλάξεις τον κόσμο γύρω σου, τι καλύτερο από το να ξεκινήσεις την προσπάθειά σου από εσένα τον ίδιο!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΛΛΥΝΤΙΚΩΝ

Αριστοφάνους Άπαντα.
Αθήνα: Εκδόσεις Δαρεμα, χ.χ

Balsdon, S.P.V.D. Ρωμαίες Γυναίκες. Η Ιστορία και τα Έθιμά τους.
Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1984.

Barber, R.L.N. Οι Κυκλάδες στην εποχή του Χαλκού.
Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1984.

Εγκυκλοπαίδεια ΔΟΜΗ. Αθήνα.

Εγκυκλοπαίδεια ΥΔΡΙΑ.
Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων Α.Ε., 1983.

Ellena, J.C. Το άρωμα, από τη σειρά Que sais-je (μτφρ: Παρασκευά Β.).
Αθήνα: Εκδόσεις Το Βήμα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2007.

Flaceliére, R. Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Αρχαίων Ελλήνων (μτφρ: Βανδώρος, Γ.).
Αθήνα: Εκδόσεις, Παπαδήμα, 1988.

Gerson, J. Στοιχεία Κοσμετολογίας (επιμ: Δημοπούλου, Σ.).
Αθήνα: Εκδόσεις Ίων, 1996.

Καρκοπίνο, Ζ., Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη στο απόγειο της Αυτοκρατορίας (μτφρ: Παναγιώτου, Κ.)
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1990.

Κολόμποβα, Κ.Μ., Οζερέτσκαγια, Ε.Λ. Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ελλάδα (μτφρ: Ζωίδη, Γ.).
Αθήνα: Εκδόσεις Ωκεανίς.

Κοντενώ, Ζ. Η καθημερινή ζωή στη Βαβυλώνα και στην Ασσυρία (μτφρ: Αγγέλου, Ε.).
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1989.

Μιρώ, Α. Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου (μτφρ: Παναγιώτου, Κ.).
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1987.

Μοντέ, Π. Η καθημερινή ζωή στην Αίγυπτο την εποχή των Ραμσή (μτφρ: Αγγέλου, Ε.).
Αθήνα: Εκδόσεις Ωκεανίδα.

Παρέτι, Λ., Μπρέτσι, Π., Πετέκ, Λ. Ιστορία της Ανθρωπότητας – Ο Αρχαίος Κόσμος: 1.200 π.Χ. μέχρι 500 μ.Χ.
Αθήνα: UNESCO, Εκδόσεις Χ. Τεγόπουλος – Ν. Νίκας & ΣΙΑ Ο.Ε., 1970.

Πύργου, Μ. Η Κυπρία, 10.000 π.Χ. – 390 μ.Χ. τόμος Α΄. Λευκωσία: Εκδόσεις PYRGOS CONGRESS, 2005.

Ροπς, Ντ. Η καθημερινή ζωή στους χρόνους του Ιησού (μτφρ: Αγγέλου, Ε.).
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1990.

Φωρ, Π. Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη τη Μινωϊκή εποχή (μτφρ: Αγγέλου, Ε.).
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1990.

Φωρ, Π. Η καθημερινή ζωή στις ελληνικές αποικίες από τη Μαύρη Θάλασσα ως τον Ατλαντικό την εποχή του Πυθαγόρα, 6ος αι. π.Χ. (μτφρ: Αγγέλου, Ε.).
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1988.

Φωρ, Π. Η καθημερινή ζωή στη μυκηναϊκή εποχή (μτφρ: Αγγέλου, Ε.)
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1987.

Ωμπουαγιέ, Ζ. Η καθημερινή ζωή στην Αρχαία Ινδία (μέχρι τον 8ο μ.Χ. αιώνα) (μτφρ: Αγγέλου Ε.).
Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1989.